

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Bakalaura studiju programma
“Pirmsskolas izglītības skolotājs”

NATĀLIJA GALKINA

Tikumisko vērtību veidošanas līdzekļi 6 gadus veciem bērniem

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Asoc. Prof.
Akadēmiskais amats

Dr.psych.
Zinātniskais /
akadēmiskais
grāds

Valentīna Romenkova
Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA 2017

Anotācija

Autore: Natālija Galkina.

Temats: „Tikumisko vērtību veidošanas līdzekļi 6 gadus veciem bērniem”.

Pētījuma mērķis: noteikt 6 gadus vecu bērnu tikumisko vērtību veidošanas iespējas pedagoģiskajā procesā.

Atslēgas vārdi: tikumība, vērtības, tikumiskā audzināšana, labvēlība, godīgums, laipni vārdi, pozitīva emocionālā gaisotne.

Darbs ietver teorētisko daļu, kurā analizēta zinātniskā literatūra par pirmsskolas vecuma bērnu psihiskās attīstības īpatnībām, tikumisko vērtību veidošanu un metodiskajiem līdzekļiem nodarbību organizēšanai pirmsskolā. Izzināta tikumisko vērtību būtība un tikumisko vērtību veidošanas iespējas pirmsskolā vecākās grupas bērniem.

Otrā darba daļa ir empīriskā, kurā izmantots novērojums, anketēšana, pārrunas, rotaļas un matemātiskā datu analīze. Pētījumā izvērtētas pētāmās bērnu grupas tikumiskās īpašības pētījuma sākumā un beigās pēc speciāli piemeklētu līdzekļu izmantošanas tikumisko vērtību veidošanai. Anketēšana sniedz ieskatu pirmsskolas vecuma bērnu vecāku attieksmē pret bērnu tikumiskās audzināšanas līdzekļiem.

Darbā gūti secinājumi pedagoģiskā procesa uzlabošanai.

Pētījuma hipotēze ir apstiprinājusies: ar rotaļu, pārrunu, stāstu un pasaku palīdzību pozitīvi emocionālā gaisotnē ir izdevies attīstīt bērnu tikumiskās īpašības. Visvairāk rotaļās un pārrunās par izlasīto attīstījusies labvēlība pret citiem bērniem un iemaņas lietot laipnus vārdus.

Darba apjoms: 62 lpp., 9 tabulas, 18 attēli, 12 pielikumi, 57 literatūras un informācijas avoti.

Annotation

Author: Natālija Galkina.

Supervisor:

Research work title: Moral value building features for the children at the age of 6.

Research goal: Identify the opportunities of building the moral value in the process of teaching the children at the age of 6.

Keywords: morality, moral values, moral education, benevolence, honesty, kind words, a positive emotional atmosphere.

This work consists of theoretical part, where is the analyses of the scientific literature about mental development features of preschool children, creating of moral values and methodical tools to organize the class in preschool. There is a research about the essence of moral values and the creating opportunities of them for the group of older children in the preschool.

The second part is empirical, with observation, survey, conversations, games and the mathematical analysis of the data. After choosing special features for building moral values, there is an evaluation of children's moral value at the of beginning and the end of the research. Survey provides insight at parent's attitude to features for moral education.

The conclusions of the work gave improvements in the pedagogical process.

The study hypothesis is confirmed: games, stories and fairy tales successfully managed to develop moral properties. The skills to use the kind words and benevolence the most developed through the games and discussions about stories.

Amount of work: 62 p., 9 tab., 18 pict., 12 suppl., 57 lit.and inf.sources.

Saturs

Ievads	2
1. Tikumisko vērtību veidošanās īpatnības pirmsskolas vecuma bērniem	5
1.1. Tikumisko vērtību būtība, to veidošana un tikumiskā izglītošana pirmsskolā	5
1.2. Pirmsskolas vecuma bērnu attīstības gaita tēmas kontekstā	16
1.3. Tikumisko vērtību veidošanas līdzekļi pirmsskolas pedagoģiskajā procesā sešgadīgiem bērniem	23
2. Pētījums par tikumisko vērtību veidošanas līdzekļiem pirmsskolā 6 gadus vecumiem bērniem	33
2.1. Pētījumā izmantotās metodes un to aprobācija	33
2.2. Bērnu grupas raksturojums pētījuma sākumā un vecāku anketēšana	35
2.3. Bērnu tikumisko vērtību veidošanas gaita	45
2.4. Bērnu grupas novērtējums pēc novadītajām nodarbībām	50
Secinājumi	58
Literatūras un avotu saraksts	59
Pielikumi	63

Ievads

Ikdienā, atrodoties pirmsskolā, bērns apgūst cilvēku attiecību kultūru, tikumiskās īpašības, mākslu, rotaļas, kā arī rada pats savu subkultūru. Bērnam dabiski piemīt vēlme rotaļāties un tādēļ bērns visu apgūst rotaļā. Bērnam piemīt pastāvīga tieksme atdarināt pieaugušo. Viņš atdarina ne tikai redzēto un dzirdēto, bet arī savu līdzcilvēku domāšanas veidu. Tikumiskajām īpašībām, kuras bērns pārņem no līdzcilvēkiem, ir milzīga nozīme bērna turpmākajā dzīvē.

Mūsdienu pasaulē pieaugošās paaudzes sociālā attīstīšana, tikumisko īpašību ieaudzinašana bērnos kļūst ļoti aktuāla (Мальшева, Килина, 2012). Mūsdienās ļoti aktuālas sarunas risinās par bērnu tikumisko audzināšanu un arī Latvijas Republikā ir plānots izstrādāt vadlīnijas izglītības iestādēm, kā skolām nodrošināt bērnu tikumisko audzināšanu (Upeniece, 2015).

M. Kiope (2015) rakstā "Tikumiskā audzināšana ir cilvēka morālā spēka attīstīšana" uzsver, ka izkopt un vingrināt tikumus vienmēr ir bijis nozīmīgi Eiropas kultūrai, pat no sengrieķu filozofijas laikiem.

Mūsdienu tikumiskās audzināšanas teorijas principus veido cilvēka pamatprasības sev, atbilstoši kurām katra personība darbojas: uzsākto darbu vienmēr pabeigt, ar savu brīvību netraucēt citu brīvību, svēts ir gods, sirdsapziņa u.c.

Bērnos jāieaudzina tikumi, principi: rīkoties godīgi un atklāti, būt uzticīgam un drosmīgam. Šīs īpašības jāpārdzīvo kā sev būtiskas un nozīmīgas, un atbilstoši garīgajām vērtībām jāveido attieksme gan pret citiem cilvēkiem, gan pret sevi. Pirmsskolā jāveicina cilvēka morālisko, prāta un sirds skaidrība un jā māca bērniem labvēlība pret citiem. Lai ieaudzinātu šīs īpašības, pirmsskolā nāk palīgā rotaļa, kas ir bērnu dzīves neatņemama daļa. Sižetiskajās lomu rotaļās, kas ir raksturīgas vecākajā pirmsskolas vecumā, bērns sevi sāk apzināties par kolektīva locekli, mācās darboties kopā ar vienaudžiem. Rotaļa tuvina bērnu citiem vienaudžiem, māca darboties saskaņoti, palīdzēt draugiem, būt labvēlīgam pret citiem, dalīties priekos. Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem pieejami ir arī pasaku un pamācošu stāstu lasīšanas līdzekļi un pārrunas par izlasīto, kas ietver arī tikumiskās vai netikumiskās rīcības analīzi.

Atveidojot rotaļas saturu, pirmsskolas vecuma bērni apgūst visdažādākos savstarpējo attiecību tipus un sociālās uzvedības normas. Galvenais pirmsskolas vecuma bērnu sižetisko lomu rotaļu saturs ir pieaugušo dzīve un pieaugušo demonstrētās savstarpējās attiecības darbā un sadzīvē. Varam būt pārliecināti, ka šādas rotaļas attīsta bērnu ne tikai intelektuāli, bet arī veido viņu tikumiskās jūtas un tikumisko izpratni (Freibergera, Priede, 2007, 38). Atdarīnot iemīļoto pasakas varoņu varonīgo un

labestīgo rīcību, bērni veido pareizus priekšstatus par savstarpējām attiecībām, par to, kas labs un ieradina sevi darīt tā, kā ir labi.

Tikumība bērnos jāveido tā, lai tā būtu labs pamats turpmākai cilvēka dzīvei. Pirmsskolā vecākā vecuma bērniem piemēroti daudzveidīgi līdzekļi tikumības vērtību veidošanai.

Bērnos izveidosies pozitīvas tikumiskās vērtības, ja pirmsskolā būs izmantotas pareizas tikumības pieejas. Patiesa pienākuma, labestības, sirdsapziņas un ideāla virsotnes bērns var sasniegt, apgūstot tikumības elementārās normas, iepazīstot apkārtējo dzīvi, izjūtot sāpes un priekus, pašam vērtējot cilvēku darbus un vērojot citu vērtējumus. Tikai pieaugušie var katram augošam bērnam palīdzēt kļūt par čaklu un darbīgu cilvēku. Tam vajadzīgs mērķtiecīgs audzināšanas darbs. Cilvēks par cilvēku kļūst tikai caur audzināšanu. Tikai cilvēkam piemīt unikālas spējas ievērot distanci attiecībās ar apkārtējiem, izvērtēt savu rīcību, vadīties pēc tikumiskajām vērtībām – labestības, darba mīlestības, akurātuma, godīguma, drošsirdības, laipnības, pieklājības, taisnīguma un prasmes draudzīgi rotaļāties. Tikumība ir personīga ētiskas pašapziņas forma, personas brīvu un atbildīgu darbību sfēra, iekšējie motīvi un pamudinājumi darīt labu, sekot Patiesības, Labestības, Skaistuma ideāliem.

Bērniem pirmsskolniekiem veidot kolektīva īpašības lielas iespējas dod rotaļu darbība. Rotaļa vairāk kā jebkura cita darbība pirmsskolas vecumā prasa no bērna noteiktu tikumisku īpašību izpaušanu. Šeit bērns veic pirmos soļus attiecību veidošanā ar vienaudžiem. Rotaļa ir bērnu sabiedriskās uzvedības veidotāja. Pasakas, stāsti un pārrunas ar bērniem sniedz iespējas veidot tikumiskās vērtības vecāko grupu pirmsskolniekiem. Darba autorei ir pedagoģiskā pieredze darbā ar vecākā vecuma pirmsskolas bērnu grupām, tāpēc autore izvēlējusies bakalaura darba tematu “Tikumisko vērtību veidošanas līdzekļi 6 gadus veciem bērniem”.

Darbā izmantotas Dzinteres D., Kaņepējas R., Freibergas I., Priedes L., Rudzīša J., Milta A., Kulaginas I., Koļucka V., Kņazjevas O. u.c. autoru atziņas.

Pētījuma objekts: Pedagoģiskais process pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets: Tikumisko vērtību veidošanas līdzekļi pirmsskolas vecākā vecuma bērniem.

Darba mērķis: Noteikt 6 gadus vecu bērnu tikumisko vērtību veidošanas iespējas pedagoģiskajā procesā.

Hipotēze: Tikumiskās vērtības pirmsskolā 6 gadus veciem bērniem veidojas pozitīvā emocionālā gaisotnē grupā, izmantojot atbilstošus darbības veidus:

- sižeta lomu rotaļas;
- pārrunas ar bērniem;

– bērnu stāstus, pasakas un citus bērniem pieejamus līdzekļus.

Darba uzdevumi:

- 1) Analizēt teorētisko literatūru par pirmsskolas vecuma bērnu īpatnībām.
- 2) Izzināt tikumisko vērtību būtību un tikumisko vērtību veidošanas iespējas pirmsskolā.
- 3) Noteikt un izmantot līdzekļus, kas piemēroti tikumisku vērtību veidošanai pirmsskolas vecuma vecākās grupas bērniem.
- 4) Veikt pētījumu par bērnu grupas tikumisko vērtību pilnveidošanos pirmsskolā un analizēt iegūtos rezultātus.

Metodes:

- 1) Teorētiskās literatūras analīze.
- 2) Pedagoģiskais novērojums.
- 3) Anketēšana.
- 4) Pārrunas.
- 5) Rotaļas.
- 6) Matemātiskā datu analīze.

Pētījuma bāze: Rīgas pirmsskolas izglītības iestādes 6 gadus veci 20 bērni.

1. Tikumisko vērtību veidošanās īpatnības pirmsskolas vecuma bērniem

1.1. Tikumisko vērtību būtība, to veidošana un tikumiskā izglītošana pirmsskolā

Ar tikumību jāsaprot tikumu kopums, kuru nosacījusi attiecīgā sabiedrība, dzīvesveida savdabība, tradīcijas. Latviešu vārds “tikumība” parasti izsaka to pašu, ko svešvārdi “ētisks” un “morālisks”, tomēr ētikā to lieto, lai izteiktu reālo morāles stāvokli, t.i., to, kā jā būtība ir īstenota cilvēku rīcībā, dzīvē, attiecībās. Var būt arī netikumiska morāle, piemēram, zagļu bandai, mafijai (Lasmane, Milts, Rubenis, 1993, 40).

Tikums ir pozitīva, noturīga, iekšēji raksturīga personības morāla īpašība (Skujiņa, 2000, 176).

Savukārt Kiope M., Trups – Kalne I. (2015) sniedz definējumu, kurā tikums tiek nosaukts par morālu spēks, kas cilvēkam ļauj iegūt un īstenot labumus, turklāt tālāk tas tiek saistīts arī ar iespēju būt patiesi laimīgam un veidot labu (krietnu) dzīvi. Autori arī norāda, ka šajā ziņā svarīga vieta ir videi, kurā bērni praktizē tikumus (Kiope, Trups – Kalne, 2015). Par šādu vidi pirmsskolniekiem kļūst bērnu grupa, kurā viņi katru dienu vingrinās tikumisku vērtību veidošanā.

Tikumi ir sabiedrības psiholoģijas atkarīgas īpašības, parašas, kas pastāv attiecīgajā sabiedrībā. Cilvēku dzīves apstākļi un kultūra ir atšķirīga, tad arī tikumi ir atšķirīgi.

Tikumības būtība, tās savdabība saskaņojas tās divējādībā:

- no vienas puses, tikumība ir nepieciešama, jo cilvēks dzīvo sabiedrībā un viņam ir jāievēro sociālās regulas (likumi, noteikumi, tradīcijas, paradumi, kultūras ideāli u.tml.), kad tās tiek apgūtas, tad izveidojusies ārējā tikumība;
- no otras puses, cilvēkā kopš mazotnes ir morāles ideāli, kuri audzināšanas procesā sekmē iekšējās tikumības veidošanu un attīstību (Kuzņecova, 2003; 21).

Atbilstoši šim tikumu raksturojumam, varam secināt, ka iekšējā tikumība pakļaujas veidošanai.

Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā tikumība tiek nosaukta par sistēmu, kuru nosaka sabiedrības un vispārcilvēciskās prasības. Šī morāles normu, principu un noteikumu sistēma abstrahējas apziņā un regulē cilvēka rīcību, kā arī izturēšanos sabiedrībā, tas ir, cilvēku savstarpējās izturēšanās veidu (Skujiņa, 2000, 176).

Tātad jau bērna apziņā jāizveido šāda sistēma, kas regulētu viņa rīcību un izturēšanos.

Tikumība ir katra cilvēka dzīves aicinājums. Iedzīvināt sevī tikumiskās vērtības un censties būt tikumīgam ir liels darbs, kuru cilvēks visu mūžu mācās.

Tikumības attīstību veicina tikumiskā audzināšana. Par tikumisko audzināšanu daudz vērtīgas atziņas sniedzis Milts (1999), kurš uzskata, ka tikumiskā audzināšana ir mērķtiecīga personas tikumiskās veidošanas sekmēšana, kas caurstrāvo visus audzināšanas veidus. Mūsdienās nosacīti tiek izdalīti šādi aktuālākie tikumiskās audzināšanas virzieni, kas ir savstarpēji cieši saistīti:

- tikumiskās, ētiskās izglītošanas virziens;
- tikumisko jūtu veidošanas virziens;
- tikumiskās gribas, rakstura attīstīšanas virziens;
- tikumiskās pieredzes, atmiņas bagātināšanas virziens;
- elementāro pieklājības normu vingrināšanas virziens;
- personības pamatkodola, pamatvērtību, pārliecības veidošanas virziens;
- cīņa pret novirzēm no cilvēcības principiem un amorālisma izpausmēm (Milts, 1999, 46).

Līdztekus terminam tikums un tikumība, jāaplūko arī termins vērtība.

Vērtības tiek sauktas par labumiem, kas atrodamas cilvēka iekšējā jeb ideālajā pasaulē un šie labumi novietoti hierarhiski dinamiskā sistēmā (Kiope, Trups – Kalne, 2015). Tiek skaidrots, ka vērtību sistēma var palikt deklaratīva, tomēr, lai tā darbotos, tai jābūt savienotai ar tikumiem, jo tie šīs vērtības iedzīvina.

Tiecoties uz ideālu, cilvēks veido tikumisko vērtību sistēmu.

Vērtības ir apveltītas ar dzīves spēku, jo tās mobilizē emocijas, motīvus, pārveido daudzas vajadzības un intereses (Lasmane, Milts, Rubenis, 1993, 5).

Vērtības tiek sauktas arī par pozitīvo īpašību kopumu. Cilvēku darbības sfērā šis pozitīvais īpašību kopums ir saistīts ar garīgo sfēru, kultūru, morāli, māksliniecisko un estētisko sfēru, kā arī ar cilvēku savstarpējām attiecībām u. tml. (Skujiņa, 2000, 187).

Tikumiskā izvēle var būt ne tikai starp tikumisko un netikumisko (labo un ļauno), bet arī starp tikumiskām vērtībām. Tikumiskās vērtības ir labā izpausmes: labestība, godīgums, uzticība, pienākums un atbildības sajūta, patiesums un taisnīgums.

Varam secināt, ka tikumiskās vērtības ir cilvēka pozitīvo īpašību kopums, ko konkrētā sabiedrība, kurā cilvēks dzīvo, uzskata par pozitīvām īpašībām. Tikumiskās vērtības izveidojas tikumiskas audzināšanas rezultātā.

Tikumiskās vērtības zinātniskajā literatūrā tiek iedalītas saskaņā ar cilvēku dzīves un darbošanās sfērām (sk. 1. tabulu). Saskaņā ar šīm galvenajām cilvēku dzīves un darbošanās sfērām tiek izdalītas 4 sfēras: dabas; sociālā; kultūras; augstāko garīgo vērtību.

1. tabula. Tikumisko vērtību iedalījums (Milts, 2000, 14).

Sfēras	Imperatīvi attīstības pamatnosacījumi	Pamatvērtības
Dabas	Ekoloģiskais imperatīvs	Dzīvība. Vitalitāte (enerģija, dzīvotspēja). Veselība. Apkārtējās vides kvalitāte (ekoloģija).
Sociālā	Tehnoloģiskais imperatīvs. Varas imperatīvs. Informatīvais imperatīvs.	Kārtība. Turīgums, labklājība. Sabiedriskā vienotība, valstiskā vienotība. Sociālā drošība, aizsardzība, palīdzība. Taisnīgums. Pienākuma jūtas. Tiesības.
Kultūras	Gara un dvēseles imperatīvs. Simboliskā vide.	Garīgā vienotība, solidaritāte. Individualitāte. Kvalitatīva darbība. Cilvēciskums. Garīgo vērtību nosargāšana, pavairošana, atkopšana un veicināšana.
Augstāko garīgo vērtību	Sakrālais, t.i., svētuma imperatīvs	Patiesais. Svētais. Labais. Sirdsapziņa. Brīvība. Skaistais. Ticība. Cerība. Mīlestība. Dzīves nozīme.

Saistībā ar šiem terminiem tiek aplūkota arī audzināšana. Tikumiskā audzināšana ir organizēta izglītošanās procesa sastāvdaļa, lai veicinātu izglītojamās personas tikumu veidošanu un izkopšanu (Kiope, Trups – Kalne, 2015). Līdz ar to tiek secināts, ka audzināšana cieši saistās ar mācīšanu. Savukārt mācīšana notiek mācību iestādēs. Līdz ar to mācību iestādēm ir uzdevums veikt divējādu audzināšanu: valstisko un tikumisko.

Valstiskā audzināšana tiek veikta speciāli organizētā procesā, kas balstīts uz Latvijas Republikas Satversmē noteiktajām vērtībām, tai skaitā arī tikumiskajām vērtībām, un Vispārējā Cilvēktiesību Deklarācijā atbalstītajām personas dabiskajām tiesībām. Valstiskā audzināšana paredzēta veidot piederības izjūtu Latvijas Valstij, mudināt uz pilsonisko līdzdalību un sekmēt atbildīgu attieksmi par valsts attīstību.

Tikumiskā audzināšana ietilpst organizētā izglītošanās procesā kā tā sastāvdaļa, lai veicinātu izglītojamās personas tikumu veidošanu un izkopšanu (Kiope, Trups – Kalne, 2015). Aplūkojot valstisko un tikumisko audzināšanu, jārunā arī par tikumisko apziņu.

Tikumiskā apziņa ir cilvēku radīto izturēšanās normu, savstarpējo attiecību rakstura, personības īpašību vērtības apzināšanās. Tikumiskā apziņa nostiprinās atbilstošos uzskatos, priekšstatos, tradīcijās un paradumos un funkcionē sabiedriskās un individuālās apziņas vienotībā. Individuālajā tikumiskajā apziņā atspoguļojas ne tikai dzīves sabiedriskie apstākļi, bet arī tās vides

specifika, ar kuru cilvēkam ir vistiešākais sakars. Individuālā apziņa ir sabiedriskās tikumiskās apziņas pastāvēšanas un izpausmes forma. Tā atspoguļo personību uzskatu un zināšanu sistēmu par to, kas ir laime, taisnīgums, sirdsapziņa, gods un cieņa, tikumiskais ideāls, kādas uzvedības prasības, normas un noteikumi pastāv sabiedrībā, kāda ir tās vai citas rīcības personības īpašību tikumiskā vērtība. Šīs zināšanas cilvēks iegūst savas dzīves un darbības gaitā (Pisarenko, Pisarenko, 1981, 78).

Norma ir tie likumi, pieņēmumi un noteikumi, kas ieviesušies un nostiprinājušies sabiedrības praksē (Skujiņa, 2000, 109). Norma ir tas standarts, minimums, kas jāievēro, lai pastāvētu sabiedrība.

Latvijas vadošie ētikas speciālisti, profesori S. Lasmane, A. Milts un A. Rubenis (1993) norāda uz to, ka jā būtības apziņa rasta, kopta un attīstīta daudzu paaudžu pieredzē. Tajā sastopas gan visaptverošas un vispārpieņemtas, gan arī parādības, kas pāriet no viena laikmeta nākamā, gan tādas, kas raksturīgas tikai kādam noteiktam laika posmam. Morāles kā jā būtības apziņas struktūras izpausmes ir normas, ideāli un vērtības (Lasmane, Milts, Rubenis, 1993, 35). Tādējādi tikumiskās normas ir tādu prasību veids, kas regulē cilvēku izturēšanos ar vispārīgiem priekšstatiem un aizliegumiem, kas attiecināti uz vienāda rakstura rīcību.

Labākais veids, kā veicināt normu apguvi un ievērošanu pirmsskolā ir rotaļa. Pastāv tikumisko vērtību, normu un noteikumu (uzvedības normu) savstarpēja sakarība, ko vecākā pirmsskolas vecuma bērni apgūst kopīgās rotaļās (sk. 2. tabulu).

2. tabula. Vērtību, normu un noteikumu savstarpējā sakarība (Dzintere, Stangaine, 2007, 82).

Vērtība	Taisnīgums
Norma	Izturies taisnīgi pret rotaļu biedru
Noteikumi	Strīda gadījumā: skaiti skaitāmpantiņu Ņem vērā rotaļu biedra domas Izturies godīgi pret visiem rotaļu biedriem Izturies laipni un iecietīgi

Pedagoģiskais līdzeklis, kas satur sabiedrības kultūras vērtības un sociālās normas, ir stāsti, pasakas, daiļliteratūra. Grāmatas ir piesātinātas ar moralizēšanu un skaidrošanu. Literārie darbi palīdz bērniem iepazīties ar cilvēku uzvedības daudzveidību un izprast, kāda uzvedība ir pieņemama sabiedrībā, tas ir, uzskatāma par normu (Freiberģa, 2013, 5). Tātad literārie darbi palīdz bērniem iepazīties ar sabiedrības tikumības normām.

Pašas par sevi tikumības normas vēl nevar būt pietiekamas, lai cilvēks varētu rīkoties, vadoties pēc tām, tās ir abstrakti vispārīgas un neparedz iespējamus izņēmumus, kas saistīti ar īpašiem apstākļiem. Tāpēc noteikta tikumības norma ievērojama kādā konkrētā situācijā, jāizlemj, balstoties uz saturā vispārīgākiem un tai pašā laikā konkrētiem tikumības principiem (Lasmane, Milts, Rubenis, 1993,

37). Lai tikumiskās vērtības, tikumiskās normas ieaudzinātu pirmsskolniekiem, jāņem vērā bērnu īpatnības un pirmsskolas izglītības programmās ietvertās nodarbības, ar kuru palīdzību iespējams veidot bērnu tikumisku apziņu, tikumiskus principus un kopumā tikumiskās vērtības.

Latvijā sešgadīgo bērnu izglītošana ir obligāta. Šī izglītošana ietver plašu zināšanu un prasmju apguvi. Sešgadīgajiem bērniem rotaļājoties, tiek veidots viss nepieciešamais tālāko zināšanu apguvei (VISC, 2011, 3). Tātad jau sešu gadu vecumā bērni nonāk pirmsskolā, kur paredzētas programmas viņu izglītošanai un audzināšanai.

Šīs programmas izvirza mērķus un uzdevumus, kas sasniedzami pirmsskolā. Tikumiskās audzināšanas jeb izglītošanas mērķis: izaudzināt morāli stipru un veselu personu, kas spējīga īstenot labo kopesamību ar citiem – individuālā, ģimenes, tautas, sabiedrības un cilvēces dzīvē (Kiope, Trups – Kalne, 2015). Atbilstoši mērķim ieteikti arī šādi tikumiskās audzināšanas uzdevumi:

- Sniegt zināšanas: par cilvēka tikumiskām vērtībām, par cilvēka, ģimenes, valsts un visas cilvēces savstarpējām attiecībām.

- Attīstīt prasmes: morālo spriešanu un morālo lēmumu pieņemšanu un seku paredzēšanu. Vingrināties tikumiski uzvesties, sevi savaldīt un regulēt.

- Veicināt attieksmes: izkopt emocijas un jūtas, balstot to uz morāles intuitīvo pamatu teoriju (Kiope, Trups – Kalne, 2015).

Tikumiskā izglītošana saistās ar ikdienas dzīves gudrību un dzīves tikumu apgūšanu, saistot savas intereses ar apkārtējo interesēm (Milts, 1999, 47). Tā ir savstarpēji sakarīgas sadzīvošanas mācīšanās, kurā cilvēks atklāj ideālus, morāles pamatprincipus un vērtības, saskatot tajos dzīves jēgu.

Pirmsskolā izglītojamiem jāapgūst jauni, sarežģītāki noteikumi, kas regulē viņu uzvedību, kā arī attiecības ar tuviniekiem, ar vienaudžiem. Piemēram, ja bērns nebūs iemācījies kontrolēt savas emocijas un tās regulēt, viņam būs grūtāk iekļauties kolektīvā (Brūvere, 2015, 21). Sabiedrībā parasti ir izveidojušās kādas tikumiskas uzvedības normas, kuras jāapzinās katram sabiedrības loceklim, tā veidojas tikumiskā apziņa arī pirmsskolniekiem.

Personība ir sarežģīts veidojums, kas attīstās un pilnveidojas, dzīvojot sabiedrībā. Personība ir tapšana, kas noris dažādu nosacījumu – nejaušo un nepieciešamo – mijiedarbībā, kur sava loma ir iedzimtajām īpašībām – ārienei un fiziskajam stāvoklim, spējām, nervu darbības tipam, un sava nozīme – mūsu pašu neizraudzītajai videi un sabiedrībai (Lasmane, Milts, Rubenis, 1993, 14).

Saskaņā ar iepriekš teikto, aplūkosim shēmu (sk. 1. attēlu): tikumiskās audzināšanas integrācija izglītošanās procesā. Shēmā redzam, ka tikumiskās audzināšanas jomā uzsvars tiek likts uz morāles pieciem intuitīviem pamatiem un ar to saistītām vērtībām: rūpes, kas ietver līdzjūtību, labsirdību

un labvēlīgu; godīgums, taisnīgums, kas savukārt tiek attiecināts uz cilvēku krietnumu, cieņu un vienlīdzīgu; lojalitāte, ko veido patriotisms, solidaritāte, pašaieliedzība, atbildība; cieņa pret autoritātēm, nosakot, ka jācieņa vecāki, skolotāji un citi, kā arī jāizjūt pienākums; morālā tīrība, kas tiek saistīta ar valodas, domu un nodomu tīrību un ietver savaldību un pašregulāciju, kā arī svētuma izjūtu.

Tikumiskās audzināšanas integrācija izglītošanās procesā (shēma):

1. attēls. Tikumiskās audzināšanas integrācija izglītības procesā (Kiope, Trups – Kalne, 2015).

Tāpēc pirmsskolas tikumisko vērtību veidošanas uzdevums ir padziļināt bērna priekšstatus par to, ko drīkst un ko nedrīkst, dot elementāru skaidrojumu, kāpēc nedrīkst. Tikumisko priekšstatu veidošana noris ciešā sakarā ar bērna uzvedības un rīcības organizēšanu (Students, 1988, 42). Tas tāpēc, ka bērna tikumiskās uzvedības un rīcības veicināšanā milzīga nozīme ir pieaugušo paraugam. Pirmsskolnieks atdarina visu bez šķirošanas un viegli pārņem gan vēlamās, gan nevēlamās izturēšanās formas un paradumus.

Tā kā cilvēka dzīves pieredze ir saistīta ar daudzveidīgiem pārdzīvojumiem, kas var būt gan patīkami, gan nepatīkami, tad cilvēks pauž savas emocijas – apmierinātību vai neapmierinātību. Ir zināms, ka pozitīvas emocijas rada cilvēkā vēlēšanos darboties, spēku un enerģiju, turpretim negatīvās

nomāc un samazina viņa aktivitāti (Avotiņš, u.c., 1981, 121). Tādēļ pirmsskolas skolotājs tikumiskās audzināšanas uzdevumu realizēšanai pirmsskolas vecuma bērniem izmanto specifisko audzināšanas attieksmi. Pozitīvais piemērs te ir paša pieaugušā attieksme pret darbu, cilvēkiem un bērniem. Tāpat arī grāmatas iepazīstina bērnus ar pasauli, rada priekšstatus par ētiskajām normām, audzina labestību, attīsta iztēli, fantāziju.

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem, ir izstrādātas valstiskās un tikumiskās audzināšanas vadlīnijas, kuras jāievēro pirmsskolas izglītības iestādēs. Līdztekus Latvijas valsts simbolikas lietošanas noteikumiem vadlīnijas nosaka pasākumus, kādi jāīrko valsts svētkos pirmsskolas izglītības iestādēs, nosaka arī kārtību, kādā izvērtējama izglītības iestādēs pieejamās informācijas piemērotība bērnu tikumiskajai audzināšanai. Tajā ietilpst izmantojamo mācību līdzekļu un materiālu atbilstības noteikšana un mācību, kā arī audzināšanas metožu atbilstības noteikšana izglītojamo tikumiskās attīstības nodrošināšanai. Noteikumi nosaka arī šīs atbilstības izvērtēšanas kritērijus (IZM, 15.07.2016).

Tas nozīmē, ka Izglītības un zinātnes ministrija skaidri noteikusi, kādas metodes tikumiskajā audzināšanā izmantojamas un kādi mācību līdzekļi atbilst pirmsskolnieku tikumiskajai audzināšanai. Pirmsskolās saskaņā ar šīm vadlīnijām tiek iegādāti mācību materiāli, grāmatas un ieteikti mācību materiāli, kas saskan ar tikumiskas audzināšanas principiem, arī pirmsskolnieku vecākiem.

Ģimenēs, kur ciena grāmatas, arī bērnam jau sākot no četrus gadu vecuma var parādīties vēlme lasīt, mācīties burtus. Bērna pastiprināta interese par grāmatām parāda, ka viņš ir sasniedzis jaunu attīstības pakāpi, kas ir labvēlīga jaunas prasmes – lasītprasmes veidošanai (Avotiņš, u.c., 1981, 108). Grāmatas paver bērnam skatienu tikumisko vērtību pasaulē.

Ir bērni, kas trijos gados iemācās izlasīt savu vārdu, pazīst vairākus burtus, bet īstā lasītprasme vēl ir priekšā. Bērni iepazīst skaitļus un ciparus. Mācās dzejolišus no galvas. Bērni var izdomāt kādu iztēlotu draugu, kas ir viņu fantāzijas auglis, bet ar laiku tas pazūd. Bērniem parādās savs raugu loks, kura izveidošanās ir jākontrolē, lai ar draugiem tiktu izveidots zināmas uzvedības robežas (Brūvere, 2015, 16-17). Piecgadīgi bērni labprāt klausās pasakas, no kurām mācās, kas ir labs, bet kas ļauns un tādējādi sāk veidoties izpratne par morālām normām un tikumiskām vērtībām (Brūvere, 2015, 20).

Pirmsskolas vecuma bērni ir emocionāli ļoti atsaucīgi un tas palīdz ieaudzināt viņos pozitīvas jūtas un pozitīvu attieksmi pret apkārtējiem. Svarīgi, lai audzinātājs, kas pirmsskolā ir pirmsskolas skolotājs, uzturētu bērnos ilgstošas pozitīvas emocijas, izraisītu viņos atsaucību uz ierosinājumu vai lūgumu, līdzjūtību pret otru, kad tas ir sarūgtināts. Bērnos nepieciešams ieaudzināt līdzjūtību pret tuviniekiem, vēlēšanos izdarīt tiem kaut ko labu. To panāk, uzslavējot bērnu, ja ar savu izturēšanos

viņš apliecinājis pozitīvas jūtas pret apkārtējiem (Nečajeva, Makarova, 1982, 19). Tādēļ svarīgs draudzības jūtu izveidei ir empātijas līmenis. Ļoti svarīga ir ģimenes dzīves vispārējā atmosfēra, tās psiholoģiskais klimats, tāda attiecību sistēma, kurā dzīvo savstarpējas ieinteresētības gaisotne. Vēl arī nozīmīgs ceļš ir savlaicīga tuvināšana mākslai un literatūras pasaulei.

Pamatojoties uz pasakās ietvertajām atziņām par to, ka katram jāpaveic savs darbs un katram ir kāds pienākums, ka darbs sniedz prieku, ka laime un bagātība nav jāmeklē plašajā pasaulē, bet tā atrodama godīgumā un čaklumā (Freiberģa, Priede, 2007, 59), bērni iegūst pirmās tikumiskās atziņas. Pasakas sevī uzkrāj cilvēciskās vērtības, kuras pārmanto bērni, kas iepazīstas ar šajā bērniem piemērotajā literatūrā ietverto. Bērniībā cilvēks ir visatvērtākais, jo tieši šajā laikā veidojas cilvēka vērtību orientieri. Pasakas atklāj dzīves gudrības lielo mākslu, ļauj ieskatīties daudz vērtīgāk sevī, kā arī audzina tādu ļoti svarīgu tikumisku īpašību kā labestība un, protams, daudzas citas.

Latvijā katrā pirmsskolā tiek īstenotas pirmsskolas izglītības programmas, kurās noteikti bērnu attīstības rezultāti. Pedagogam jā rūpējas, lai tiktu sekmēta katra pirmsskolnieka harmoniska attīstība. Sešgadīgi bērni sevi uzskata par pietiekoši pieaugušiem un sagaida, ka arī citu cilvēku attieksme pret viņiem būs tāda pati (Brūvere, 2015, 20). Pirmsskolas bērnu draudzības pamatā ir ne tikai bērnu kopīgās intereses, bet arī rūpes par otru, zināma savstarpēja atkarība, pretenziju un pienākumu sistēma (savstarpēja palīdzība, līdz pat pilnīgam bezierunu atbalstam). Šo nerakstīto, reizēm pat vārdos neizteikto likumu pārkāpšana tiek aplūkota kā nodevība, kuru bērns ļoti dziļi pārdzīvo.

Pirmsskolas bērni vienmēr aktīvi emocionāli reaģē, taču reakcija atkarīga no dažādām attiecībām, kas viņiem izveidojas gan ar pieaugušajiem, gan ar rotaļu biedriem. Pedagoģs ar savu izturēšanos un prasībām var virzīt un regulēt bērna emocijas. Ja bērns tiek slavēts, kad viņš darījis labi, bet kaunināts, kad rīkojies nepareizi, bērns saņem izpratni par to, kas labs, bet, kas nē. No pieaugušo sejas izteiksmes un balss toņa arī veidojas attiecīgas emocijas, un turpmāk bērns centīsies darīt tā, lai iegūtu prieku un labsajūtu (Avotiņš, u.c., 1981, 122). Sešgadīga bērna izglītošanā tiek sagaidīts, ka bērns iemācīsies izrādīt cieņu pret citiem cilvēkiem, pret savu un arī citu cilvēku darbu, izturēsies saudzīgi pret apkārtējo vidi, kā arī izprātīs nozīmi daudzu citu sociālajā jomā pieņemtu noteikumu ievērošanai (Bethere, 2013, 136). Visa šo svarīgo mērķu sasniegšana notiek rotaļā, kas katrā bērna attīstības posmā ir atšķirīga.

Lai pirmsskolniekiem iemācītu tikumiskās vērtības, jāņem vērā, ka viņu vadošais domāšanas veids ir uzskatāmi konkrētā un tēlainā domāšana, jo tieši iztēle bērniībā ir visattīstītākais izziņas process (Krastiņa, Andersone, Mencis, 2011, 8). Pieaugušie ar savu izturēšanos pret bērnu un apkārtējo īstenību ietekmē bērna jūtu attīstību. Sākumā bērna emocionālais stāvoklis tiek ietekmēts ar

pieaugušā attieksmi, balsi un noskaņu (Avotiņš, u.c., 1981, 122). Bērna noskaņu un jūtas ietekmē gan pieaugušā cilvēka attieksme un izturēšanās, izteiktie vārdi, gan arī rotaļu biedru vērtējums, viedoklis un uzskati par viņam svarīgiem dzīves jautājumiem. Bērns sešos gados jau ir spējīgs izprast savu noskaņojumu un sava rakstura īpašības, viņā darbojas pretrunīgas izjūtas, savdabīgi iekšēji konflikti – no vienas puses paša vēlmes, griba, bet no otras puses tā vajag, tā ir pareizi (Brūvere, 2015, 21). Saskarsmē nepieciešams parādīt uzmanību un interesi pret citiem. Nepieciešama arī emocionāla kontakta izveidošana. Pirmsskolas vecuma bērni apgūst šos saskarsmes kritērijus. Tie, kas ir aktīvāki, saskarsmē spēj izrādīt arī savu iniciatīvu. Pirmsskolnieku savstarpējai saskarsmei ir nepieciešams savs, pirmsskolniekiem raksturīgs saskarsmes saturs, ko spēj nodrošināt rotaļas (Смирнова, 2000, 3-4). Pedagogam, vadot rotaļas un nodarbības, tas jāņem vērā.

Pedagoga uzdevums veidot šo saskarsmi audzināšanas nolūkos ar audzinošajiem uzdevumiem. Tikumisko vērtību veidošana pirmsskolā ir atkarīga no bērnu vecuma, kurā tiek veikta tikumiskā izglītošana jo, kā raksta pirmsskolas izglītības speciālisti, tad dažādos vecumos bērna emocijas un to izpausmes var būt atšķirīgas (Dzintere, 2000, 67). Divu līdz četrus gadu vecumā bērns jau var pārdzīvot elementāras estētiskās jūtas, ko veicina daba, pasakas, rotaļas un citas darbības. Vēlāk, no četriem līdz septiņiem gadiem, bērnam veidojas spēja just līdzī. Šī līdzjūtība izpaužas kā pret cilvēku, tā arī pret dzīvnieku ciešanām. Šajā vecumā bērns veidojas arī prasme priecāties par savu un citu bērnu labajiem darbiem, gluži kā arī par lielu cilvēku panākumiem, tāpēc tas, ko mēdz saukt par emocionālo atsaucību, ir jāizkopj. Pirmsskolas vecuma bērna jūtas visvairāk ir atkarīgas no viņam tuva pieaugušā cilvēka attieksmes. Tomēr bērniem ir arī īpaši tikumības ideāli, kas atšķiras no pieaugušā cilvēka ideāliem.

Personības tikumiskos ideālus iedala:

- konkrētajos,
- vispārinātajos, apkopotajos.

Bērībā galvenokārt vērojami konkrētie ideāli, vēlāk – vispārinātie, abstraktie (konkrētie – vecāki, skolotāji, treneri, paziņas); vispārinātie – literārie tēli, kino varoņi, patstāvīgi darināti dažādu paraugu, reālu un izdomātu tēlu veidojumi paša iztēlē (Lasmane, Milts, Rubenis, 1993, 36). Tas jāņem vērā veidojot tikumiskās vērtības pirmsskolniekos. Turklāt pirmsskolniekiem piemīt kvalitatīvi jaunas spējas apgūt iemaņas, veidot priekšstatus, uzkrāt personisko un sadarbības pieredzi. Pirmsskolnieki aktīvi tiecas veikt dažādas patstāvīgas darbības, izsaka savus elementārus spriedumus par apkārtni; rodas jaunas bērnu savstarpējo attiecību formas, sākas pakāpeniska pāreja no individuālām, savrupām rotaļām uz vienkāršākajām kopīgu rotaļu formām. Tas ir svarīgs solis sabiedrisko normu apguvē un

jaunu tikumisko vērtību izveidē.

Trešajā un ceturtajā dzīves gadā bērni ļoti alkst pēc pieaugušo cilvēku maiguma, uzmanības, tiecas pēc audzinātāju sirsnības. Bērni daudzējādā ziņā vēl ir atkarīgi no pieaugušā, jo viņiem trūkst elementāro higiēnas un sevis aprūpēšanas iemaņu, prasmes patstāvīgi rotaļāties, darboties (Nečajeva, Makarova, 1982, 18). Tā tiek raksturoti pirmsskolas bērni jau ļoti sen. Šis raksturojums palīdz pedagogiem pareizi aktivizēt bērna darbības, lai veidotu tieši tās iemaņas un prasmes, kas saskan ar tikumiskajām normām.

Milzīga nozīme pirmsskolas vecuma bērnu dzīvē ir arī pieaugušo vērtējumam un spriedumiem gan par paša bērna, gan arī par citu cilvēku rīcību un uzvedību, pat par apkārtējām lietām un parādībām. Bērniem tikumiskās jūtas veidojas savstarpējā mijiedarbībā ar citiem, pamatojoties uz tikumiskās rīcības pieredzi. Šajā sakarā ir būtiski, lai bērns saņemtu iespēju priecāties, ka varējis parūpēties par citiem. Pieaugušo un vienaudžu vērtējums un atzinība par tikumiski pareizu rīcību, kā arī nepareizas rīcības nosodīšana veicina gan izpratnes veidošanos, gan jūtu attīstību (Avotiņš, u.c., 1981, 124). Izsakot pozitīvu vērtējumu par bērna tikumisku rīcību, pedagogs nostiprina bērna pārliecību, ka tā rīkoties ir labi un veicina šādas rīcības atkārtošānu un padarīšanu par labu, tikumisku ieradumu, principu.

Pirmsskolas vecumā bērna raksturs turpina attīstīties, tā attīstību ietekmē ne tikai iedzimtība, bet arī audzināšana un vide, kurā aug bērns (Krastiņa, Andersone, Mencis, 2011, 10). Laba, tikumiska vide ir svarīgs nosacījums bērna tikumisko vērtību veidošanā. Tādēļ pirmsskolas skolotājam jārada šāda vide, jākontrolē, lai pirmsskolnieki grupā rīkotos tikumiski.

Tikumiskajā audzināšanā ar rotaļu un citu pirmsskolā pieejamu un bērniem piemērotu līdzekļu palīdzību jāņem vērā, kā iespējams motivēt pirmsskolas vecuma bērnus. Vispirms nepieciešams apmierināt pirmsskolnieku vitālās vajadzības (Krastiņa, Andersone, Mencis, 2011, 10). Pirmsskolniekiem svarīga vajadzība ir saskarsmes vajadzība, kuras gaitā viņi vēlas saņemt apliecinājumu savam nozīmīgumam. Šajā vecumā bērniem raksturīgs jūtīgums pret kritiku un aizrādījumiem. Tādēļ svarīgi rotaļu un nodarbību audzināšanas procesā izmantot pozitīvu vērtējumu.

Tajā pašā laikā paši pirmsskolas vecuma bērni sākumā spēj vienlaikus paust dusmas un līdzjūtību, zaudēt paškontroli un palīdzēt. Bet vecākajā pirmsskolas vecumā attīstās pašvērtējums ciešā saistībā ar gribas attīstību, pašregulāciju un paškontroli, kas ir ļoti svarīgi tikumiska rakstura veidošanā.

Pirmsskolas vecuma bērniem ir savdabīga domāšana. Domāšanas attīstība sākas ar cēloņu un seku sakarību atklāšanu starp lietām un norisēm (Krastiņa, Andersone, Mencis, 2011, 8). Arī domāšanai ir vairāki veidi: uzskatāmi konkrētā, uzskatāmi tēlainā un verbāli loģiskā. Līdz 4 gadu

vecumam bērniem dominējošā ir praktiskā domāšana, kas veidojas laikā, kad bērni nodarbojas ar dažādiem priekšmetiem. Vecumā no 4-7 gadiem bērnu domāšana pamatojas uz sajūtu un uztveres tēliem. Rodas prasme analizēt. Prasme analizēt ir svarīga bērnu tikumiskas uzvedības veidošanā.

Bet no 6 gadu vecuma bērniem attīstās jēdzieniski tēlainā vai abstraktā domāšana. Šāda domāšana ir raksturīga cilvēkiem, vēl tā tiek dēvēta arī par verbāli abstrakto (Avotiņš, u.c., 1981, 45). Loģiskā domāšana attīstās pakāpeniski, veidojoties bērna pieredzei, kad viņš kļūdās un mēģina. Bērniem darbojas iztēle, kas saistīta ar tēlu un priekšmetu, asociāciju ķēdēm. Šeit pieskaitāma arī bērnu fantazēšana.

Par vadošo bērniem var kļūt jebkura darbība, kurai tiek atvēlēts daudz laika. Agrīnā vecumā tā ir manipulācija ar priekšmetiem, pirmsskolas bērnībā – rotaļas ar vienaudžiem (Кулагина, Колюцкий, 2005, 23). Pirmsskolniekiem sešu gadu vecumā jānodrošina mijiedarbība tiešu un netiešu sadarbības saikņu veidā, kā arī komunikācija dažādās mikrosistēmās (Bethere, 2013, 23). Tam lieti noder pirmsskolas nodarbības, kurās tiek izmantoti daudzveidīgi līdzekļi tikumisko vērtību veidošanai. Tātad pirmsskolnieku tikumisko vērtību veidošanā jāparedz speciālas izglītības programmas, lai nodrošinātu atbilstošu audzināšanu un izglītošanu mijiedarbībā ar citiem sabiedrības locekļiem, vienaudžiem un pieaugušajiem, kā arī veidojot labas komunikāciju prasmes dažādās mikrosistēmās. Tikumiskā audzināšana izglītošanas procesā tiek plaši aplūkota. Lai izzinātu, kādas izglītošanas metodes ir vispiemērotākās sešgadīgu bērnu tikumiskai izglītošanai, apskatīsim pirmsskolas vecuma bērnu attīstības gaitu tēmas kontekstā.

Secinājums: tikumiskās vērtības ir cilvēka pozitīvo īpašību kopums, kas izveidojas tikumiskas audzināšanas rezultātā.

Cilvēkā kopš mazotnes ir morāles ideāli, kas audzināšanas procesā sekmē iekšējās tikumības veidošanu un attīstību, tātad iekšējā tikumība pakļaujas veidošanai.

Vadošais domāšanas veids vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ir uzskatāmi konkrētā un tēlainā domāšana, jo tieši iztēle bērnībā ir visattīstītākais izziņas process.

Pirmsskolas tikumisko vērtību veidošanas uzdevums ir padziļināt bērna priekšstatus par to, ko drīkst un ko nedrīkst, kāpēc nedrīkst. Tikumisko priekšstatu veidošana noris ciešā sakarā ar bērna uzvedības un rīcības organizēšanu.

Tā kā pirmsskolas vecuma bērni ir emocionāli ļoti atsaucīgi, tas palīdz ieaudzināt viņos pozitīvas jūtas un pozitīvu attieksmi pret apkārtējiem. Svarīgi uzturēt bērnos ilgstošas pozitīvas emocijas, izraisītu viņos atsaucību, līdzjūtību. Tādēļ svarīgs draudzības jūtu izveidei ir empātijas līmenis un vispārējā atmosfēra, psiholoģiskais klimats, savstarpējas ieinteresētības gaisotne.

1.2. Pirmsskolas vecuma bērnu attīstības gaita tēmas kontekstā

Par attīstību tiek dēvētas kvalitatīvas pārmaiņas, kas norit secīgi, neatgriezeniski un likumsakarīgi (Skujiņa, 2000, 22). Attīstība tiek raksturota dažādos posmos, fāzēs, kurās tiek novērotas zināmas likumsakarības stāvokļa izmaiņā. Katra cilvēka individuālā attīstība noris mijiedarbojoties fiziskajiem, garīgajiem un vides faktoriem, notiekot neatgriezeniskai pārvērtībai, virzoties uz arvien augstāku, uz kaut ko jaunu. Bērnu attīstību veicina pedagoģiskais process, kas saskaņots ar bērna individuālajiem dotumiem.

Cilvēka dzīves periodu no viņa dzimšanas līdz pusaudža gadiem sauc par bērnību. Šis bērnības laiks tiek dalīts vairākās attīstības fāzēs. Zīdaiņa periods – līdz gadam; agrā (jeb agrīnā) bērnība, kuru psihologi saista ar 1-3 gadu periodu bērna attīstībā; pirmsskolas vecums – 3 līdz 6/7 gadi, jaunākais skolas vecums no 6/7 gadiem līdz 11 gadiem, bet no 11 gadiem pusaudža vecums (Skujiņa, 2000, 28).

Saskaņā ar psihologu atzinumiem agrīnās bērnības periodam ir jāvelta vislielākā uzmanība, jo tajā sāk attīstīties bērna personības galvenās kvalitātes, tādas kā: ES koncepcija, pašvērtējums, saskarsmes prasme un iemaņas ārpus mātes, sociālās lomas uz atdarināšanas un empātijas pamata, kā arī priekšmetu funkcionālā apguve atbilstoši sociālajām semiotiskajām nozīmēm, priekšmetu nosaukumu apguve, egocentriskās runas apguve.

Vecuma periodi tiek iedalīti tādā veidā, ka pirmsskolas periods ir no 3 līdz 7 gadu veciem bērniem (Выготский, 1997, 21). Šis bērnības periods īpašā veidā tiks aplūkots šajā darbā, lai noteiktu tikumisko vērtību veidošanās iespējas bērniem pirmsskolas vecumā, kad bērni apgūst pirmās socializācijas iemaņas.

Socializācijas process, saskaņā ar “Pedagoģijas terminu skaidrojošo vārdnīcu”, ir process, kurā personas, šajā gadījumā bērni, apgūst sabiedrības kultūru, sociālās normas, pieredzi, zināšanas, tradīcijas, vērtības, kā arī uzvedības un izturēšanās prasmes (Skujiņa, 2000, 161). Tāpat tiek norādīts, ka šis process visintensīvāk sāk attīstīties tieši bērnībā.

Aprakstot cilvēka attīstību, A. Špona (2004, 21) izdala dabisko un sociālo attīstību (sk. 3. tabulu).

3. tabula. Cilvēka attīstība (Špona, 2004, 21).

Attīstība			
Dabiskā		Sociālā	
Fiziskā	Psihiskā	Saskarsme	Sadarbība

Socializācijas procesā (pēc Ē. Eriksona) tiek izdalītas astoņas stadijas (Pļavniece, Škuškovnika, 2002, 26), 3 no tām attiecas uz pirmsskolas periodu.

Socializācijas procesa būtība, aplūkojot to no pedagoģiskā viedokļa, kas ar to saistīts, un, apskatot socializācijas jēdziena skaidrojuma kontekstā, pastāv tajā, ka indivīds socializācijas procesa sākumā ir socializācijas objekts, bet vēlāk kļūst par sociālo attiecību subjektu, socializēdams citus, pilda savu sociālo lomu tikumisko vērtību sistēmā (Garleja, 2006).

1. stadija – pirmslomu stadija (līdz 3 gadu vecumam). Šis ir vecums, kad bērns sāk saprast, ka ir atsevišķa būtne, bet apkārtējie objekti eksistē neatkarīgi no viņa un neatkarīgi no tā, vai viņš tos uztver vai nē. Bērns apzinās sevi, atpazīst sevi spogulī, fotogrāfijās un spēj atšķirt, kad vērsas pie viņa, saucot viņu vārdā (Dzintere, Boša, 1997, 23). Bērns iemācās iegaumēt dažādu priekšmetu tēlus, apzinās sevi kā darbības subjektu, izjūt savu ķermeni, pārliecinās par savu kompetenci un sāk kontrolēt savu uzvedību ar gribas palīdzību. Tas jau ir pamats bērna tikumiskas uzvedības veidošanai.

Vecāki ģimenē rada koordinātes sava bērna uzvedībai telpā un laikā, kā arī nosaka savus uzvedības sociālos parametrus, tas ir, to, ko drīkst, ko nedrīkst, kas ir labi un kas ir slikti, tādējādi veidojot primārās sociālās normas bērna apziņā. Sociālā apmācība notiek netīši, bērnam atdarinot pieaugušos. Vecākiem jāemācās diferencēti iespaidot bērnu gribas darbību (Avotiņš, u.c. 1981, 63).

No 2 gadu vecuma bērns ar rotaļām sāk atdarināt pieaugušo dzīves darbības, piemēram, lelli liek gulēt, baro to, ārstē, mazgā utt. No 3 gadu vecuma visi bērni pāriet uz simboliskajām darbībām – rotaļlietas pakļauj kādai iztēles idejai. Norit indivīda un grupas mijiedarbības process, veidojas personu sociālās attiecības, saskarsmes prasmes (Skujiņa, 2000, 161).

Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu nervu sistēma vēl nav pilnīgi nostiprinājusies, tādēļ uzbudinājuma procesi nevalda pār kavēšanas procesiem, bet uz to pamatiem attīstās griba, tikumiskās jūtas. Bērns jau saprot rīcības raksturu – kāda rīcība ir laba, bet kāda slikta.

No 1,5 līdz 2 gadiem bērni sāk apgūt tuvākajā apkārtņē esošo lietu kopsakarības (Tūbele, u.c., 2013, 14). Piemēram, lietu veseluma ideju, atbilstību noteiktiem etaloniem (rotaļlietām jābūt veselām, pogām jābūt aizpogotām u.tml.). Tas nozīmē, ka bērns psihiski ir gatavs apgūt sociālās normas. To apguve ir saistīta arī ar gribas un paškontroles procesu attīstību.

Bērni sāk apgūt vērtīborientāciju, tikumiskās jūtas, ja tās tiek demonstrētas bērna tuvākajā apkārtņē. Ja bērns apgūst kādu normu, tad, ja kaut kas tai sāk neatbilst, viņš ar izmisuma izteiksmi sejā un balsī izrāda uztraukumu – sāk rādīt uz iztrūkstošajām pogām, saplēstajiem zābaciņiem, uz kādu trūkumu kā uz pasaules traģēdiju. Agrīnās bērnības periodā attīstās spējas novērtēt lietu un parādību atbilstību normai, etaloniem, vai „tas” ir labi vai slikti.

Maza bērna pašnovērtējums ir gandrīz tāds pats kā viņam nozīmīgo apkārtējo cilvēku attieksme, kuru viņš izjūt. Ja bērnam ir pozitīvs pašnovērtējums, tad tas ir lielisks atspajds jaunu uzvedības formu apgūvē, jo bērns gūst paļaušanos uz savām spējām pārvarēt grūtības. Tādēļ pedagogiem un citām autoritātēm svarīgi ievērot principu: kritizēt nevis bērnu, bet uzvedību. Bērni tad spēs izmainīt savu uzvedību un iemācīsies rīkoties labāk (Krūmiņa, 2015, 14).

Tāpēc psihologi apgalvo, ka tieši 2-3 gadu vecumā bērnos sāk attīstīties sasniegumu gūšanas motivācija, bērnos pastiprinās vajadzība gūt sasniegumus un panākumus savā darbībā. Tā attīstās vienlaicīgi ar etalonu par atbilstību kādām normām, ar vajadzību sevi salīdzināt ar kādu etalonu.

Pirmsskolas laikā bērni parasti kā etalonu un neapstrīdamu autoritāti uztver pirmsskolas skolotāju. Skolotāja prasības un vērtējums izveido bērna mērauklu, ar kuru viņš vērtē sevi un savus biedrus (Avotiņš, u.c., 1981, 97). Jo pedagogs ir līdzjūtīgāks, taktiskāks pret bērniem, jo iejūtīgāki un draudzīgāki būs grupas bērni.

Pašapziņas attīstība agrīnā bērnībā ir svarīgs jaunveidojums bērna psihē. Pašapziņa ir spēja apzināties sevi, saprast, ko tu zini pats, kas tevi interesē, kādas ir tavas tieksmes, tavi tikumi un ideāli, kā arī rīcības motīvi. Tā ir spēja apzināties arī savu vietu sabiedrībā. Pašapziņai ir liela nozīme cilvēka derīgumam sabiedrības labā (Skujiņa, 2000, 122). Pašapziņas attīstība ir saistīta ar:

1. spējām pastāstīt par citu cilvēku uzvedību,
2. spējām apzināti ietekmēt citu cilvēku uzvedību,
3. spēju pastāstīt par savu darbību,
4. spēju sevi atpazīt (spogulī),
5. patstāvības izjūtu,
6. sava īpašuma apziņu,
7. empātiju,
8. 2-3 gadu krīzi (Svence, 1999, 71).

Katra pāreja no viena attīstības perioda uz citu tiek saistīta ar krīzēm, tāpat jebkurš jaunizveidojams arī saistās ar izpausmēm, kas nav novērotas iepriekš. Ir pilnīgi saprotams, ka, pārejot no viena vecuma perioda citā, mainās attīstības sistēma (Выготский, 1997, 23).

Pēc psihologa D. Elkoniņa domām, bērna psihisko attīstību var iedalīt sešos periodos. Uz pirmsskolas vecumu attiecas divi pirmie:

1. Agrīnās bērnības jeb mazbērna vecumposmā no viena līdz trīs gadu vecumam sāk attīstīties personas galvenā kvalitāte – „ES” koncepcija, pašvērtējums, saskarsmes prasmes un iemaņas, sociālās

lomas uz atdarināšanas un empātijas pamata, – kā arī priekšmetu funkcionālā lietu nosaukumu, egocentriskās runas apguve.

2. Pirmskolas vecumposmā no trīs līdz septiņu gadu vecumam bērni sevi sāk identificēt ar noteiktām lomām, attīsta paškontroli un normu izpratni, apgūst sociālās uzvedības normas. Šā perioda psihiskā attīstība ir pamats rezultātiem pārējos attīstības periodos. Savās labākajās izpausmēs pirmsskolēni ir zinātkāri, izdomas bagāti, rosīgi un neatkarīgi (Dzintere, 2002, 173).

Paškontroles attīstīšana un sociālo lomu uzņemšanās ir pamats tikumisko vērtību veidošanai.

2. stadija (pēc Ē. Eriksona) – lomu un statusu uzspiešanas stadija (3-5 gadi). Šajā stadijā bērns eksperimentē ar savām iespējām, kustībām, darbību (Pļavniece, Škuškovnika, 2002, 27).

Bērnu eksperimenti un lomas uzskatāmi izpaužas rotaļās.

Bērna galvenā nodarbošanās ir spēle, viņš izmēģina un pielieto spēlē dažādas pieaugušo lomas. Bērns atdarina apkārtējos pieaugušos. Viņš pilnīgi apgūst ģimenes saskarsmes stilu. Rodas uzvedības un saskarsmes stereotipi (Pļavniece, Škuškovnika, 2002, 27).

Cilvēku savstarpējo attiecību paraugi kļūst ļoti nozīmīgi augstāko tikumisko un ētisko jūtu attīstībai pirmsskolas vecumā. No pieaugušo attieksmes pret bērnu kļūst atkarīgs tas, kā šis bērns spēs integrēties, kādu saskarsmi viņš veidos ar citiem (Tūbele, u.c., 2013, 27). Bērna socializācijai liela nozīme ir arī bērna individualitātei un bērna individuālā Es, pašnovērtējuma attīstībai. Tāpēc ir sen novecojis uzskats, ka tikai vide, ārējās ietekmes un audzināšana ietekmē bērna personības attīstību.

Trīsgadnieki parasti ir iejūtīgi, tādēļ tas ir laiks, kad bērnus var iemācīt pildīt vienkāršus mājas pienākumus, palīdzēt mammai (Bernāte, 2015, 16). Bet bērniem novērota bieža nepakļaušanās pieaugušajiem liecina, ka ne tikai pieaugušie ietekmē bērna rīcību un uzvedību, bet arī bērni spēj ietekmēt un regulēt pieaugušo uzvedību un rīcību. Jo autoritārāki vecāki (ar varu un piespiešanu mēģina salauzt bērna individualitātes izpausmes, ko uztver kā nepaklausību, neatbilstību normai), jo biežāk viņu bērniem novērojamas spītības un nepakļaušanās darbības. Bet ne vienmēr vecāki, prot un spēj novilkt robežu, kur sākas individuālā brīvība, tiesības uz pašizpaušmi un kur sākas visatļautība, slimīga opozīcija, draudi bērna veselībai un dzīvībai. **2-3 gadīgs** bērns bieži ir neapbrēķināms, viņa ziņkāre var beigties ar veselības kaitējumiem, tāpēc jau no agras bērnības jā māca bērnam, ka pastāv aizliegumi un normas.

Līdz ar citu vērtējuma attīstību bērnos attīstās arī pašnovērtējums. Ar pašvērtējumu jāsaprot bērna spēju vērtēt sevi, savas īpašības, savu darbību, rīcību un nozīmīgumu. Atzīt par nozīmīgu sevi vai savu padarīto (Skujiņa, 2000, 123). Pašvērtējums sāk parādīties bērniem jau trīs līdz četrus gadu vecumā (Tūbele, u.c., 2016, 27). Līdz ar pašnovērtējuma rašanos bērni sāk sevi salīdzināt ar citiem.

Pašnovērtējumu tomēr agrīnās bērnības periodā galvenokārt ietekmē pieaugušo dotais vērtējums, liela nozīme ir nosodījumiem, kritikām, uzslavām, ko bērns saņem no apkārtējiem.

Uzslava ir audzināšanas un stimulēšanas paņēmieni, kas tiek izteikti kā atzinīgs vērtējums. Uzslava rada pozitīvas emocijas un tendenci darīt tā vēl vairāk un labāk, ja tikai tā izteikta pamatoti. It īpaši pozitīvi uzslava iedarbojas uz tiem, kas ir nepārliecināti par sevi (Skujiņa, 2000, 181).

Ja bērns aug vidē, kur viņu mīl un par viņu rūpējas, viņa attiecības ar pārējiem cilvēkiem attīstās strauji. Gadu veci bērni sper pirmos uzmanīgos solīšus pretī neatkarībai. Divus gadus veci bērni neatkarību izrāda daudz aktīvāk, bieži vien spītējot vecākiem. Šī neatkarības demonstrēšana it kā norāda uz atšķirību no citiem cilvēkiem. Tādu pašu uzvedības modeli var novērot arī vēlāk dažādās morālās attīstības stadijās. Ja vecāki ir rūpējušies par bērna iesaistīšanos sabiedrībā, tad apmēram trīs gadu vecumā bērns parasti ir gatavs sākt sadarboties ar apkārtējiem. Trīsgadnieki daudz lielākā mērā nekā divgadnieki pūlas pielāgoties un iekļauties kolektīvā, un arī šādu uzvedības modeli var novērot vēlāk (Piažē, 2002, 22). Kaut arī mazajā joprojām možs divgadnieka egocentrisms, kas mudina domāt tikai par sevi, tomēr tā izpausmes vairs nav tik kardinālas kā iepriekš. Ar viņu var jau runāt par to, kā pieņemts uzvesties, un kā – nē. Interesanti – mazais vienatnē sāk ievērot sociālās normas. Izdarījis ko tādu, par ko pieaugušie paustu atzinību, trīsgadnieks savi uzslavē. Arī aizliegumus viņš sāk paturēt prātā pat tad, kad paliek viens.

Trīsgadnieku vecums ir laiks, kad var veidoties draudzīgas attiecības ar vienaudžiem. Bērni šajā vecuma sāk interesēties par citu izjūtām, kā arī vēro dažādas atbildes reakcijas un mēdz satraukties, ja atbildes reakcija bijusi nelabvēlīga (Bernāte, 2015, 16).

Ap trīs gadu vecumu mazajam rodas vēlme kontaktēties ar vienaudžiem. Kaut arī jau iepriekš viņš spēris soļus uz iepazīšanās pusi, tomēr aktīvas sadarbības nav bijis – katrs spēļu partneris ar savu mašīnīti braucis atsevišķi un, tiklīdz otrs to mēģinājis atņemt, tas enerģiski meties aizstāvēt. Tagad, trīs gadu vecumā, bērns tuvojas otram ar skaidru mērķi kontaktēties. Viņš lēnām sāk nojaust, ko rotaļu draugs varētu domāt un kā reaģēt, – un tas bruģē ceļu uz saprašanos. Kontakts ar vienaudžiem trīsgadniekam nepieciešams regulāri bērnudārzā, estētikas skoliņā, ģimenes draugu pulkā vai pie auklītes, kura pieskata vairākus mazuļus. Šajā laikā sāk veidoties sirdsapziņa, attīstās apzinātas atbildības, sociālās salīdzināšanas, sociālās apmaiņas (es tev – tu man) vienkāršās formas un iemaņas (Pļavniece, Škuškovnika, 2002, 27). Bērniem šajā vecumā ir ļoti svarīgas kopīgas rotaļas un vienatnē viņiem vairs nepatīk rotaļāties tā, kā tas bija iepriekš.

Trīsgadīgi bērni ļoti vērtē kopīgas rotaļas ar sava vecuma bērniem (Bernāte, 2015, 16).

Trīs līdz piecus gadus veciem bērniem rodas nogurums no vienvēidīgas darbošanās, kā arī no ilgstošas atrašanās miera stāvoklī. Šis nogurums izpaužas atsevišķām muskuļu grupām un nervu šūnām tādā veidā, ka izraisa nepieciešamību pēc straujām un daudzveidīgām kustībām (Avotiņš u.c., 1981, 60).

Šis ir pārejas laiks, kurā atmiņa pārveidojas no netīšas iegaumēšanas uz tīšo iegaumēšanu, paturēšanu un tīšo reproducēšanu (Krastiņa, Andersone, Mencis, 2011, 7). Sākotnēji pirmsskolas vecuma bērni labāk iegaumē netīši, to, kas saistīts ar viņu emocijām, pārdzīvojumiem, interesēm, bet 6-7 gadu vecumā notiek šī tīšās atmiņas attīstīšanās. Šajā vecumā bērni spēj izvirzīt mērķi paši sev un piespiest sevi kaut ko iegaumēt ar gribasspēka palīdzību. Tomēr šis vēl ir vecums, kad bērni to nespēj darīt ilgstoši.

Trīsgadīgiem bērniem ātri attīstās valodas prasme. Četrus gadus veci bērni ir īpaši plāpīgi. Bērni var būt arī lielīgi, bet tas vairāk var attīstīt viņu pašapziņu. Bērni ir fantazētāji, izdomā dažādus jautājumus, viņiem patīk vārdu spēles un rotaļas (Bernāte, 2015, 17). Brīžiem viņi lieto bērnišķīgu valodu, brīžam sāk runāt garos, aprakstošos teikumus. Reizēm darbojoties savā nodabā, risinot kādu problēmu, viņi skaļi sarunājas paši ar sevi. Šajā vecumā bērniem ir ļoti augsts enerģijas līmenis, taču ļoti īsa uzmanības noturība; parasti notiek ātra pāreja no vienas darbības uz citu. Viņu rotaļas reizē ir individuālas un sabiedriskas. Pirmskolas skolotājs reizēm ir pirmais pieaugušais ārpus ģimenes, ar ko bērnam izveidojas ciešas pieķeršanās saknes.

Tomēr vislabākās saites no trīs līdz četrus gadus bērniem izveidojas ar vienaudžiem, jo bērni šajā vecumā jau ir iemācījušies dalīties ar citiem, sadarboties un kopīgās rotaļās izjūt patiesu prieku. Kaut gan šajā vecumā bērniem vēl ir vēlme izcelties, iegūt uzmanību, pārbaudīt noliktās robežas. (Bernāte, 2015, 18).

Bērns sāk rotaļāties kopā ar citiem bērniem. Rotaļās attīstās ne tikai saskarsmes prasmes un iemaņas, bet turpina attīstīties arī uztvere, atmiņa un domāšana. Veiksmīgas saskarsmes rezultātā priekšnosacījums ir arī pieķeršanās jūtu attīstībai.

Piemēram, J. Rudzītis atzīmē, ka no sirds dziedāt var tikai labs cilvēks. Un emocijas caurstrāvo visus latviešu tikumus. Pēc mūsdienu psihologu atzinuma, emocijas visātrāk pāriet zemapziņā, kas lielā mērā arī nosaka cilvēka rīcību (Rudzītis, 2006, 96).

Emocionālas, tuvas saskarsmes trūkums bērnībā var atstāt negatīvu ietekmi uz vēlākajiem gadiem: bērni nespēj izveidot normālas attiecības ar citiem cilvēkiem, ir emocionāli auksti. Tāpēc aktivitātes agrīnajā bērnībā: prasība, lai pieaugušais spēlējās ar viņu, sarunājas, pieskaras, ir netieša paš aizsardzība pret nelabvēlīgu psihes attīstību. Pozitīva, emocionāla bērna atzīšana bērnā attīsta

drošības izjūtu, pārliecību par sevi, ticību saviem spēkiem un iespējām. Piemēram, ir novērots, ka mātes klātbūtnē bērni kļūst aktīvāki, atraisītāki, draiskulīgāki.

Pirmsskolas vecumā, sākot no 4-5 gadu vecuma, bērniem ir ļoti attīstīta iztēle, kas darbojas ar tēlu un priekšstatu, asociāciju ķēdēm (Svence, 1999). Bērnu fantazēšanu bieži vien grūti atšķirt no meliem. No bērna iztēles, fantāzijas attīstības lielā mērā ir atkarīga arī viņa intelektuālā attīstība.

Vispirms bērna saskarsmes prasmes un iemaņas, sociālo lomu un pašnovērtējuma attīstība sākas ģimenē. Ar ģimeni saistās dzimumidentitātes veidošanās, normu apguve, pašnovērtējuma veidošanās.

Sākotnēji saskarsme ar citiem bērniem praktiski neietekmē bērna attīstību. Pat jaunākie pirmsskolnieki 3.-4. gadā vēl neprot pa īstam biedroties. Par pilnvērtīgu bērna biedrošanos ar vienaudžiem var runāt, tikai sākot ar vidējo pirmsskolas vecumu. Šajā laikā prasība pēc biedrošanās saskan ar rotaļu motīviem. Biedrošanās, ievīta sarežģītā lomu rotaļā, veicina tīšās uzvedības attīstīšanos un prasmi ņemt vērā citu redzes viedokli (Кулагина, Колюцкий, 2005, 27).

3. stadija (pēc Ē. Eriksona) ir lomu repertuāra stadija (5-7 gadi). Šis ir aktīvas mācīšanās laiks. Bērns aktīvi apgūst tās iemaņas, kas nepieciešamas dzīvei pieaugušo sabiedrībā – prasmi sadarboties ar citiem, sacensties. Arī šajā stadijā spēle ir vadošā darbība (Pļavniece, Škuškovnika, 2002, 27).

Šajā vecumā bērnam katru dienu var būt cits draugs, labākais rotaļu biedrs. Šajā vecumā bērni ļoti emocionāli uztver nesaskaņas draugu starpā un pievērš lielu uzmanību novērtējumam, kas tiek izteikts no malas. Īpaši uzslavas veido bērnu pozitīvu pašnovērtējumu. Bērniem šajā vecumā patīk atrasties uzmanības centrā, bet, ja tas neizdodas ar labu uzvedību, tad bērns ķeras pie nedarbiem. Bērniem šajā vecumā ir svarīgi būt uzvarētājiem. Bieži rotaļās bērni sāk pat krāpties un pārkāpt noteikumus, lai tikai iegūtu uzvaru. Zaudējuma gadījumā bērni izpauž negatīvas emocijas. Šis ir arī vecums, kad bērni sāk apzināties savas emocijas un citu cilvēku emocijas, kā arī izprast sakarību starp tām (Brūvere, 2015, 21).

Bērna uzvedībai ir raksturīgi divi repertuāri – spēļu repertuārs un vecāku uzspiestās uzvedības formas, kuru starpā nereti pastāv pretrunas. Bērnam augot, spēle attīstās līdz sižetiskai lomu spēlei. Spēlējot dažādas lomu spēles (ģimeni, skolu, ārstus, veikalniekus, frizierus utt.), bērns sagatavojas iespējamām uzvedības veidiem, dzīvei nepieciešamajām lomām, mācās analizēt savu darbību, kontrolēt savas acumirkļa vēlmēs, paskatīties uz situāciju no otra viedokļa, sadarboties ar citiem (Pļavniece, Škuškovnika, 2002, 27).

Rotaļnodarbība ir sešgadīgo bērnu mācīšanās pamatforma. (Valsts izglītības satura centrs (turpmāk VISC), 2011, 16).

Sešgadīgie bērni ir aktīvi, viņiem patīk kustēties, un viņi ir zinātkāri (VISC, 2011, 3).

Tikumisko vērtību attīstīšanā svarīga ir bērna socializācija. Socializācija ir process, kurā indivīds apgūst zināšanas, uzvedības modeļus, sociālās normas un vērtības, jūtas, kas nepieciešami viņa veiksmīgai funkcionēšanai pastāvošajā sabiedrībā (Pļavniece, Škuškovnika, 2002, 26).

Pirmsskolas vecumā bērniem ir attīstīta emocionālā pasaule, bērnu galvenā nodarbošanās ir rotaļa. Rotaļā bērns aktīvā darbībā parāda savas prasmes un iemaņas, kā arī attīstās. Rotaļa ir labākais veids kā attīstīt bērniem tikumiskās vērtības. Turklāt sešgadīgie bērni spēj arī uzmanīgi klausīties stāstus, pasakas un atstāstīt tos, pat iztēlot šo stāstījumu lomas.

Lai veiktu tikumisko audzināšanu pirmsskolā, apskatīsim, kādas ir iespējas, izmantojot daudzveidīgus tikumisko vērtību attīstīšanas līdzekļus, veidot tikumiskās vērtības pirmsskolas vecuma bērniem. Vislabākais veids, kā pirmsskolniekiem iemācīt tikumiskās vērtības, ir rotaļa, tādēļ vispirms aplūkosim rotaļas izmantošanas iespējas tikumisko vērtību veidošanā pirmsskolas bērniem, rotaļas veidus un nozīmi tikumisko vērtību veidošanā.

Apkopojot gūtās atziņas, varam secināt, ka pirmsskolas vecums ir ļoti nozīmīgs tikumisko vērtību veidošanai un bērns šajā vecumā ir pietiekoši attīstīts, lai izveidotu savā raksturā tikumisko vērtību krājumu.

Tikumisko vērtību attīstīšanai pirmsskolas bērnu vecums ir piemērots, tomēr, lai pirmsskolniekos izveidotu atbilstošu tikumisko vērtību pamatu, apskatīsim, kādi ir piemērotākie tikumiskās izglītošanas līdzekļi pirmsskolā. Pirmsskolas vecuma bērniem orientēties tikumiskajās vērtībās palīdz pirmsskolas skolotājs. Tādēļ pirmsskolas izglītības skolotājam ir svarīgi piemeklēt piemērotākos līdzekļus tikumisko vērtību veidošanai pirmsskolas vecuma bērniem.

1.3. Tikumisko vērtību veidošanas līdzekļi pirmsskolas pedagoģiskajā procesā sešgadīgiem bērniem

Sešgadīgu bērnu tikumisko vērtību veidošanas līdzekļi arvien bagātinās, jo sešgadīgs bērns savā attīstībā spēj izprast vairāk un vajadzība pēc tikumiskas audzināšanas pieaug. Tādēļ pedagogam jāizmanto daudzveidīgi tikumisko vērtību veidošanas līdzekļi: rotaļa, pārrunas, stāstu un pasaku lasīšana un stāstīšana, teikas, parunas, mīklas. Visi šie līdzekļu palīdz emocionālā gaisotnē veidot tikumiskās vērtības. Pirmajā vietā joprojām ir rotaļa, bet tai pievienojas arī stāstu stāstīšana, pasaku klausīšanās un pārrunas par dzirdēto un izspēlēto.

Ar vārdu “rotaļa” tiek saprasta interesanta, izklaidējoša rakstura nodarbība grupā. Tā paredzēta

laika īsināšanai, atpūtai, redzesloka paplašināšanai (Skujiņa, 2000, 150). Tātad arī jaunu zināšanu iegūšanai pirmsskolniekiem, kā arī jau iegūto zināšanu nostiprināšanai.

Rotaļa bērniem palīdz izzināt savu iekšējo pasauli un noteikt savu attieksmi pret apkārtni. Bērni rotaļas laikā aizdomājas par savu dzīvi, par taisnīguma pasauli un labām rakstura īpašībām (Лопатина, Скребцова, 2008, 13).

Tāpat rotaļa paredzēta pozitīvu attiecību veidošanai vai kādam citam noteiktam mācību mērķim. Tā ir svarīga mācīšanās darbība bērniem pirmsskolas un jaunākajā skolas vecumā, kā arī bērniības būtiska sastāvdaļa. Pamatveids bērna attīstībai un audzināšanai. Rotaļās bērni vispusīgi izkopj un pilnveido gan savus fiziskos, gan garīgos dotumus un dotības. Rotaļā pedagoģiskās prasības izpaužas netieši (Skujiņa, 2000, 150). Rotaļai bērna dzīvē nav izolēta funkcija. Tā bērnam ir darbs, domāšana, māksla, realitāte un fantāzija, atpūta un prieka avots. Vislielākā nozīme ir radošajām rotaļām, jo tās kompleksi attīsta bērna personību.

Bērna galvenā aktivitāte, pat bērna dzīves veids ir rotaļa. Vienlaicīgi rotaļā bērns pašizpaužas, attīstās, ar rotaļas palīdzību bērns spēj pats sevi nodarbināt, netiešā veidā sasniedz audzināšanas un mācību mērķus (Dzintere, 2000, 11). Rotaļa palīdz bērniem izzināt savu iekšējo pasauli un attieksmi pret apkārtni. Bērni rotaļā gūst iespēju aizdomāties par savu dzīvi, taisnīguma pasauli, labām rakstura īpašībām (Лопатина, Скребцова, 2008, 13). Didaktiskās vai priekšmetiskās mācību rotaļas satur daudzveidīgu materiālu, ar kuru jāoperē noteiktā veidā, lai iemācītos loģiski domāt, attīstīt domāšanu, atmiņu un zinātkāri kopumā (Захаров, 2006, 26). Didaktiskās rotaļas iespējams pielāgot jebkādu audzinošo uzdevumu īstenošanai. Didaktiskās rotaļas ir ļoti piemērotas vecākā pirmsskolas vecuma bērnu nodarbināšanai, jo šajā vecumā bērni spēj izprast noteikumus un sasniegt izglītojoši audzinošos mērķus.

Tikumiskās audzināšanas ziņā nozīmīgākās pēc satura ir rotaļas, kurās atklājas cilvēku savstarpējās attiecības. Tās ir gan rotaļas, kas iepazīstina ar pieaugušo cilvēku darbu, profesijām, gan veikals, gan ģimene. Bērni šajās rotaļās mēdz būt gan pasīvi vērotāji, gan aktīvi dalībnieki. Ja rotaļā piedalās prāvs bērnu skaits, tad bieži rotaļu dalībniekiem jāgaida sava kārta.

Pedagogi, kas katru dienu darbojas ar bērniem ir ievērojuši, ka bērni krietni ātrāk iemācās un atceras tad, ja paši ir piedalījušies, darījuši un paveikuši (Jerāte, Strazdiņa, 2011, 34). Rotaļās bērns piedalās un darbojas ar prieku. Bērns tajās ir aktīvs dalībnieks, rotaļas tādēļ veicina bērna domāšanu, atmiņu, attēlošanu u.c. Rotaļās veiksmīgi apvienojas prāta darbība ar praktisko darbošanos.

Rotaļu struktūra visām izglītojošajām un audzinošajām rotaļām ir kopīga un šajā struktūrā, kas attēlo rotaļas būtību, slēpjas rotaļas audzinošais spēks. Tātad rotaļu daudzveidību nosaka gan rotaļu

saturs, gan uzdevumi, gan darbības veids, gan izmantojamie materiāli, gan rotaļas dalībnieku vecums. Varam secināt, ka, lai kādas arī nebūtu rotaļas, tās paredzētas bērnu audzināšanai arī tikumiskā ziņā, ievērojot bērna attīstības pakāpi un izvēloties rotaļas pēc bērnu interesēm, vajadzībām un spējām, izvirzot atbilstošus uzdevumus un piemeklējot saturu, kas arī ir atbilstošs gan vēlamo uzdevumu sasniegšanai, gan bērna vēlmēm un spējām.

Rotaļa ir bērnu dzīves un darbības organizācijas forma. Tajā rodas bērnu rotaļu kolektīvi, veidojas noteiktas attiecības starp bērniem, personiskās simpātijas un antipātijas. Rotaļas saistās arī ar saskarsmes prasmju un iemaņu apguvi.

Pieaugušo un bērnu izgudrotās rotaļas ir krājušās gadu simteņiem, tajās ietverta tautas gudrība bērna audzināšanā (Dzintere, Boša, 1997, 17).

Plotnieks I. (1988) norāda, ka rotaļa ir interesanta un aizraujoša darbība, kuras mērķis nav radīt noteiktu darbības produktu (atšķirībā no darba), tai nav arī tieša apmācības uzdevuma. Un tomēr tā satur sevī abas šīs vērtības. Rotaļu darbības rezultāts ir bērna attīstība.

Sešgadīgie bērni spēj izspēlēt sižetus ar dažādiem varoņiem. Ja pedagogs ievirza bērna intereses, stāstot bērniem par pozitīviem, tikumiskiem pasaku varoņiem, bērns rotaļā izspēlēs šos varoņus un tādējādi mācīsies tikumiskas attiecības un izturēšanos.

Tas, ko bērns ir atklājis pats, ar rotaļas palīdzību, ir daudzkārt vērtīgāks par to, ko viņš apguvis tikai teorētiski (Jerāte, Strazdiņa, 2011, 34). Teorētiskās zināšanas tik ļoti nenostiprinās bērnu apziņā kā tās, kuras bērns apgūst darbodamies un spriežot pats.

Jāņem vērā, ka bērnu interese par rotaļām ir atšķirīga. Un tikumisko vērtību veidošanā svarīgs ir fakts, ka bērni par rotaļu biedriem labprātāk izvēlas biedrus ar labām, pozitīvām rakstura īpašībām, tos, kas prot rotaļāties, ievēro noteikumus un izpilda visas rotaļā paredzētās darbības (Dzintere, Boša, 1997, 29-30). Rotaļas gaitā izpaužas bērnu aktivitāte, radošā domāšana, iniciatīva, attieksme, redzes viedoklis, vērtējums. Tas viss labi jāņem vērā pedagogam – rotaļas vērotajam, lai, bērnam sevi vērtējot, izdotos izdarīt pareizos secinājumus.

Vecumā no trim līdz sešiem gadiem par valdošo darbību bērniem pirmsskolā kļūst lomu un sižetu rotaļas. Tajās bērni atveido to, ko ir novērojuši: tā var būt audzinātājas vai ārsta izturēšanās pret viņiem, var būt pircēju un pārdevēju savstarpējās attiecības, kā arī tēta vai mammas izturēšanās. Šeit saskarsme parādās kā vadošā darbība. Rotaļas laikā bērns pietuvojas pieaugušo dzīvei, cenšas maksimāli ievērot noteiktu loģiku, secību: piemēram, rotaļā “Ģimene”, zēns nekad neuzņemsies māmiņas lomu, bet meitene tēta lomu (Meikšāne, 1998, 24). Saskarsmē bērni apgūst svarīgākās iemaņas labvēlīgas komunikācijas veidošanai.

Analizējot Plotnieka atziņas par rotaļu nozīmi bērna attīstībā, izveidota tabula (sk. 4.tab.) ar atziņām, kas izriet no autora skatījuma.

4. tabula. Rotaļu nozīme bērnu attīstībā (Plotnieks, 1988, 48).

Rotaļas pilnveido:	Rotaļas audzina:	Rotaļas vingrina:	Rotaļas attīsta:
– bērna izziņas darbības mehānismus; – galvenos psihiskos procesus (sajūtas, uztveri, atmiņu, domāšanu, iztēli); – bērna saskarsmes darbības; – bērna kustības; – saskarsmes mehānismus.	– bērnā jūtas; – dzimuma pašapziņas izveidi; – attieksmi pret rotaļu priekšmetiem, rotaļu biedriem, panākumiem un neveiksmēm rotaļās; – labas rakstura īpašības.	– sarežģītājā saskarsmes darbībā; – sociālo lomu izpildīšanu; – kolektīvismu; – uztvert rotaļbiedru rīcību; – novērtēt un attiecīgi reaģēt; – morālo attiecību veidošanos darbībā.	– bērna fiziskās dotības; – neatlaidību, disciplinētību un gribas īpašības; – emocionālos pārdzīvojumus; – iztēli; – spēju organizēties; – disciplīnu; – pozitīvas emocijas.

Iegūstam secinājumus, ka rotaļu darbībā pedagogam paveras plašas iespējas, lai iemācītu bērniem reaģēt pareizi, tikumiski. Rotaļas organizē un disciplinē, bet šis process rotaļās noris ar labām izjūtām, ar pozitīvām emocijām. Bērni rotaļā izpilda fiziskās darbības bez spriedzes.

Sava dzimuma apzināšanās liek pamatus bērna kā vīrieša vai sievietes, nākamā ģimenes locekļa laimei (Plotnieks, 1988, 48). Arī šajā rotaļu sfērā ir nozīmīgs uzdevums ieaudzināt bērnos tikumisku savstarpējo attiecību pamatus, svarīgākās tikumiskās īpašības, kas nepieciešamas kā zēniem, tā arī meitenēm, lai viņi varētu nākotnē kļūt par tikumisku ģimeņu veidotājiem.

Nemot vērā šo atdarināšanas principu, pieaugušajiem jāizjūt atbildība par to, kādu veidolu viņi ar savu uzvedību izveidos bērna apziņā, jo to, ko bērni redz viņi arī atdarina. Tādēļ ļoti svarīgi ir bērniem rādīt labu atdarināšanas paraugu pašiem, kā arī kontrolēt bērniem pieejamos uzskates materiālus, gan grāmatas ar tikumisku saturu, gan televīzijas pārraides un filmas. Arī rotaļas jāizraugās ar atbilstošu saturu, lai tās būtu saturiski vērtīgas, veicinātu tikumisko vērtību veidošanos.

T. Krasova (Красова, 2001) savā disertācijā secina, ka vecākie pirmsskolnieki lomu rotaļās spēj iemācīties atšķirt tikumisku rīcību no netikumiskas un kontrolēt sevi, izmantojot gribu, lai nedarītu netikumisku rīcību.

Bērni kļūst priecīgi, kad apzinās, ka spēja kaut ko izdarīt (Dzintere, Boša, 1997, 15). Kad bērni panāk tikumisku īpašību attīstību savā raksturā, tad tas veicina tālāku šo īpašību attīstīšanos, jo sniedz gandarījumu gan pašiem, gan citiem. Šādi bērni, kas izturas labi pret apkārtējiem, saņem tādu pašu attieksmi no citiem.

Rotaļās bērns izmanto to vidi, kurā atrodas. Bērns atdarina izturēšanos un darbības, kuras redz ap sevi. Rotaļas ietekmē vide, kurā uzturas bērns, vecāku izglītība, audzināšana un stāvoklis, gadalaiku maiņas un ievērojami notikumi bērna dzīvē. Bērņībā ir svarīga arī pati dzīves vieta – lauki vai pilsēta. Laukos bērni rotaļājas ar mājdzīvniekiem, jūrmalā viņi atveido zvejniekus, spēlē kuģošanu. Atdarinādams bērns iesakņojas savas kultūras dzīvē, apgūst paražas un tikumus, mācās pazīt un izmantot kultūras ieguvumus (Dzintere, 2000, 35). Nenoliedzami, ka lauki, daba ir labāka vide bērna audzināšanai un tikumisko iemaņu veidošanai, jo pilsēta izceļas ar zināmu steigu un spriedzi, kas atstāj ne visai labvēlīgu iespaidu uz bērna tikumisko apziņu. Steigas rezultātā tiek izteikti neiecietīgi vārdi, rodas nervozitāte un citas nelabvēlīgas izpausmes. Vēlams, lai bērns būtu novērojis apkārtējā vidē pozitīvas attiecības un tikumisku izturēšanos.

Galvenā bērna nodarbošanās vecumā no trim līdz sešiem gadiem ir lomu rotaļa, kas veicina pašapziņas attīstību. Rotaļas procesā bērns nonāk dažādos ciešos sakaros un attiecībās ar citiem bērniem. Rotaļu noteikumi bērnam liek apzināties un vērtēt sevi kā indivīdu un saprast apkārtējo cilvēku lomu. Savukārt lomu apgūšana notiek ļoti intensīvi, tās „izspēlējot” un „piemērojot sevi” (Vorobjovs, 1996, 276). Varam secināt, ka rotaļa veicina bērna tikumiskā vērtējuma izveidošanos.

Svence (1999) norāda, ka rotaļas nozīme vienaudžu savstarpējo attiecību veidošanā ar gadiem pieaug. Rotaļās bērni atrisina konfliktus un izpauž savas personības iezīmes. Ievērojot un sekojot rotaļu noteikumiem, bērni veido pašdisciplīnu, kontrolē sevi, izprot normas un sāk saprast, kā jāuzvedas sabiedrībā. Pirmsskolas vecuma bērnu dzīvē arvien lielāku vietu ieņem vienaudži, ar kuriem kopā bērni rotaļājas. Bērnu savstarpējās attiecības atšķiras no attiecībām ar pieaugušajiem. Bērni savstarpējās attiecībās ar rotaļu biedriem savu iekšējo emocionālo stāvokli izrāda spilgtāk nekā attiecībās ar pieaugušajiem. Spilgtāk izpaužas gan prieks un pozitīvās emocijas, gan arī negatīvās – apvainošanās, dusmas, vēlēšanās piemānīt, izlikties, fantazēt, koķetēt utt. Bieži vien bērnu savstarpējās attiecības rotaļās ir nestandarta un nereglamentētas, līdz ar to var sagaidīt visu ko. Tādēļ pedagogam jābūt blakus kā vērotājam un virzītājam, lai nerastos konflikts, kā arī, lai pamanītu bērnos tās īpašības, kas var radīt visai negatīvu raksturu. Šīs īpašības savlaicīgi jākorģē, piedāvājot bērniem rotaļās atbilstošas lomas, lai bērni spētu saskatīt slikto un labo, prastu salīdzināt un tiekties pie pozitīvā.

Rotaļai ir milzīga nozīme bērna pozitīvās uzvedības stimulēšanā (Dzintere, Boša, 1997, 45). Pieaugušais kā rotaļas vadītājs, virzot bērnus pareizajā gultnē, uzmundrinot un pamudinot, veido izpratni par tikumību un tikumisko vērtību pamatu. Pedagoģa uzdevums ir vērot bērnu rotaļas un atbalstīt bērnus ar skatu, glāstu, mīļu vārdu, pamudinājumu (Dzintere, Boša, 1997, 46). Ja bērns rotaļas

gaitā tiek nodrošināts ar mīļu skatu, labu vārdu, uzmundrinājumu, glāstu īstajā vietā un pareizā laikā, tad arī bērns atdarinās šādu izturēšanās veidu pret citiem.

Tāpēc var secināt, ka ar rotaļas palīdzību var attīstīt tikumību. Bērns attēlojot rotaļā pieaugušo darbību, var saprast cilvēku savstarpējās attiecības. Rotaļa mudina bērnu būt atsaucīgam un izpalīdzīgam. Rotaļā var nostiprināt higiēnas iemaņas un veidot pozitīvu attieksmi pret tām. Rotaļas māca bērnus rūpēties par dabu un dzīvniekiem.

Tātad rotaļas ir galvenais darbības veids pirmsskolā un ar rotaļu palīdzību var palīdzēt bērniem attīstīt tikumiskās vērtības. It īpaši labi tikumisko vērtību veidošanā noder lomu rotaļas.

Ņemot to visu vērā, varam secināt, ka pirmsskolas izglītības programmā iespējams iekļaut tādas rotaļas, kas ne tikai izklaidētu bērnus, dotu bērniem zināšanas, bet sniegtu atbilstošu efektu tikumisko vērtību veidošanā. Tas saistīts ar bērnu tikumiskās izpratnes līmeni un viņu prasībām pret citiem šajā jomā.

Tomēr psihologi ir novērojuši, ka pirmsskolas bērnu savstarpējās attiecībās rodas nevienlīdzība: daži bērni rotaļās tiek pieņemti, citi nē, ar dažiem bērniem vienaudži labprāt veido kontaktu un dalās ar rotaļlietām, bet ar citiem nē (Коломинский, Панько, Игумнов, 2004, 46). Saistībā ar šo atziņu nonākam pie secinājuma, ka bērnu tikumiskā izpratne jāveido ar visiem bērnu sapratnei pieejamiem līdzekļiem. Vecākā pirmsskolas vecumā šādi līdzekļi ir bērnu stāsti, pasakas un pārrunas. Sižeta lomu rotaļas, kas ir piemērotākās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem, bieži savu saturu smeļ no tikumiska rakstura pasakām un stāstiem, kuru varoņus atveido bērni savās rotaļās, tādēļ tālāk aplūkosim pasakas un stāstus ka tikumiska rakstura veidotājus pirmsskolas vecuma bērniem vecākajās grupās.

Pasakas un stāsti – tikumības veidotāji. Pirmsskolas vecuma bērniem domātie stāsti un pasakas raksturojas ar satura vieglumu un tikumiskās audzināšanas pamatnostādņu pinumu daiļdarbā. Mācoties pasakas un stāstus, bērniem tie jāapgūst pārdzīvojot bērniņbai raksturīgus pārdzīvojumus (Freibergera, 2013, 6). Pasakām un stāstiem jābūt viegli izprotamiem, lai bērni nezaudētu bērniību, apgūtu kultūras vērtības un izprastu tikumisko raksturojumu, kas sniegts literārajā darbā attiecīgajiem varoņiem.

Lai arī Ļ. Vigotskis uzskata, ka literārā darba mākslinieciskais teksts var bremsēt morāles izpratni un normu apguvi, jo mudina mazo klausītāju idealizēt varoni, kas nerīkojas saskaņā ar morāles un tikumības normām (Выготский, 1999, 227–228), tad tomēr jāatzīmē, ka pedagogs šajā procesā spēj daudz paveikt ar pārrunu palīdzību. Pedagogs spējīgs noskaidrot, kā uz katru no stāstījuma varoņiem raugās bērns, ko labu viņš saskatījis tā vai cita varoņa rīcībā, kas bērnam patīcis, bet kas nē.

Svarīgi, lai bērns izjustu simpātijas pret konkrētām labām rakstura īpašībām un censtos tās atdarināt savā uzvedībā.

Pamatodamās uz zinātniskajā literatūrā aplūkotajiem psiholoģiskajiem mehānismiem un pedagoģiskajā praksē iegūtajām atziņām, I. Freiberga (2013) savā promocijas darbā atspoguļojusi, kāds ir iespējama literāro darbu ietekmes rezultāts uz pirmsskolas vecuma bērnu apziņu.

Tiek minēts, ka tādi psiholoģiskie mehānismi kā emocijas un afektīvi pārdzīvojumi iedarbojas uz literārā darba personisko jēgu un teksta uztveres laikā spēj radīt bērnos dažādas izpausmes (sk. 5. tab.).

5. tabula. Psiholoģisko mehānismu iedarbība teksta uztveres laikā (Freiberga, 2013, 48).

Psihiskie mehānismi literārā darba uztveres laikā rada:			
egocentriskus un ekspresīvus tēlus (neveicot šo tēlu analīzi, vispārināšanu un salīdzināšanu)	emociju izpausmes žestos, mīmikā, ķermeņa ekspresijā;	emocionālas vērtējošas replikas;	līdzjūtību, līdzpārdzīvojumu kādam no literārajiem tēliem

I. Freiberga uzsver, ka tēlu, objektu, parādību struktūras transformācijas rezultātā bērniem rodas personiski nozīmīgi tēli, kuri tiek uztverti detalizētāk. Šiem tēliem raksturīgās īpašības tiek pārspīlētas un papildus tiek piedēvētas vēl arī tadas īpašības, kas literārajā darbā nav norādītas. Bērni spēj tēlā sintezēt īpašības un ārējās pazīmes, kas veidojušās viņu literārās pieredzes un piedzīvojumu rezultātā, izmantojot sev zināmus faktus, ka arī kreatīvi apkopojot to savstarpējās loģiskās sakarības. Un noslēgumā, transformējot materiāla struktūru, veidojas bērnam personīgi nozīmīgs tēls, kas izvirzās priekšplānā, kļūst personīgi nozīmīgs un bērns izdara savus secinājumus un izsaka savas atziņas par izlasīto (Freiberga, 2013, 48). Šāda bērna apziņas darbība, kad veidojas bērna personīgās atziņas un secinājumi, veicina bērna tikumisko vērtību veidošanos, pateicoties literārā darba varoņu tikumiskajai rīcībai. Tātad varam secināt, ka literārie darbi, turklāt pedagogam uzsverot šo darbu varoņu tikumiskās īpašības, var kļūt par labiem līdzekļiem bērnu tikumisko vērtību veidošanā.

Pedagoģisko zinātņu kandidāte Sidorova (Сидорова, 2001) savā disertācijā norāda, ka iepazīstinot pirmsskolas 5-7 gadus vecus bērnus ar krievu tautas pasakām, var radīt viņos pamatu tikumisku rakstura īpašību veidošanai. Kā pirmā tiek norādīta labestības veidošana ar pasaku palīdzību. Autore arī atzīmē, ka bērni šajā vecumā spēj izstrādāt labus ieradumus tikumiskai rīcībai un pedagogs var vadīt bērnus pie vispārpieņemtajām cilvēces tikumiskajām vērtībām.

Vecākā pirmsskolas vecuma bērni jau spēj izvērtēt literāro tēlu rīcību un paredzēt rīcības sekas. Bērni spējīgi novērtēt, raksturot, tomēr to dara, pamatojoties uz savu egocentrisko skatījumu.

Tādēļ pedagoga vērtējums un ievirze, bērna skatījuma noskaidrošana un ievirzīšana pareizā gultnē sniedz bērnam iespēju palūkoties uz tēliem un notikumiem harmoniski, objektīvi un vispusīgi.

Liela nozīme ir tam, ka stāsts vai pasaka tiek nevis izlasīti, kaut arī izteiksmīgi, bet izstāstīti. Lai gan arī pasaku un stāstu lasīšana var audzinoši ietekmēt bērnus, tomēr stāstīšana iedarbojas spēcīgāk. Tas saistīts ar to, ka stāstītājs izdzīvo tekstu, atspoguļo to ar visu savu ekspresiju (Румянцев, 2011, 57). Bērni no stāstījuma gust lielāku emocionālo gandarījumu, bērni labāk spēj stādīties priekšā izstāstītos notikumus.

Bērniem vecākajā pirmsskolas vecumā interesantas ir arī teikas un pasakas par muzikantiem, kuri pauduši tikumiskas rakstura īpašības – bijuši meistarīgi, drosmīgi un asprātīgi (Brice, 2009, 67). Mūsdienu pasaku stāstīšana var tikt pavadīta ar mūzikas klausīšanos, kas rada labsajūtu klausītājiem.

Pedagogam ir iespēja bērniem vecākajā pirmsskolas vecumā izvirzīt noteikumus, kas veidos bērna priekšstatus par to, kas ir tikumīgs, morāls un bērns tālāk balstīsies uz šīm pieaugušā sniegtajām atziņām (Пижае, 2006, 233). Tātad bērna morālie spriedumi veidojas uz pieaugušā vadībā.

Bērns šajā vecumā nav spējīgs orientēties uz tēla vai kādas personas iekšējiem motīviem un pamudinājumiem, jo viņš vērtē atbilstoši rezultātam, kāds radies kā tās vai citas rīcības sekas (Freibergera, 2013, 77). Bērns vērtē no sava viedokļa un tādējādi citu cilvēku vai tēlu negatīvo rīcību viņš saskata kā smagāku nekā tādu pašu savu rīcību, kas iespējams notikusi tādos pašos apstākļos. Tomēr bērna vērtējums jebkurā gadījuma pamatojas uz pieaugušā cilvēka noteikumu un normu pamata, kas izvirzītas un izskaidrotas bērnam.

Bērni mācās spriest par morālām vērtībām pieauguša cilvēka vadībā. Pedagoģis literāro darbu izlasītā gaismā izstāsta bērnam kas ir pareizi un māca balstīt risinājumus uz savstarpēja izdevīguma prasībām (Пижае, 2006, 394). Svarīgi bērna spriešanas prasmes attīstīt, piedāvājot literāros darbus, kas atbilst bērna pašreizējai attīstībai un sekmē pāreju uz nākamo attīstības stadiju (Freibergera, 2013, 79). Bērnam literārais darbs ir gan jāsaprot, gan jāspēj to izjust emocionāli.

Hrestomātijās (Жуковская, Пеньевская, 1983., Томилова, 2013) vecākā pirmsskolas vecuma bērniem piedāvāti stāsti, fabulas, pasakas un dzejoļi, lai attīstītu bērnu patriotisma jūtas pret dzimteni, veidotu savstarpējās attiecības atbilstoši pieņemtajām sabiedrības normām.

Bērns literāro darbu spēs uztvert un pievērst tam pienācīgu uzmanību tikai tādā gadījumā, ja tas informāciju bērna apziņā atspoguļos objektīvā realitātē (Greenberg & Pascual-Leone, 2001). Tātad bērniem jāpiedāvā klausīties un jāpārrunā ar viņiem tie literārie darbi, kurus viņi spēj iztēloties. Pedagoģam jāizvēlas bērnu interesēm atbilstoši literārie darbi. Klasiskie stāsti bērniem un pasakas, kurās tēli reāli darbojas, rada bērnos spēju priekšstatīt šo tēlu darbību. Tieši šādi literārie darbi palīdz bērniem

saprast sociālās norises, palīdz saskatīt labās rakstura īpašības: mīlestību, godīgumu, prieku, draudzīgumu, labestību, labvēlību, piekāpīgumu un prasmi piedot.

Interesanti un bērniem saprotami literārie darbi, kuros bērns līdzpārdzīvo tēlu savstarpējo attiecību risināšanu, palīdz bērniem paskatīties uz sevi it kā no malas. Bērni var ieraudzīt situācijas, kurās arī paši nonāk (Freibergera, 2013, 114). Tātad varam secināt, ka bērnu vecumam un izpratnei piemēroti literārie darbi: stāsti un pasakas veicina bērnu tikumisko vērtību veidošanos.

Pārrunas ar bērniem tikumisko vērtību veidošanai. Nodarbības, kurās tiek izmantoti dažādi līdzekļi bērnu tikumisko vērtību veidošanai, jānobeidz ar pārrunām. Pārrunas palīdz bērniem nostiprināt apgūto, nonākt pie dziļākas izpratnes.

Pārrunām jābūt pārdomātām, strukturētām un plānotām. Pedagogam jāapzinās, ko šajās pārrunās viņš vēlas panākt, kādu izpratni nostiprināt. Pastāv viedoklis, ka pārrunas, kurās bērni vienkārši pārstāsta dzirdēto, neveicina personiskās jēgas veidošanos (Freibergera, 2013, 191). Pedagogam pārrunās jācenšas panākt, lai bērni saskatītu sevi, savu rīcību līdzīgā situācijā, pastāstītu par savu emocionālo pieredzi.

Lai tikumisko vērtību veidošanas līdzekļi būtu kvalitatīvi, tad tiem ir jābūt pietiekoši ietekmīgiem, lai rosinātu bērna izziņas darbības aktivitāti, veidotu un padziļināšanu izpratni, kā arī tiem ir jābūt emocionāli un personīgi nozīmīgiem bērniem (Špona, 2006). Tādēļ pārrunās pedagogam jāizmanto tas, ka viņš zina par bērnu interesēm, zina par bērnam saprotamajām lietām un jāveido pārrunas tā, lai bērns no sev interesantajām lietām varētu pāriet pie tālākajām, no sev saprotamajām pie nezināmajām, bet tādām, kas arī viņu varētu interesēt un kļūt viņam saprotamas.

H. Gudjons (2007) atzīmē, ka pedagogs, kas spēj novērtēt cilvēku kā radības kroni, pratīs attīstīt bērnam viscēlākās spējas un dotumus. Tātad pārrunām ar bērniem ir jāgatavojas, lai katrā bērnam veicinātu ceļu nodomu veidošanos un tālāk ceļu vārdu, kā arī cēlas, tikumiskas pārlicības un rīcības veidošanos.

Pedagoga pienākums ir sniegt bērnam pārrunu gaitā gan emocionālu, gan verbālu atbalstu tikumisko vērtību veidošanai. Jāatbalsta bērna vēlēšanās dalīties savā pieredzē ar citiem (Freibergera, 2013, 192). Bērni ne tikai jāmudina izteikties, bet jāvada pārrunas tā, lai bērni literārā darbā aprakstītās vai rotaļā izspēlētās darbības spētu salīdzināt ar līdzīgām darbībām ikdienā, saskarsmē ar saviem vienaudžiem vai citiem cilvēkiem. Šīm pārrunām ir jāietekmē bērnu uzvedības, rīcības un vārdu pašregulācija.

Pedagogam jāizvirza uzdevums izveidot bērniem prasmes analizēt situācijas, atšķirt un noteikt uzvedību, tā bijusi tikumiska vai nē, apstrādāt saņemto informāciju (Красова, 2001). Svarīgi ir

bērnam ne tikai gūt pareizu izpratni un aktīvi piedalīties pārrunās, izsakot savu viedokli, bet arī iemācīties rīkoties tā, kā viņš ir sapratis, ka tas ir labi un pareizi.

Pārrunas palīdz bērnam labāk saprast izlasīto vai izstāstīto, tajās bērns var noskaidrot to, ko nav sapratis (Одоевский, 2011, 16). Bērns, pat uzmanīgi klausoties, var nesaprast visu, tādēļ pedagogam jārada iespēja pārrunās bērnam noskaidrot to, ko viņš nav sapratis.

Bērnu tikumiskā izpratne jāveido ar visiem bērnu sapratnei pieejamiem līdzekļiem emocionālā gaisotnē.

Varam secināt, ka pirmskolas izglītības programmā iespējams iekļaut tādas rotaļas, kas ne tikai izklaidētu bērnus, dotu bērniem zināšanas, bet sniegtu atbilstošu efektu tikumisko vērtību veidošanā. Ar rotaļu palīdzību var veidot bērniem tikumiskās vērtības. It īpaši labi tikumisko vērtību veidošanā noder lomu rotaļas.

Bērnu vecumam un izpratnei piemēroti literārie darbi: stāsti un pasakas veicina bērnu tikumisko vērtību veidošanos. Izmantojot šos tikumiskās audzināšanas līdzekļus svarīgu vietu ieņem pozitīvas gaisotnes radīšana nodarbībā.

Pārrunas ir derīgas katras nodarbības beigās, tās palīdz bērniem nostiprināt apgūto, nonākt pie dziļākas izpratnes. Pārrunām ar bērniem ir jāgatavojas. Pedagogam jāsniedz bērnam pārrunu gaitā gan emocionālu, gan verbālu atbalstu tikumisko vērtību veidošanai. Jāatbalsta bērna vēlēšanās dalīties pieredzē. Šīm pārrunām ir jāietekmē bērnu uzvedības, rīcības un vārdu pašregulācija, jāveicina cēlu nodomu veidošanās un tālāk cēlu vārdu, kā arī cēlas, tikumiskas pārlicības un rīcības veidošanās.

2. Pētījums pat tikumisko vērtību veidošanas līdzekļiem pirmsskolā 6 gadus vecumiem bērniem

2.1. Pētījumā izmantotās metodes un to aprobācija

Saskaņā ar izvirzīto darba uzdevumu, izanalizējot teorētisko literatūru par pirmsskolas vecuma bērnu īpatnībām, tikumisko vērtību būtību un tikumisko vērtību veidošanas iespējām pirmsskolā, izzinot metodes, kas ir piemērotas tikumisko īpašību veidošanai pirmsskolas vecuma bērniem, tiek atklātas pirmsskolas bērnu raksturīgākās iezīmes un nodarbes. Tā kā pirmsskolā bērnu galvenā nodarbošanās ir rotaļa, tad tikumisko ieradumu veidošana notiek rotaļās. Atbilstoši darba mērķim: noteikt 6 gadus vecu bērnu tikumisko vērtību veidošanas iespējas rotaļā un lai apstiprinātu hipotēzi: tikumiskās vērtības pirmsskolā bērni apgūst rotaļās, tiek speciāli atlasītas rotaļas bērnu tikumisko ieradumu veidošanai. Izmantotas rotaļas, ko aprakstījusi E. Smirnova pirmsskolas vecuma bērnu labvēlīgu savstarpējo attiecību sekmēšanai, galvenokārt palīdzot citiem, kā arī citas pedagoģiskā praksē izmantotās rotaļas tikumisko ieradumu veicināšanai.

Tā kā pētījuma objekts ir pedagoģiskais process pirmsskolā un pētījuma priekšmets: tikumisko vērtību veidošana rotaļās pirmsskolas vecākā vecuma bērniem, tad tiek novēroti pirmsskolas bērni, kuri sasnieguši 6 gadu vecumu. Bērnu grupā ir 20 bērni. Tiek novērotas bērnu grupas tikumiskā rakstura īpašības pētījuma sākumā, pētījuma gaitā, pilnveidojot šīs īpašības pirmsskolā ar rotaļu palīdzību un pētījuma beigās pēc atlasīto rotaļu novadīšanas.

Pētījuma plāns:

1. Noteikt galvenās tikumiskās rakstura īpašības 6 gadus veciem bērniem.
2. Novērot un atzīmēt šo īpašību līmeni pētāmajai bērnu grupai, pedagoģiskajam novērojumam izmantojot rotaļas, pasaku un stāstu stāstīšanu, pārrunas ar bērniem un pētāmās grupas bērnu vecāku anketēšanu.
3. Atlasīt un aprobēt tikumisko rakstura īpašību attīstīšanai piemērotas rotaļas, stāstus, pasakas.
4. Atkārtoti novērot pētāmo bērnu grupu, lai noteiktu kā pēc novadītajām nodarbībām izveidojušās tikumiskās rakstura īpašības un lai veiktu iegūto datu analīzi.

Saskaņā ar izmantotajām metodēm: teorētiskās literatūras analīzi, pedagoģisko novērojumu, sarunām ar bērniem un vecāku anketēšanu, tiek noteiktas galvenās tikumiskās īpašības, kas tiek vērotas visiem pētāmās grupas bērniem un tiek noteikts šo īpašību līmenis katram bērnam:

1. Labvēlība pret pieaugušajiem.
2. Labvēlība pret bērniem.
3. Palīdzība citiem.
4. Laipni vārdi.
5. Spēja piekāpties (piekāpšanās).
6. Prasme piedot (piedošana).
7. Godīgums.

Pētījuma gaitā pedagoģiskajā procesā tiek izmantotas sižeta lomu rotaļas, bērnu stāsti, pasakas un nodarbības ar literāro darbu un pārrunu izmantošanu (sk. 1.-10.; 12. pielikumus). Visi šie līdzekļi ietver tikumisku saturu un paredzēti emocionāli pozitīvā gaisotnē tikumiski audzināt pirmsskolniekus.

Lai veicinātu šīs tikumiskās rakstura īpašības, kā pirmā tiek izvēlēta rotaļu metode, jo tā, saskaņā ar analizēto teorētisko literatūru, ir vispiemērotākā pirmsskolas vecuma bērniem. Tieši rotaļās bērni jūtas brīvi un var brīvi izpaust sevi, savas rakstura īpašības, tādējādi atklājot gan labo, gan sliktu, kas uzkrājies viņu raksturā.

Novadot sižeta lomu rotaļas, kas ir vispiemērotākās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem, pedagogs vēro tikumisko īpašību atklāšanos bērnos. Gadījumā, ja bērni neizpauž pietiekami skaidri noteiktās rakstura īpašības, pedagogs rada rotaļu situācijas, iesaistoties rotaļā, lai varētu noteikt tās vai citas rakstura īpašības konkrētā bērņā. Tiek vērots, cik ilgi bērns rotaļā spēj labvēlīgi sadarboties ar grupas biedriem, ar pedagogu, vai bērns palīdz citiem bērniem, vai izmanto un cik lielā mērā labus, laipnus vārdus, uzmundrinot, mierinot, vai citādi labvēlīgi iespaidojot rotaļu biedrus. Tāpat tiek vērota bērnu spēja piekāpties un prasme piedot, ja kāds ir nodarījis pāri. Rotaļās var vērot arī bērnu negodīgumu vai, gluži pretēji, godīgumu, jo, vēloties uzvarēt, vai iegūt sev labāku lomu, bērni mēdz ķerties arī pie krāpšanas.

Pārrunu metodē tiek izmantotas teorētiskās literatūras analīzē iegūtās atziņas. Pārrunas tiek novadītas bērniem saprotamā un vienkāršā valodā, par bērniem zināmām darbībām, atbilstoši pirmsskolas izglītības iestādē īstenotās programmas uzdevumiem. Pārrunās skolotājs ar savas valodas palīdzību sekmē laipnību, labvēlību un cieņpilnas attieksmes veidošanu pret sarunu biedriem.

Pēc šādu mērķtiecīgi izvēlētu rotaļu novadīšanas, stāstu un pasaku noklausīšanās, kā arī pārrunām, bērnu grupas tikumiskās īpašībās tika izvērtētas atkārtoti.

Līdztekus nodarbībās izmantotajām, aprakstītajām metodēm tiek izmantota pedagoģiskā novērošana. Novērošana kā empīriskā pētniecības metode tiek lietota, lai iegūtu informāciju, pārbaudītu hipotēzes patiesumu un novērošanā saņemtā informācija tiek apkopota, skaidrota un vispārināta (Dzintere, 2002, 46). Tātad novērošanas gaitā iegūtā informācija tiek uzkrāta, apkopota, skaidrota un analizēta. Šajā pētījumā novērošanas gaitā iegūtā informācija tika fiksēta un apkopota tabulās, vizualizēta attēlos un analizēta ar matemātisko datu analīzes metodi, izmantojot datorprogrammu Excel 2013. **Matemātiskā datu analīzes metode** sniedz iespēju izdarīt secinājumus par izmantoto metožu efektivitāti.

Matemātiskā datu analīzes metode tiek izmantota gan pētījuma sākumā, apkopojot pedagoģiskajā novērošanā iegūto informāciju un pētījuma beigās, kad atkārtoti iegūti dati par bērnu sasniegumiem tikumisko rakstura īpašību dinamiskā attīstībā. Datu analīzes rezultātā iegūtā informācija tiek salīdzināta, apkopota un vizualizēta attēlos. Pētījuma gaitā tika izveidotas shēmas, kas atspoguļo, kā bērni ir apguvuši laipnus vārdus, labvēlīgu attieksmi pret pieaugušajiem un bērniem, izveidojuši iemaņas palīdzēt un attīstījuši citas tikumiskās rakstura īpašības: spēju piekāpties, prasmi piedot un godīgumu, atbilstoši izvēlētajai četru baļļu sistēmai.

Pēc matemātiskās datu analīzes pētījuma beigās tika izdarīti secinājumi par pētījumā izvirzītā mērķa sasniegšanu un hipotēzes apstiprināšanu, kā arī apkopoti galvenie secinājumi par darbā izmantoto teorētisko literatūru un empīrisko daļu.

Lai iegūtu datus, vispirms tiek novēroti bērni un veikta vecāku anketēšana.

2.2. Bērnu grupas raksturojums pētījuma sākumā un vecāku anketēšana

Pētījumam tiek izvēlēta 6 gadus vecu bērnu grupa. Kopā 20 bērni, kuru vārdi pētījumā ir mainīti. Rotaļu gaitā tiek novērotas bērnu rakstura īpašības, kas tiek vērtētas četru baļļu sistēmā pēc vērtēšanas skalas, kurā: 1 (viens) nozīmē: nepietiekami, gandrīz nekad, mazāk nekā 50 % gadījumu; 2 – viduvēji, reti, vairāk nekā 50 % gadījumu; 3 – labi, parasti, vairāk nekā 75 % gadījumu; 4 – ļoti labi, gandrīz vienmēr, vairāk nekā 90 % gadījumu (D. Ozoliņa, D. Žīgure, 2007, 12).

Bērni tiek vēroti gan brīvi izvēlētās rotaļās, gan arī mērķtiecīgi novadītās rotaļās. Bērnu raksturojums palīdz izvēlēties pedagoģiskos līdzekļus un virzienus tikumisko vērtību veidošanā.

Vispārīgs bērnu raksturojums:

Ēriks, 5 gadi un 11 mēneši, jaunākais grupas bērns, samērā labvēlīgs pret citiem bērniem, tomēr palīdzēt nevēlas. Labvēlība izpaužas laipnos vārdos un attieksmē. Tomēr, gandrīz nekad nepiekāpjas citu viedoklim un savu lomu neatdod citiem bērniem. Var konfliktēt ar pieaugušajiem.

Iļja, 6 gadi, labvēlīgs, ļoti laipns, bieži pateicīgs pat par nelielu palīdzību vai pakalpojumu, tomēr pats citiem palīdzēt nevēlas. Nepiekāpīgs, piedod tikai saviem labākajiem draugiem. Samērā godīgs attiecībās ar citiem bērniem.

Veronika, 6 gadi un 1 mēnesis, labvēlīga, izpalīdzīga, it īpaši patīk palīdzēt vienaudžiem, bieži runā laipnus vārdus, spēj piekāpties un piedot, vairākumā gadījumu godīga.

Taisija, 6 gadi un 1 mēnesis, ļoti neitrāla, klusa meitene, tomēr, ja viņai kāds izdara kaut ko labu, lieto laipnus vārdus, lai pateiktos. Rotaļās parāda godīgumu pret citiem bērniem, vienmēr ievēro savu kārtu, nekad negrūstās, nestrīdas, nepiedalās konfliktos.

Kirils, 6 gadi un 2 mēneši, pret pieaugušajiem samērā labvēlīgs, pret bērniem mazāk, reizēm izsaka sliktus vārdus, apsūkājas, pats savu palīdzību citiem nepiedāvā, palīdz tikai tad, ja viņu palūdz.

Andrejs, 6 gadi un 2 mēneši, ļoti nelabvēlīgi izturas pret pieaugušajiem, bet ar bērniem kontaktē nedaudz labāk. Reizēm pats piedāvā savu palīdzību saviem draugiem. Piekāpšanās sagādā grūtības, nespēj piekāpties pat saviem draugiem. Bieži tīšām izraisa konfliktus. Piedod arī tikai saviem labākajiem draugiem un ir godīgs pret viņiem, bet citus var arī apmānīt.

Alise, 6 gadi un 2 mēneši, pret bērniem izturas samērā labi un laipni runā, piedāvā savu palīdzību, ja vien spēj palīdzēt. Prot piekāpties un parasti piedod tiem, kas viņai kaut ko izdara, ir godīga. Reizēm necienīgi izturas pret pieaugušajiem, bet parasti aizmuguriski.

Rita, 6 gadi un 2,5 mēneši, ļoti nelabprāt iesaistās sarunās, rotaļās. Nepieciešami iedrošinājumi un pamudinājumi. Nav novērots, ka meitene kādam piekāptos.

Timurs, 6 gadi un 2,5 mēneši, ļoti maz veido kontaktu ar pieaugušajiem, izvairās no sarunām. Pret bērniem ir nedaudz labvēlīgāks, ar viņiem kontaktējas labāk, reizēm lieto laipnus vārdus. Nepiekāpīgs, spītīgs un nelabprāt piedod, ja arī piedod, tad izskatās, ka tikai vārdos, jo ir ļaunatminīgs. Var nodarīt pāri pat pēc ilgāka laika tam bērnam, kas, varbūt pat netīšām, bija viņam ko izdarījis (pagrūdis vai pateicis nelaipnus vārdus).

Miša, 6 gadi un 3 mēneši, samērā kluss, mazaktīvs, tomēr bieži parāda negodīgumu.

Ļoša, 6 gadi un 3 mēneši, diezgan labvēlīgs gan pret pieaugušajiem, gan pret bērniem, labprāt un bieži pat demonstratīvi lieto laipnus vārdus, samērā viegli piekāpjas citiem bērniem, netur ļaunu prātu, ja viņam kāds pasaka kaut ko sliktu. Ļošam parasti ir labas attiecības ar citiem bērniem un neviens viņam pāri nedara, bet, ja nejauši kaut kas gadās, tad ātri izlīgst. Ir godīgs.

Bogdans, 6 gadi un 3 mēneši, īpaši izpalīdzīgs zēns, tomēr citas labas rakstura īpašības izpaliek. Viņam patīk krāpties, būt uzstājīgam, prasīgam, ja viņam izdodas pieprasīt, lai kāds no bērniem atvainojas, tad apgalvo, ka piedod. Pret pieaugušajiem ļoti kritisks un nelabvēlīgi noskaņots.

Soņa, 6 gadi un 3,5 mēneši, aktīva, labvēlīga, pieklājīga meitene, labi audzināta. Rotaļās iesaistās labprāt un draudzīgi rotaļājas.

Ksjuša, 6 gadi un 3,5 mēneši, bieži konfliktē ar pieaugušajiem. Grupas priekšā strīdas ar mammu. Ar bērniem draudzējas, ja viņai ir labs noskaņojums, bet, kad noskaņojums slikts, tad aizmirst labo uzvedības etiķeti un rīkojas izaicinoši.

Sofija, 6 gadi un 3,5 mēneši, izpalīdzīga, bet ļoti nepiekāpīga meitene. Nepiekāpības dēļ bieži bērni nodara viņai pāri, taču tad Sofija saprot savu vainu un viņiem ātri piedod. Bieži var vērot godīguma izpausmes.

Aleksis, 6 gadi un 4 mēneši, labvēlīgs zēns. Prot piekāpties, ļoti augstās domās par sevi. Nekad nevienam nenāk palīgā, pat, ja viņu lūdz. Atteikties palīdzēt mēdz pieklājīgi, pat atvainojas par to, ka nevar palīdzēt.

Daša, 6 gadi un 4 mēneši, uztur labākas attiecības ar pieaugušajiem nekā ar bērniem. Sarunās laipna un lieto pieklājīgus vārdus un izteicienus. Samērā bieži piekāpjas citiem, godīga un nemīl konfliktēt, tādēļ arī bieži piedod viņai izdarītās pārestības. Pret bērniem izturas ar aizdomām, grūti veido draudzīgas attiecības. Tomēr, ja rotaļā tiek iesaistīta, tad labprāt rotaļājas un cenšas būt labvēlīga pret citiem rotaļu biedriem.

Diāna, 6 gadi un 4 mēneši, pieklājīga meitene un izpalīdzīga, tomēr, ja viņai kaut kas nepatīk, tad to nekautrējas izteikt gan skolotājam, gan bērniem. Bieži kaut ko bubina zem deguna, ja ir neapmierināta, piemēram par to, ka viņai lūdz kaut kur piekāpties vai piedot.

Adrians, 6 gadi un 4,5 mēneši, pret bērniem izturas samērā nedraudzīgi. Bagāts vārdu krājums, gan ar laipniem vārdiem, gan arī ar nelaipniem. Bieži grupas bērnus uzskata par nelabvēlīgiem un tādēļ reizēm ir grūtības piedot, nelabprāt piekāpjas, parasti tikai tad, ja skolotāja iesaistās konfliktā.

Kopumā analizējot bērnu raksturus, tiek secināts, ka grupas bērni ir labvēlīgāki pret vienaudžiem vairāk nekā pret pieaugušajiem. Labvēlība pret pieaugušajiem spilgti izpaužas tikai trijiem grupas bērniem, pārējiem šī īpašība ir nenoturīga. Labvēlība pret bērniem kopumā ir saskatāma, tikai vienam bērnam izpaužas negatīvas nelabvēlības iezīmes pret bērniem.

Vairāki grupas bērni ir vienaldzīgi pret citu vajadzībām, lūgumiem, nespēj just līdzī un nav izpalīdzīgi. Lielāko daļu bērnus uz palīdzēšanu jāskubina, jāpārliedzina, ka nepieciešams palīdzēt.

Laipno vārdu krājums un ieradums lietot laipnus vārdus grupas bērniem ir ļoti atšķirīgs. Bērniem nav izveidojies stingrs ieradums lietot laipnus vārdus savstarpējās sarunās, lūgumos. Laipno vārdu krājums nav plašs.

Piekāpšanās tiek konstatēta retos gadījumos. Bērni pārsvarā ir nepiekāpīgi, pat spītīgi un atriebīgi.

Spēja piedot ir izveidojusies pārsvarā tikai vārdos, bet pārrunājot ar bērniem notikušo situāciju, bieži izrādās, ka bērni tikai pasaka, ka piedod tam, kurš palūdzis piedošanu, tomēr iekšēji dziļi pārdzīvo un nevēlas tālāk kopīgi rotaļāties ar pāri darītāju, it īpaši gadījumos, ja tas nav tuvākais draugs, kas izdarījis pāri.

Liela daļa grupas bērnu ir ieradināta teikt taisnību, savukārt ir arī bērni, kuri labprāt mānās.

Bērnu raksturīgās iezīmes tika vērotas galvenokārt rotaļās, kā arī novadītas pārrunas ar grupas bērniem, lai noskaidrotu bērnu viedokli par savu grupas biedru raksturīgākajām īpašībām. Turpmāk aprakstītas dažas situācijas, lai spilgtāk izprastu bērnu raksturīgās īpašības.

Bērni paši izvēlējās lomu rotaļu "Autobuss". Rotaļas gaitā Ilja palīdzēja meitenēm ieņemt vietas autobusā. Veronika piedāvāja savu vietu skolotājai, tādējādi parādot prasmi piekāpties, jo autobusā skolotājai nebija vietas apsēsties. Rotaļā bērni pirka biļetes pie autobusa vadītāja un padeva tās. Ilja un Ļoša atradās vistuvāk autobusa vadītājam un, padodot biļetes citiem bērniem, izsacīja laipnus un pieklājīgus vārdus: lūdzu ņemiet; laimīgu braucienu; lūdzu padodiet biļeti; neraizējieties, es jums padošu u.tml. Nokrītot kādai no biļetēm, Ļoša sacīja: Nekas, es to pacelšu. Miša bija nolēmis braukt bez biļetes, bet bērni protestēja, sacīdami, ka tā nav godīgi. Pēc rotaļas Bogdans bez teikšanas sakārtoja autobusā izmantotos krēslīņus pa vietām.

Rotaļās pastaigu laukumā Taisjai atsienas kurpju aukliņas, bet Veronika palīdz tās aizsiet. Pienāk Kirils un mīļi palīdz Veroniku, ka arī viņam tūlīt atsiesies apavi, un Veronika palīdz arī viņam sasiet aukliņas. Bogdans to redzot, arī sāka prasīt, lai viņam palīdz, kaut gan viņam nebija atsējušies striķīši. Kad, skolotāja viņam aizrādīja, ka tas nav godīgi, Bogdans nelaipti paskatījās un noburkšķēja zem deguna: nu tad atsiešu, lai sasien, es taču viņai palīdzēju. Bogdans ir patiešām izpalīdzīgs zēns, taču gandrīz nekad nevienam nepiekāpjas, it īpaši pieaugušajiem, kā arī runā ļoti nelaipti un pat necenšas būt godīgs.

Alise ar Soņu un Sofiju spēlēja pavārus, bet, kad skolotāja palīgs palūdza palīdzību, salikt uz galda traukus, viņas ar prieku pārnesa savu rotaļu uz grupas galda klāšanu. Soņa piedāvājās aiziet līdz uz virtuvi un atnest uz grupu maizi. Savu piedāvājumu Soņa izteica ļoti laipni un neuzstājīgi. Sofija

šo Soņas rīcību uztvēra kā nodevību, tomēr Alise centās paskaidrot Sofijai, ka tā arī ir rotaļa, tad Sofija ātri piedeva un meitenes draudzīgi turpināja rotaļu.

Kirils un Vlads parasti pamet rotaļu, kad jāsāk sakārtot rotaļā izmantotās mantas, savukārt Diāna parasti steidzas palīgā, lai viss ātrāk tiktu sakārtots un visus uzmundrina ar laipniem vārdiem: malači, čakli jūs esat, cik kārtīgi, cik skaisti utt.

Andrejam patīk nostāties priekšā rotaļlietu plauktam un neļaut nokārtot rotaļlietas. Viņš neklausa arī skolotāju. Vienmēr cenšas būt pirmais, līderis un nemīl piekāpties.

Aleksis visu dara pats, patstāvīgi, ir labvēlīgs un laipns, prot piekāpties, ātri piedod, ja kāds viņam nodara pāri, ir arī godīgs, toties nekad nevienam nepalīdz, jo uzskata, ka katram pašam jātiek galā, tā kā viņš tiek ar visu galā.

Bērni izvēlējās rotaļu “Veikals”. Veikalā bērni vingrinājās teikt pieklājīgus vārdus: lūdzu dodiet; paldies; lūdzu pasniedziet utt. Bogdans ļoti vēlējās būt pārdevējs, bet par pārdevēju bija izvēlēts Ļoša. Bogdans tik ļoti pārdzīvoja, ka pat sāka raudāt. Tad Ļoša piedāvāja šo lomu Bogdanam. Timurs rotaļājoties nejauši iesita Ritai pa roku, bet Rita sāka raudāt. Timurs pats piegāja un palūdza Ritai piedošanu. Ritai bija grūti piedot, viņa vispirms pateica uz Timuru nelaiipnus vārdus, pagrūda viņu un tikai tad, kad konfliktā iejaucās skolotāja, Rita spēja turpināt rotaļu un piedot Timuram. Šajā rotaļā bija redzams, kurš no bērniem spēj piekāpties, jo izraudzītās preces (mantiņas) visiem nepietika. Vairākiem bērniem gribējās nopirkt vienu un to pašu mantiņu. Bogdanam izdevās pierunāt nopirkt kaut ko citu, viņš prata ieteikt, reklamēt un solīja palīdzēt. Andrejs uzaicināja Soņu un Alisi spēlēt pasaku “Rācenis”. Viņš saprotami izstāstīja rotaļas noteikumus, visi uzmanīgi un pieklājīgi viņu noklausījās un ar interesi piedalījās rotaļā.

Bērnu tikumiskās īpašības tika atzīmētas, salīdzinātas un vērtētas. Saskaņā ar noteiktajām galvenajām tikumiskajām īpašībām, tiek noteikts šo īpašību līmenis katram bērnam:

1. Labvēlība pret pieaugušajiem.
2. Labvēlība pret bērniem.
3. Palīdzība citiem.
4. Laipni vārdi.
5. Spēja piekāpties (piekāpšanās).
6. Prasme piedot (piedošana).
7. Godīgums.

Vispirms tiek vērtēta bērnu attieksme pret pieaugušajiem: grupas pedagogiem, skolotāja palīgu un bērnu vecākiem, kas ienāk grupā. Piemēram, Daša vienmēr laipni lūdz palīdzību skolotājai

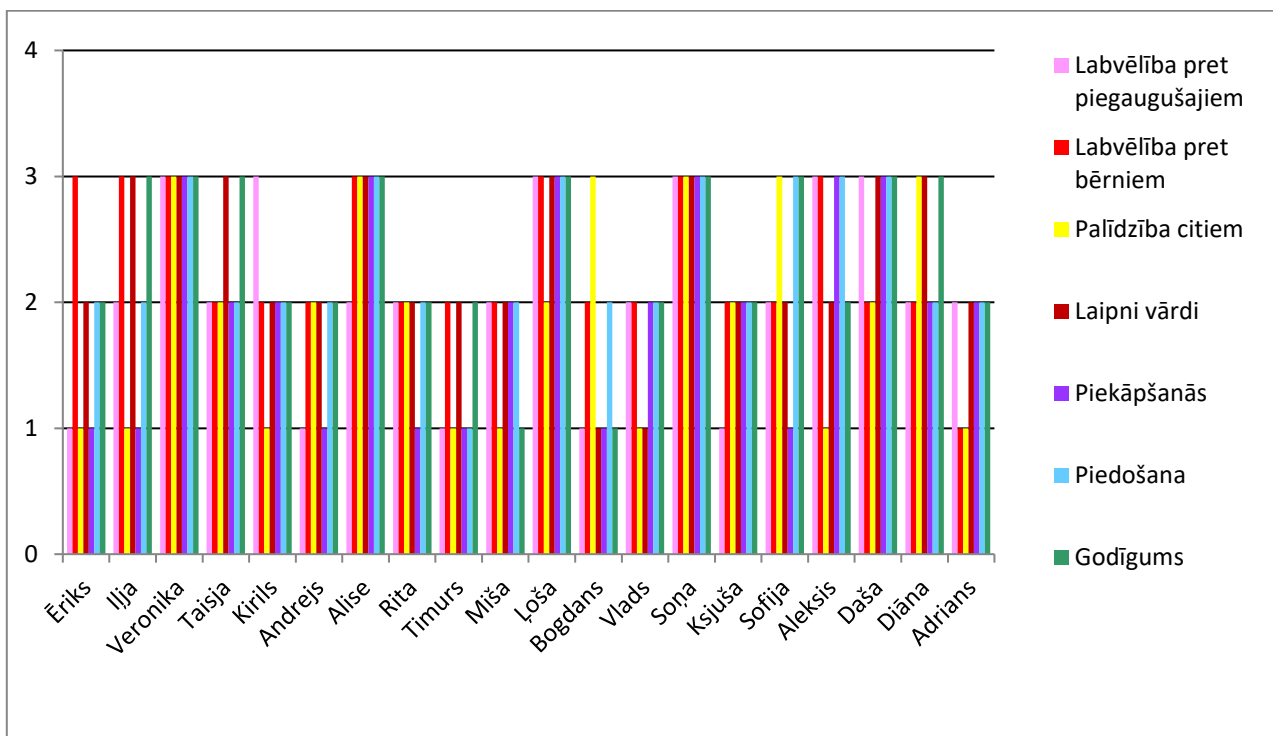
un vienmēr arī pasaka paldies par saņemto palīdzību. Bet ir bērni, kas aizmirst pateikt paldies, kā arī, kas nesasveicinās ar pieaugušiem cilvēkiem, kas ienāk grupā. Tālāk tiek vērtēta bērnu attieksme pret citiem bērniem, palīdzība citiem, laipni vārdi, spēja piekāpties (piekāpšanās), prasme piedot (piedošana) un godīgums. Kad bērnu tikumiskās īpašības novērtētas, tiek izrēķināts arī kopējais vērtējums, tas ir, saskaitītas saņemtās balles kopā (sk. 6. tabulu).

6. tabula. Bērnu tikumisko īpašību vērtējums pētījuma sākumā

Tikumiskās īpašības Bērna vārds	Labvēlība pret pieaugušajiem	Labvēlība pret bērniem	Palīdzība citiem	Laipni vārdi	Piekāpšanās	Piedošana	Godīgums	Kopā
Ēriks	1	3	1	2	1	2	2	12
Iļja	2	3	1	3	1	2	3	15
Veronika	3	3	3	3	3	3	3	21
Taisja	2	2	2	3	2	2	3	16
Kirils	3	2	1	2	2	2	2	14
Andrejs	1	2	2	2	1	2	2	12
Alise	2	3	3	3	3	3	3	20
Rita	2	2	2	2	1	2	2	13
Timurs	1	2	1	2	1	1	2	10
Miša	2	2	1	2	2	2	1	12
Ļoša	3	3	2	3	3	3	3	20
Bogdans	1	2	3	1	1	2	1	11
Vlads	2	2	1	1	2	2	2	12
Soņa	3	3	3	3	3	3	3	21
Ksjuša	1	2	2	2	2	2	2	13
Sofija	2	2	3	2	1	3	3	16
Aleksis	3	3	1	2	3	3	2	17
Daša	3	2	2	3	3	3	3	19
Dīana	2	2	3	3	2	2	3	17
Adrians	2	1	1	2	2	2	2	12

Novērotās rakstura īpašības saskaņā ar iegūto vērtējumu, kas atzīmēts tabulā, tiek attēlotas grafiskā zīmējumā, kurā izveidoti stabiņi atšķirīgās krāsās. Katra krāsa apzīmē savu pētāmo rakstura īpašību: rozā – labvēlību pret pieaugušajiem; sarkanā – labvēlību pret bērniem; dzeltenā – palīdzību citiem; tumši sarkanā – laipnus vārdus; violetā – piekāpšanos; zilā – piedošanu; zaļganā – godīgumu (sk. 2. attēlu). Attēla kreisajā pusē norādītas balles, bet zem stabiņiem bērnu vārdi. Visaugstākie stabiņi norāda, ka bērns par šo īpašību saņēmis 3 baļļu vērtējumu, kas atbilst vērtējumam labi. Šeit

var redzēt, ka Veronika, un Soņa uzrāda labu vērtējumu, ļoti maz atpaliiek Alise un Ļoša, toties ļoti labs vērtējums (4 balles) nav nevienam bērnam, kas nozīmē, ka labās rakstura īpašības nav pilnībā nostiprinājušās bērnu raksturā. Bērnu raksturi ir ļoti atšķirīgi.

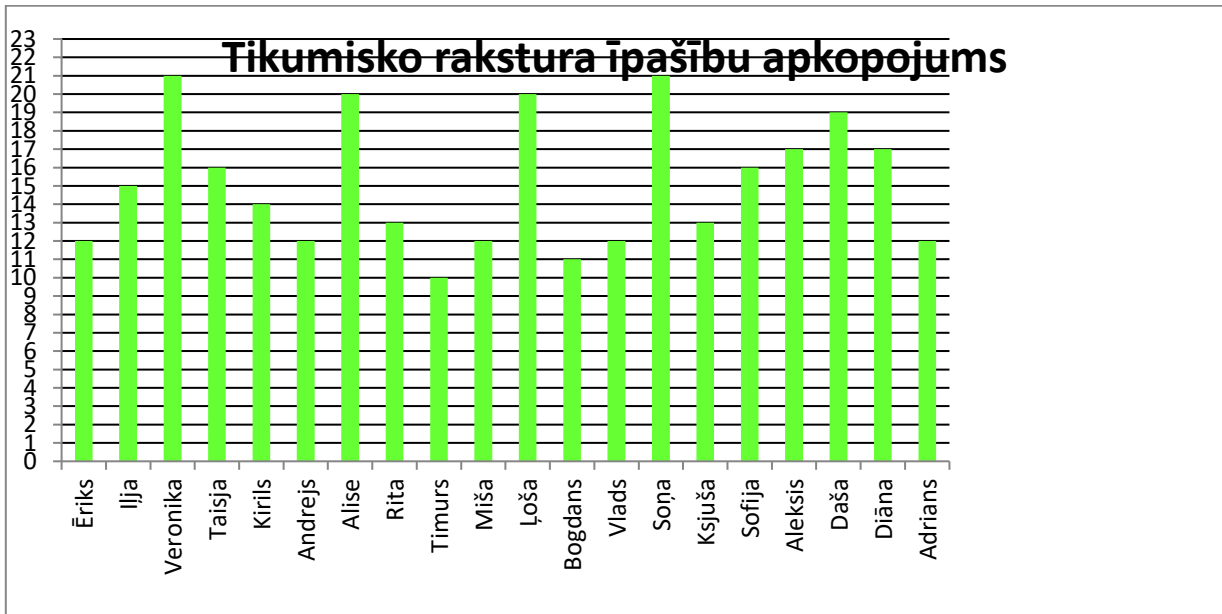

2. attēls. Bērnu tikumisko īpašību vērtējums pētījuma sākumā

Apkopoti bērnu rezultāti un saskaitītas kopējās balles, pēc kā arī skaidri redzams, ka ir bērni, kuru kopīgais tikumisko rakstura īpašību apjoms ir krietni lielāks, nekā citiem bērniem. Tiek izpētīts, ka visvairāk lielāko vērtējumu – 3 balles bērni saņēmuši par īpašību – godīgums. Izmantojot Microsoft Excel programmas statistisko formulu noteikts, ka 9 bērni ieguvuši vērtējumu 3 par godīgumu un tikai 2 bērniem par godīgumu ir vērtējums viena balle. 8 bērni ieguvuši vērtējumu 3 balles par laipniem vārdiem. 7 bērni ieguvuši 3 balles vērtējumu par piedošanu un labvēlību pret citiem bērniem, bet par pārējām tikumiskajām rakstura īpašībām 3 balles saņēmuši 6 bērni. Savukārt viszemāko vērtējumu – 1 balle – visvairāk bērni ieguvuši par palīdzību citiem, jo šāds vērtējums ir 8 bērniem. 7 bērni saņēmuši zemāko vērtējumu (vienu balli) par piekāpšanos. 5 bērni saņēmuši vienu balli par labvēlību pret pieaugušajiem. Par pārējām rakstura īpašībām viena balle ir tikai vienam līdz diviem bērniem.

Analizējot kopējo baļļu vērtējumu, tiek secināts, ka ir vairāki bērni, kuriem īpaši jādarbojas, lai veicinātu tikumisko rakstura īpašību attīstīšanu. Visvairāk rūpes ir par Timuru, kas ieguvis kopējo vērtējumu 10 balles, kā arī par Bogdanu (kopējais vērtējums 11 balles), nedaudz labāk ar vienādu rezultātu (12 ballēm) veicies Ērikam, Andrejam, Mišam, Vladam un Adrianam. Šiem bērniem

nepieciešams pielikt vairāk pūļu, lai noskaņotos būt labākiem. Lai iegūtie apkopotie rezultāti būtu uzskatāmāki, izveidots attēls, kurā pretī katra bērna vārdam ir stabiņi, kas uzzīmēti saņemto kopējo baļļu augstumā (sk. 3. attēlu).

3. attēls. Bērnu tikumisko īpašību kopējais vērtējums pētījuma sākumā

Pēc bērnu pirmreizējā izvērtējuma tiek izstrādāta un sagatavota aptaujas anketa pētāmās grupas bērnu vecākiem. Anketa tiek izsniegta vecākiem ar lūgumu atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem, lai noskaidrotu vecāku domas par savu bērnu tikumiskajām rakstura iezīmēm. Anketas jautājumi sagatavoti, pamatojoties uz teorētiskajā literatūras analīzē gūtajām atziņām, lai noskaidrotu izdalīto tikumisko īpašību izpaušanos pētāmās grupas bērnos mājas apstākļos, sadzīvē, ārpus pirmsskolas izglītības iestādes. Tāpat jautājumi paredz noskaidrot, kādus līdzekļus bērnu vecāki izmanto savu bērnu tikumiskajai audzināšanai.

Tika izgatavotas 20 anketas un izsniegtas visu pētījumā iesaistīto bērnu vecākiem. Saņemtas tika 18 aizpildītas anketas. No tām tikai 8 anketās bija atbildes uz pilnīgi visiem jautājumiem, pēc būtības. Vēl divās anketēs bija visas atbildes, taču 6. jautājums atbildēts tikai daļēji (par rotaļu), nepievēršot uzmanību jautājuma daļai par pasakām un stāstiem. Pārējās anketās bija atstāti neaizpildītas dažas atbildes uz jautājumiem.

Apkopojot vecāku anketās saņemtās atbildes, secinām, ka uz 1. jautājumu: “Kā Jums izdodas panākt, lai Jūs bērns ir labvēlīgs pret pieaugušajiem un bērniem, lai viņš Jums palīdz mājas darbos un

ir izpalīdzīgs citiem?”, daudzi vecāki atbildējuši, ka nav par to domājuši, vienkārši audzina bērnu, pamāca, pastāsta un viņi tādi ir. Tikai viens no vecākiem bija atbildējis, ka audzina ar savu piemēru: bērna klātbūtnē ir pieklājīgs, labvēlīgs, laipns un izpalīdzīgs, tāpēc bērns to pārņem.

Atbildot uz otro jautājumu: “Kā Jūs veidojat bērnam laipnu un labvēlīgu vārdu krājumu?”, atbildes bija viennozīmīgas. Bērns klausās, kā mēs runājam un viņam veidojas vārdu krājums. Daži piebilda, ka bērns mācās arī bērnudārzā, no apkārtējiem.

Plašāk vecāki atbildēja uz 3. jautājumu: “Ar kādām problēmām Jūs saskārāties, ieaudzinot bērnam piekāpību un godīgumu?” Atbildes bija ļoti dažādas. Daži vecāki pat pieminēja tādus audzināšanas līdzekļus kā žagaru un siksnu, kas tiek lietoti nepiekāpības gadījumā, melu gadījumā vai ja bērns kaut ko bez atļaujas paņēmis un neatzīstas. Vecāki lielākoties pauda viedokli, ka bērniem jāpiekāpjas vecākiem bez ierunām. Savukārt bija arī tāds viedoklis: kas tur slikts, ja bērniem ir savas domas, galvenais, lai prot pamatot; katrs jau kādreiz pamelo u.tml. Neviens no vecākiem netika minējis, ka paskaidro, pārrunā, izmanto stāstus vai kādus piemērus no pasakām, literārajiem darbiem.

Atbildot uz 4. jautājumu: “Kā Jūsu bērns rīkojas, ja kāds viņam nodara pāri, aizvaino?”, vecāki minēja tikai negatīvas reakcijas, pēc kā var spriest, ka bērni nav apguvuši labvēlību, bet pauž negatīvas jūtas pret pāri darītājiem. Vecāki minēja tādas izpausmes kā: dusmojas; nerunā ar pāri darītāju (stundu, dienu vai pat ilgāk); atsakās draudzēties; negrib satikties, redzēties un kopā rotaļāties; sūdzas vecākiem; atmaksā (atriebjas); iekniebj; raud; pārdzīvo u.tml.

Sniedzot līdzekļu uzskaitījumu, kurus vecāki izmanto, lai ieaudzinātu bērnam tikumiskās īpašības, vecāki min: pērienu; pārrunas (sarunas ar bērnu); draudus (neņemt līdzī izbraukumā, ciemos, uz veikalu; nenopirkt to, ko bērns vēlas; ierobežot saldumus); piemēra rādīšanu; salīdzinājumu (skaties, kāds tas bērniņš labs); stāstu un pasaku lasīšanu.

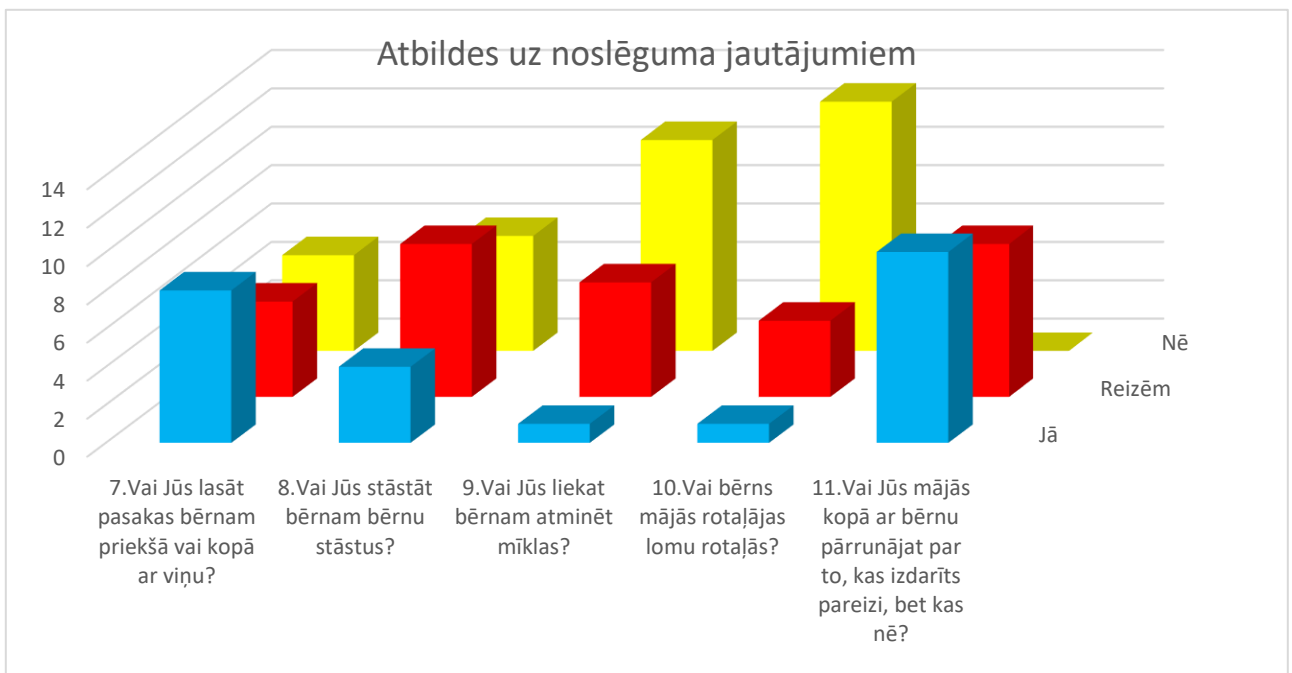
Anketēšanas laikā noskaidrojās, ka bērnu mīļākā rotaļa ir vai nu rotaļāšanās ar lellēm, vai nu ar mašīnām, kā arī rotaļāšanās ar lego klucīšiem. Par mīļāko pasaku un stāstu ne visi vecāki bija uzrakstījuši atbildes. Bija uzrakstītas arī tādas atbildes: nezinu; neesmu novērojis; manam bērnam nepatīk pasakas un stāsti. Liela daļa vecāku tomēr bija uzrakstījuši populāras krievu tautas pasakas un citas: “Maša un lācis”, “Kukulītis”, “Rācenis”, “Septiņi kazlēni”, “Sniegbaltīte un septiņi rūķīši”, “Pelnušķīte”. Vecāki lielākoties bija norādījuši tās pasakas, kuras bērni bija mācījušies bērnudārzā. Mīļāko stāstu neviens no vecākiem nebija norādījis, atbildes bija vispārējas, piemēram, manam bērnam patīk visi bērnu stāsti. Varējām uzzināt arī to, ka visi stāsti, ko bērnudārzā pastāsta, bērnam patīk, viņš tos pārstāsta vecākiem.

Apkopojot vecāku anketās gūtos rezultātus no tālākajiem jautājumiem, izveidota tabula (sk. 7. tabulu)

7. tabula. Anketēšanas rezultāti

Jautājums:	Jā	Reizēm	Nē
11.Vai Jūs lasāt pasakas bērnam priekšā vai kopā ar viņu?	8	5	5
12.Vai Jūs stāstāt bērnam bērnu stāstus?	4	8	6
13.Vai Jūs liekat bērnam atminēt mīklas?	1	6	11
14.Vai bērns mājās rotaļājas lomu rotaļās?	1	4	13
15.Vai Jūs mājās kopā ar bērnu pārrunājat par to, kas izdarīts pareizi, bet kas nē?	10	8	0

Saņemtās atbildes uz noslēdzošajiem anketas jautājumiem par vecāku izmantotajiem līdzekļiem tiek apkopotas (sk. 4. attēlu) un analizētas, papildus tiek novadītas arī pārrunas ar bērnu vecākiem atbilžu precizēšanai un vecāku viedokļa noskaidrošanai.

4. attēls. Vecāku atbildes uz noslēdzošajiem jautājumiem

Vecāku sniegtās atbildes uz noslēdzošajiem jautājumiem rāda, ka vecāki visvairāk izmanto pārrunas, nākamo vietu ieņem pasaku lasīšana bērniem priekšā, mazāk vecāki izmanto stāstus, bet pavisam maz mājās tiek izmantotas mīklas un rotaļas.

Vecāku aptaujā un pārrunās gūtie dati liecina, ka vecāki augstu vērtē savos bērnos tikumiskās īpašības un vecāku biežāk izmantotais tikumisko vērtību audzināšanas līdzeklis ir pārrunas, pasakas un stāsti. Tāpat tika noskaidrots, ka liela daļa vecāku uzskata, ka bērni mājās nerotaļājas lomu rotaļās.

Tā tad vecāki uzskata, ka no piedāvātajiem līdzekļiem vispieņemtākais ir pārrunas ar bērnu par to, kas izdarīts labi, bet kas slikti. Noskaidrojās, ka gandrīz puse no pētāmo bērnu vecākiem mājās lasa bērniem priekšā pasakas. Tiek secināts, ka vismazāk vecāki izmanto mīklas un lomu rotaļas.

Pārrunās ar vecākiem noskaidrojās, ka vecāki uzskata, ka bērniem ir pietiekoši ar to, ko viņi lasa un klausās bērnodārzā. Mājās vecāki lasa priekšā pasakas, kad liek bērnus gulēt, lai viņi ātrāk aizmieg. Tā tad pasakas netiek mājās izmantotas kā tikumības audzināšanas līdzeklis, bet kā miega zāles. Vecāki pauda viedokli, ka viņiem grūti sameklēt piemērotus stāstus bērniem, ka vieglāk un vienkāršāk ir ieslēgt noklausīties audiostāstus vai vēl jo vairāk multfilmas. Daži vecāki, kas uzskatīja, ka bērnam neinteresē pasakas un stāsti, apgalvoja, ka mūsdienu bērnus vairāk interesē datori, planšetes, telefoni, kuros esot pietiekoši daudz aizrautīgu spēļu bērnu attīstīšanai. Daži vecāki pat teica, ka datorspēles var aizstāt rotaļlietas. Tomēr, neraugoties uz tādiem viedokļiem, bija arī klasiskais viedoklis:

- ka bērniem ir vajadzīgas rotaļas, kas veicina tikumisko īpašību attīstīšanu,
- ka ir nepieciešami bērnu stāsti, kas veicina izpratni par to, ka rīkoties ir labi un pareizi,
- kā arī ir nepieciešamas pasakas.

Anketēšanā un pārrunās ar vecākiem gūts secinājums:

- *ka vecāki uzticas pirmsskolas izglītības iestādei;*
- *no savas puses visvairāk izmanto pārrunas ar bērniem tikumisko īpašību veidošanai;*
- *vecāki izprot, ka liela nozīme tikumisko īpašību veidošanā bērnos ir viņu personīgajam piemēram un labvēlīgas noskaņas radīšanai ģimenē.*

Apkopojot bērnu vērtējumus par tikumiskajām īpašībām, tiek secināts, ka bērniem sāk veidoties ieradums būt labvēlīgiem, laipniem, izpalīdzīgiem, godīgiem, piekāpīgiem un piedodošiem.

Pēc vecāku anketēšanas, tika novadītas speciālas nodarbības, izmantojot stāstus (sk. 12. pielikumu), pasakas, lomu rotaļas un pārrunas bērnu tikumisko vērtību veidošanai.

2.3. Bērnu tikumisko īpašību veidošanas gaita

Lai veidotu bērniem tikumiskās īpašības, tika novadītas vairākas mērķtiecīgi izvēlētas **rotaļas un pārrunas ar bērniem**, lai bērni paši analizētu savu uzvedību un citu bērnu rīcību, vērtētu to un uzlabotu.

Sīžetu lomu rotaļa “Veikals”.

Uzdevumi:

1. Veicināt prasmi sasveicināties, veidot laipnu attieksmi pret pārdevēju un citiem pircējiem.
2. Mācīt bērniem laipnas uzrunas, laipnus vārdus.
3. Veidot ieradumu palīdzēt, piekāpties, piedot un būt godīgam.

Rotaļas sagatavošanas procesā iesaistījās visi bērni, kopīgiem spēkiem iekārtoja veikalu, sakārtoja plauktus, uzzīmēja rotaļu naudu. Rotaļa sākās ar pārdevēja izvēli. Tā kā rotaļa tika organizēta vairākas reizes, tad bērni tika aicināti mainīt pārdevēju. Vairāki bērni vēlējās būt par pārdevējiem un kādam bija jāpiekāpjas. Šeit attīstījās arī godīgums, jo bērni pamanīja, kas jau ir bijis pārdevējs, tādēļ uzskatīja, ka nav godīgi atkal ļaut tam pašam bērnam būt par pārdevēju, jo jāļauj arī citiem gribētājiem saņemt šo lomu.

Bērni mācījās laipni sasveicināties, kad ienāk veikalā un atvadīties, izejot no tā. Tāpat mācījās laipni pavaicāt: “lūdzu parādiet”, “lūdzu dodiet”. Reizēm bērni izveidoja rindu un mācījās pacietību, kādreiz arī grūstījās, tad bija jāatvainojas, jāpalūdz piedošana. Skolotājs bija ne tikai rotaļas vērotājs, bet arī atgādināja bērniem, kas kurā situācijā būtu jādara. Tika speciāli veidotas rotaļu situācijas. Piemēram, kādam no bērniem skolotāja uzdeva palūgt citiem, lai viņu palaiž rindai pa priekšu, jo viņam jāsteidzas. Tika vērota bērnu spēja piekāpties, palaist pa priekšu un to darīt laipni. Skolotāja piedāvāja bērniem izpalīdzēt citiem, piemēram, aiznest lielākus pirkumus; pacelt kādu preci, ja tā kādam nokritusi garāmejojot. Rotaļa attīstīja arī bērnu matemātiskās spējas, jo bērniem par preci bija jānorēķinās, turklāt godīgi jāmaksā un pārdevējam godīgi jāizdod atlikums.

Pēc rotaļas skolotāja bērniem piedāvāja pārrunas, uzdeva jautājumus par to, kas bērniem patīcis. Kādus laipnus vārdus un izteicienus viņi iemācījušies, kā bērni izprot godīgumu veikalā, vai pārdevējs nav mēģinājis viņus apkrāpt u.tml.

Bērni labprāt piedalījās rotaļā, uzturēja emocionāli pozitīvu gaisotni.

Līdz ar to pozitīvā gaisotnē tika novadītas sižeta lomu rotaļas ar pārrunām, lai bērnos veidotu tikumiskās īpašības, izpratni par to nepieciešamību un vērtību savstarpējo attiecību veidošanā.

Sižetu lomu rotaļa “Frizētava”.

Uzdevumi:

1. Veicināt laipnu, labvēlīgu attieksmi un vārdus.
2. Mācīt piedot, ja kāds izdara sāpīgi.
3. Veidot ieradumu palīdzēt un būt godīgam.

Šajā rotaļā piedalījās meitenes, kas sadalās pa pāriem. Viena ir friziere, bet otra atnāca pie friziera. Rotaļai tiek sagādātas skaistas matu sprādzes un izmantotas bērnu individuālās matu sukas. Meitenes viena otrai taisīja matu sakārtojumu. Protams, tas bieži saistīts ar sāpēm, kaut kur aizķeras,

paraujas. Tas ir īstais brīdis laipni atvainoties un savukārt cietušais veido prasmi piedot sāpinājumu. Meitenes viena otrai sacīja: “Lūdzu piedot”; “Nekas” u.tml. Arī šajā rotaļā bērni maksāja par saņemto pakalpojumu. Pēc rotaļas bērni kopīgi visu nokārtoja, viens otram palīdzot.

Rotaļas noslēgumā notika nelielas pārrunas. Pēc rotaļas skolotāja pajautāja meitenēm, vai ir bijis grūti piedot, kad sāpīgi iesprauž sprādzi vai parauj aiz matiem; vai frizieres katru reizi ir palūgušas piedošanu, kad izdarījušas sāpīgi?

Tālāk veidojot bērnu tikumiskās īpašības un izpratni par tikumiskām vērtībām, tika novadīta sižeta lomu rotaļa “Autobuss”.

Sižetu lomu rotaļa “Autobuss”.

Uzdevumi:

1. Izvēlēties laipnu uzrunu, ko pateikt autobusa vadītājam.
2. Formulēt lūgumu pārdot biļeti.
3. Mācīties izpalīdzību, piekāpību un labvēlību pret citiem pasažieriem.

Bērniem tika piedāvātas vairākas laipnas uzrunas, ko viņi var pateikt autobusa vadītājam, iekāpjot autobusā. Bērniem tika piedāvāts izvēlēties, ko novēlēt, izkāpjot no autobusa: “jauku dienu”, “lai veicas”, “labus pasažierus” u.c. Bērniem tika piedāvāts atcerēties, kādus pateicības vārdus viņi māk pateikt. Pēc pārrunām ar bērniem sākās rotaļa, kurā bērni devās uz autobusu, pirka biļetes, katru darbību pavadot ar laipniem vārdiem.

Pēc rotaļas bērni tika mudināti pastāstīt, kādi laipnie vārdi viņiem iespiedušies atmiņā, pastāstīt savus novērojumus no braucieniem sabiedriskajā transportā, izdarīt secinājumus, kas bijis labi, bet kas nē.

Sižetu lomu rotaļa “Rācenis”.

Uzdevumi:

1. Mācīties izpalīdzību un izpratni par nelielas palīdzības vērtību.
2. Veicināt labvēlīgu attiecību veidošanu.
3. Vingrināties teikt laipnus vārdus.

Bērni piedalījās sižeta lomu rotaļā un izvēlējās sev lomu brīvprātīgi. Skolotāja pārrunāja ar bērniem rotaļas sižetu, atgādināja katra lomu un morālo būtību. Bērni ar prieku izpildīja lomas, vingrinājās labvēlībā, izpalīdzībā un laipnībā.

Rotaļa “Konditori”.

Uzdevumi:

1. Veidot labvēlīgas savstarpējās attiecības.

2. Attīstīt prasmi strādāt komandā, piekāpties, piedot, būt godīgiem, lietot laipnus vārdus.
3. Veicināt tikumisko rakstura īpašību attīstīšanu.

Pirms rotaļas bērni uzvilka konditoru cepures un veidoja draudzīgu komandu (sk. 1. pielikumu). Bērni ar veidojamo materiālu veidoja konditorejas izstrādājumus (sk. 2. pielikumu), kas paredzēti pacienāt saslimušās rotaļlietas. Pirms veidošanas bērni zīmēja ar krāsu zīmuļiem, ko viņi plāno izveidot. Veidojamais materiāls bija jāsadala, lai visiem pietiktu, bet pie veidojamā aparāta bērniem bija jāgaida pacietīgi rindā. Pirms rotaļas bērni pārrunāja ar skolotāju, ka viens otram palīdzēs, ka gatavos mazus konditorejas izstrādājumus, kas būs skaisti un apetīti izraisoši. Kad bērni sagatavoja katrs savu cepumu, viņi novērtēja citu bērnu izstrādājumus: “skaisti”, “cik labi izdevies” u.tml. Bērni rotaļā mācījās novērtēt cita veikumu un raksturot to ar skaistiem, labiem vārdiem.

Sižetu lomu rotaļa “Kafejnīca”.

Uzdevumi:

1. Sekmēt labvēlīgas attieksmes veidošanu pret apkārtējiem.
2. Attīstīt velmi palīdzēt un darīt labu citiem.
3. Veicināt godīgumu, piekāpību, piedošanu un laipnu vārdu lietošanu.

Bērni izveidoja kafejnīcu, kurā viņi cienā lelles. Rotaļas gaitā bērniem bija iespēja palīdzēt vies otram, saklāt galdu, apkalpot, sagatavot “ēdienu” un “dzērienus”. Apkalpošana tika pavadīta ar laipniem vārdiem, piedāvājumiem. Bērni rotaļājās komandā, rūpējās par lellēm, kas atnākušas uz kafejnīcu (sk. 3. pielikumu).

Rotaļa “Izārstēsim lācīti”.

Uzdevumi:

1. Veidot labvēlīgu attieksmi, iejūtību un izpratni par citu jūtām.
2. Attīstīt laipnu un iejūtīgu vārdu krājumu.
3. Veicināt tikumisko rakstura īpašību attīstīšanu.

Skolotāja ar bērniem pārrunāja rotaļas situāciju, kā uzmundrināt slimo lācīti, kā viņam palīdzēt, kā viņš jūtas un kādā gadījumā viņš jutīsies labāk. Bērni centās izdomāt uzmundrinošus, iejūtīgus vārdus, ko pateikt lācītim. Bērni izvēlējās ārstu, kas ārstēs lācīti un medmāsu, kas palīdzēs ārstam. Bērni pastāstīja, kā viņi iedomājas to, kas būtu jādara ārstam un medmāsai. Tika runāts par to, kā iedrošināt lācīti. Bērni stāstīja savus piedzīvojumus, kad viņi bijuši slimi, kas viņus uzmundrinājis. Bērni gatavoja lācītim siltu tēju ar aveņu ievārījumu un rotaļas beigās arī paši cienājās ar tēju. Bērni izdarīja secinājumu, ka ap slimnieku jārada labvēlīga atmosfēra un ēdienam, ko pasniedz slimniekam, jābūt apetīti izraisošam.

Tika novadītas vēl arī citas sižeta lomu rotaļas, kustību rotaļas un didaktiskās rotaļas ar pārrunām un uzdevumiem, kas ietvēra daudzu tikumisko rakstura īpašību veidošanu. Bērni arī paši izvēlējās rotaļas, kurās līdzdarbojās skolotāja, pārrunājot ar bērniem rakstura tikumisko īpašību veidošanos ar rotaļu palīdzību, laipno vārdu iespējamo lietošanu attiecīgajā rotaļu situācijā, ko un kam šajā rotaļā var palīdzēt, kā izpaust godīgumu, labvēlību, piedošanu un piekāpšanos. Pārrunas tika novadītas arī pēc rotaļas, lai izanalizētu bērnu rīcību un secinātu, ko varēja darīt labāk.

Atbilstoši tautas tradīcijām tika novadītas integrētās rotaļnodarbības ar speciāli izveidotu scenāriju (sk. 4. pielikumu). Integrētās nodarbībās noritēja darbs ar stāstu stāstīšanu un lasīšanu, mīklu minēšanu, dzejoļu skaitīšanu un citiem paņēmieniem tikumisko vērtību veidošanai.

Analizējot pedagoģisko literatūru, vērtība tika pievērsta hrestomātijām, kas satur bagātīgu bērniem paredzētu stāstu un pasaku krājumu tikumisko rakstura īpašību veidošanai. Tika **atlasīti stāsti un novadītas pārrunas ar bērniem**, lai veicinātu tikumisko priekšstatu veidošanos un izpratni par tikumisku uzvedību (sk. 5.-9. pielikumu).

Tika novadītas nodarbības, izmantojot bērniem **saprotamas un interesantas pasakas** (sk. 10. pielikumu), kas satur tikumisko rakstura īpašību kopumu, kas atspoguļojas pasaku varoņos. Šo pasaku stāstīšanas un pārrunu mērķis bija: tikumisku rakstura īpašību veidošana pētāmajai bērnu grupai.

Papildus rotaļu un stāstījumu metodei tiek izmantota **pārrunu metode**, kas dod iespēju noteikt bērnu izpratni par tikumiskām rakstura īpašībām, to praktisko pielietojumu. Rotaļas palīdz bērniem justies brīvi un rotaļu noslēgumā vai rotaļu gaitā uzsāktās pārrunas rodas uz savstarpēji izveidota kontakta un saprašanās pamata. Pārrunās visi piedalās uz līdzvērtīgiem nosacījumiem (Albrehta, 1998, 71).

Bērni pārrunās ieguva skaidrāku priekšstatu par to, kā iegūtos priekšstatus par tikumisku rīcību izmantot rotaļās un dažādās dzīves situācijās. Bērni pārrunās atkārtoti rotaļās apgūto un nostiprina gūtās atziņas. Pedagoģis ar pārrunu metodi pārliecinās par to, kā bērni pilnveido savus priekšstatus par tikumisku uzvedību, kā papildina vārdu krājumu ar laipniem vārdiem un var izdarīt secinājumus, kādas rotaļas izvēlēties turpmāk, lai sekmīgāk veicinātu to tikumisko rakstura īpašību attīstīšanu, kas bērniem vēl nav nostiprinājušās. Pārrunas brīnišķīgi atklāj bērnu vērtējumu un redzējumu, sniedzot pedagoģam iespējas harmoniski attīstīt bērnu tikumiskās rakstura īpašības. Viena no novadītajām nodarbībām, kas ietver dzejoļus, parunas un pārrunas pievienota bakalaura darba pielikumā (sk. 4. pielikumu).

Tika secināts, ka bērni ar interesi piedalās rotaļās un nodarbībās tikumisko vērtību veidošanai un cenšas izpildīt piedāvātās darbības emocionāli labā noskaņojumā.

2.4. Bērnu grupas novērtējums pēc novadītajām nodarbībām

Atkārtoti tiek novērota tā pati bērnu grupa un vērtēta atbilstoši četru baļļu vērtēšanas skalai tāpat kā pirms rotaļnodarbību novadīšanas pētījuma pirmajā posmā. Vērtējums tiek ievietots tādā pašā tabulā kā pētījuma sākumā un norāda uz bērnu tikumisko rakstura īpašību attīstības labu dinamiku, jo nevienam bērnam vairs nav vērtējuma: viena balle un daudzi bērni sasnieguši augstāko vērtējumu: četras balles (sk. 8. tabulu).

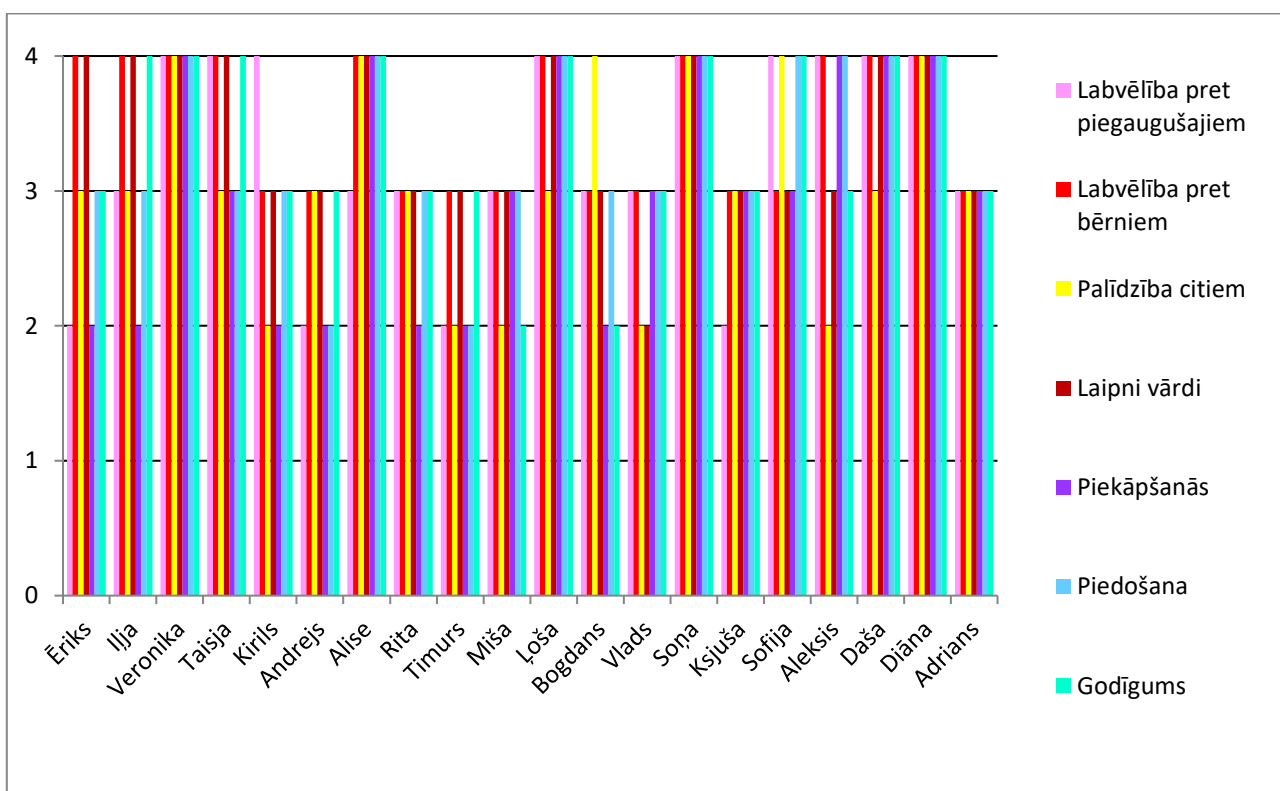
8. tabula. Bērnu tikumisko īpašību vērtējums pētījuma beigās

Tikumiskās īpašības Bērna vārds	Labvēlība pret pieaugušajiem	Labvēlība pret bērniem	Palīdzība citiem	Laipni vārdi	Piekāpšanās	Piedošana	Godīgums	Kopā
Ēriks	2	4	3	4	2	3	3	21
Iļja	3	4	3	4	2	3	4	23
Veronika	4	4	4	4	4	4	4	28
Taisja	4	4	3	4	3	3	4	25
Kirils	4	3	2	3	2	3	3	20
Andrejs	2	3	3	3	2	2	3	18
Alise	3	4	4	4	4	4	4	27
Rita	3	3	3	3	2	3	3	20
Timurs	2	3	2	3	2	2	3	17
Miša	3	3	2	3	3	3	2	19
Ļoša	4	4	3	4	4	4	4	27
Bogdans	3	3	4	3	2	3	2	20
Vlads	3	3	2	2	3	3	3	19
Soņa	4	4	4	4	4	4	4	28
Ksjuša	2	3	3	3	3	3	3	20
Sofija	4	3	4	3	3	4	4	25
Aleksis	4	4	2	3	4	4	3	24
Daša	4	4	3	4	4	4	4	27
Dīāna	4	4	4	4	4	4	4	28
Adrians	3	3	3	3	3	3	3	21

Apkopojot iegūtos rezultātus kļūst redzams, ka novadītās rotaļas palīdzējušas bērniem iegūt noturīgākas tikumiskās rakstura īpašības. Vairāki bērni novērotajās rakstura īpašībās sasnieguši visaugstāko vērtējumu, kas atbilst novērtējumam ļoti labi vai gandrīz vienmēr, ļoti daudziem ir labs

vērtējums, kas nozīmē, ka bērni bieži atklāj šīs novērotās rakstura īpašības. Ļoti liela bērnu daļa ieguvusi augstāku vērtējumu nekā iepriekšējā novērtēšanas reizē pirms speciāli atlasīto rotaļu novadīšanas. Nevienam bērnam vairs nav vērtējums viena balle, kas nozīmē, ka arī bērni ar ļoti vājām tikumisko rakstura īpašību izpausmēm ir kļuvuši cītīgāki un tas nozīmē, ka rotaļu gaitā pieaugusi bērnu interese par tikumiskām vērtībām.

Veicot datu apstrādi, tiek iegūts 3. attēls, kas parāda kā pieaugušas bērnu tikumiskās rakstura īpašības. Attēls (sk. 5.attēlu) tiek izveidots pēc tāda paša principa kā pētījuma sākumā. Katra bērna vārdam pretī paceļas atbilstošas krāsas stabiņi, norādot, cik balles katrs bērns ir saņēmis par konkrēto rakstura īpašību. Bērni ir kļuvuši krietni labvēlīgāki viens pret otru, jo par šo rakstura īpašību bērni saņēmuši tikai labu un ļoti labu vērtējumu, nevienam no bērniem šeit nav vērtējuma viena vai divas balles. Attēlā ir redzams arī tas, ka daži bērni ne par vienu no pētāmajām rakstura īpašībām nav saņēmuši vērtējumu 4 balles, tādi ir Andrejs, Rita, Timurs, Miša, Vlads, Ksjuša un Adriāns.

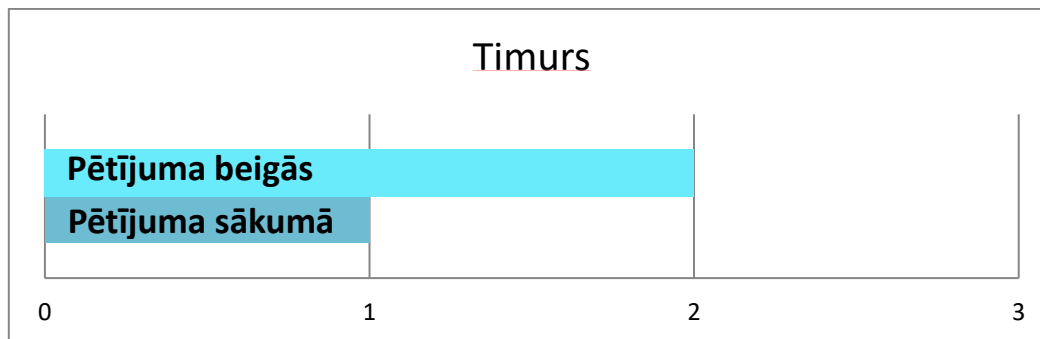

5. attēls. Bērnu tikumisko īpašību vērtējums pētījuma beigās

Līdz ar to var secināt, ka ir bērni, kuri uzrāda krietni labāku vērtējumu kā pētījuma sākumā, bet citi bērni tikai nedaudz labāku vērtējumu.

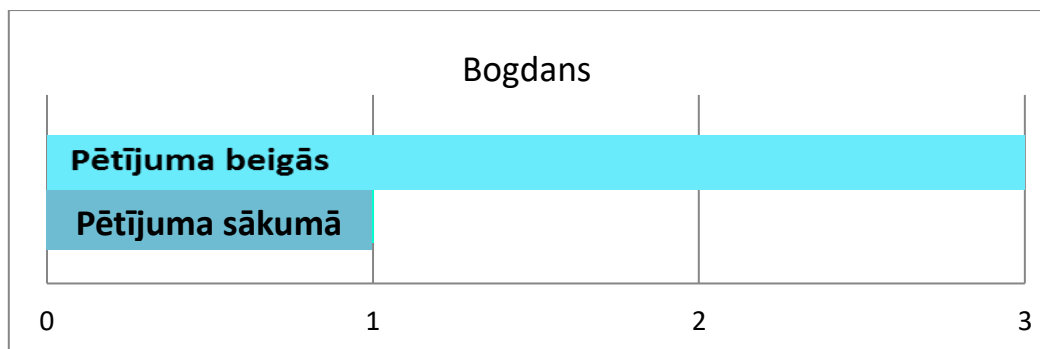
Pētījuma gaitā novērota pozitīva dinamika tikumisko rakstura īpašību attīstībā. Pētījuma sākumā viszemāko kopējo vērtējumu bija ieguvis Timurs, viņam bija viszemākie rezultāti. Tādēļ tiek

salīdzināti labvēlības pret pieaugušajiem rādītāji, ko ieguvis Timurs pētījuma sākumā un pētījuma beigās (sk. 6. attēlu). Redzam, ka pat visproblemātiskākajam no bērniem ir vērojama pozitīva tikumisko rakstura īpašību attīstība. Pētījuma sākumā viņš saņēma tikai vienu balli par labvēlību pret pieaugušajiem, bet pētījuma beigās jau divas balles.

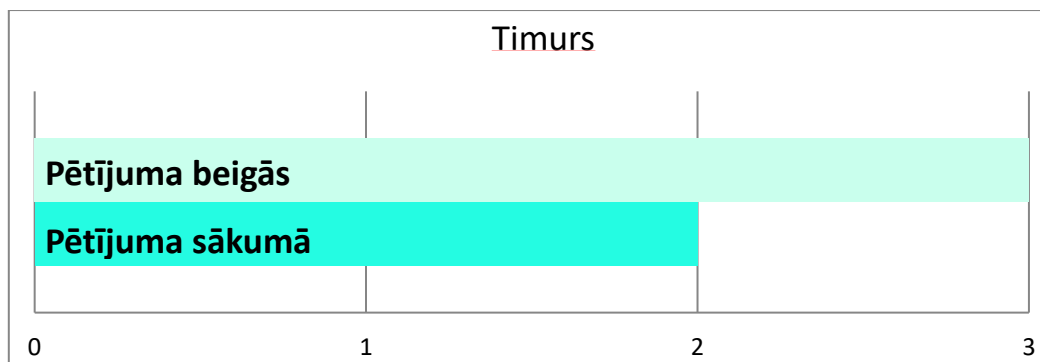
6. attēls. Labvēlības pret pieaugušajiem dinamika Timuram

Vislabākā dinamika labvēlības pret pieaugušajiem iegūšanā novērota Bogdanam (sk. 7. attēlu). Pētījuma sākumā arī Bogdanam bija tikai viena balle, bet pētījuma beigās par labvēlību pret pieaugušajiem viņā ieguva jau 3 balles.

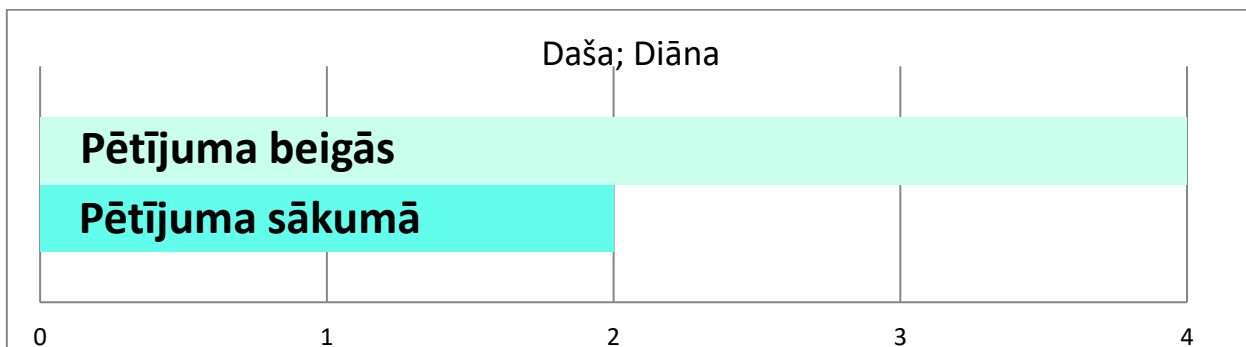
7. attēls. Labvēlības pret pieaugušajiem dinamika Bogdanam

Timuram, kuram kopējais vērtējums pētījuma sākumā bija viszemākais vērojama laba dinamika, pieaugusi arī labvēlība pret bērniem (sk. 8.attēlu).

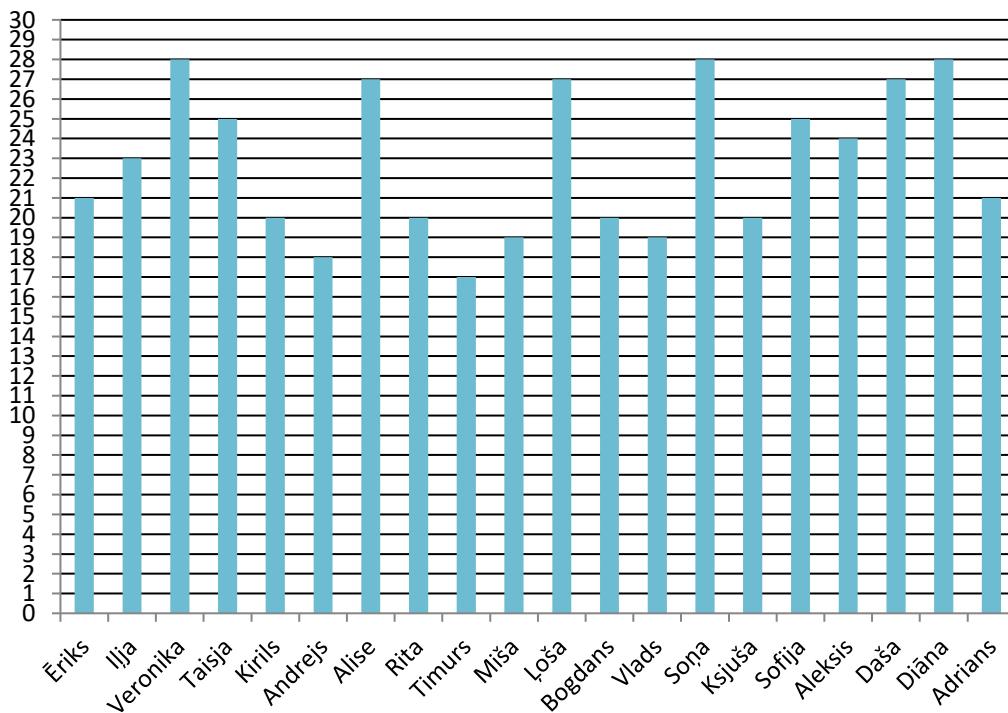
8. attēls. Labvēlības pret bērniem dinamika Timuram

Labvēlības pret bērniem iegūšanā vislabākā dinamika novērota Dašai un Diānai, kas pētījuma sākumā bija ieguvušas vērtējumu 2 balles par labvēlību pret citiem bērniem, bet pētījuma beigās viņas abas ieguvušas vērtējumu 4 balles par labvēlību pret citiem bērniem (sk. 9. attēlu).

9. attēls. Labvēlības pret bērniem dinamika Dašai un Diānai

Lai salīdzinātu bērnu kopējo vērtējumu pētījuma beigās ar to, kas tika iegūts pētījuma sākumā, tiek izveidots attēls (sk. 10. attēlu), kas atspoguļo bērnu kopējo vērtējumu pētījuma beigās. Attēls sniedz skaidrību, ka visvairāk balles kopā vērtējot visas novērotās tikumiskās rakstura īpašības ir ieguvušas Veronika, Soņa un Diāna. No viņām tikai nedaudz atpaliek Alise, Ļoša un Daša. Nākamie labākie rezultāti ir Taisjai un Sofijai, bet tad Aleksim. Vismazāko baļļu skaitu ir savācis Timurs.

10. attēls. Bērnu tikumisko īpašību kopējais vērtējums pētījuma beigās

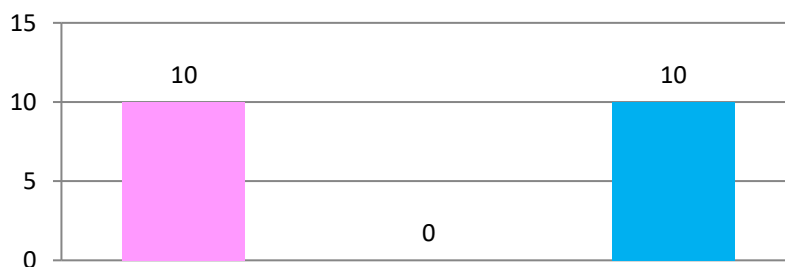
Turpinot analizēt iegūtos datus, tiek izveidota tabula, kas atspoguļo, kuras rakstura īpašības labāk izveidojušās, bet kuras mazāk labi (sk. 9. tabulu).

9. tabula. Kopējais tikumisko īpašību vērtējums pētījuma beigās

Labvēlība pret pieaugušajiem	Labvēlība pret bērniem	Palīdzība citiem	Laipni vārdi	Piekāpšanās	Piedošana	Godīgums
65	70	61	68	60	66	67

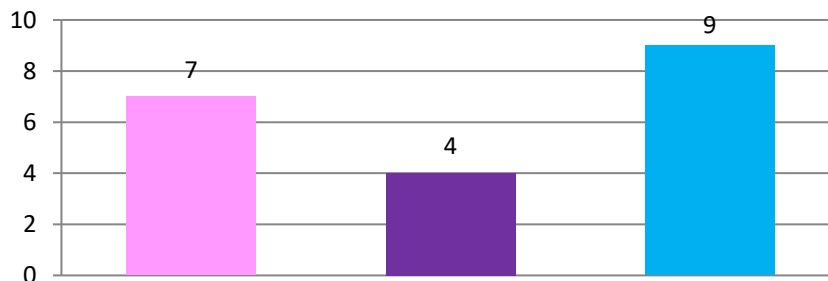
Ar šīs tabulas palīdzību iegūstam secinājumu, ka vislielāko balļu skaitu visi bērni kopā ieguvuši par labvēlīgu attieksmi pret citiem bērniem. Toties visgrūtāk ir izdevies attīstīt piekāpšanos, jo par šo rakstura īpašību bērni kopā saņēmuši 60 balles, kas ir mazākais no kopējā vērtējuma par visu bērnu sasniegumiem.

Turpinot analizēt tādas tikumiskās vērtības apgūšanu kā labvēlība pret bērniem, tiek izveidots attēls (sk. 11. attēlu), kas parāda, ka vērtējumu mazāku par 3 ballēm nav saņēmis neviens no bērniem. Savukārt 3 balļu vērtējumu saņēmuši 10 bērni, kas atbilst 50% un arī 4 balļu vērtējumu saņēmuši 10 bērni, kas atbilst 50% (pusei bērnu).

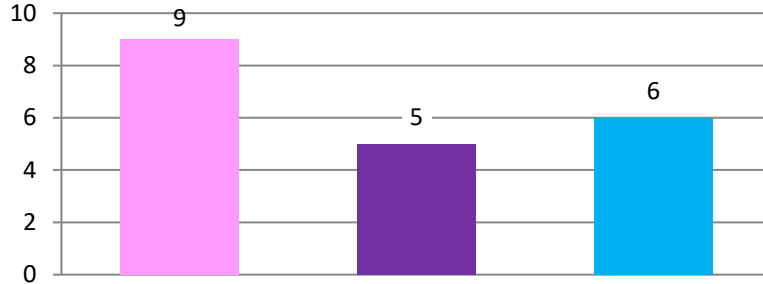
11. attēls. Labvēlības pret bērniem vērtējums pētījuma beigās

Tādā pašā veidā analizējot vērtējumu par pārējām tikumiskajām rakstura īpašībām, iegūstam attēlus, kas parāda bērnu saņemto vērtējumu sadalījumu pa saņemtajām ballēm. Saskaņā ar iegūtajiem datiem, 4 balļu vērtējumu par savu labvēlību pret pieaugušajiem ir ieguvuši 9 bērni, kas atbilst 45% (attēlā attēlots zilā krāsā, sk. 12. attēlu); 3 balļu vērtējumu ieguvuši 7 bērni, kas atbilst 35% (attēlots rozā krāsā), bet 4 bērni (20%) ieguvuši 2 balļu vērtējumu (attēlots violetā krāsā).

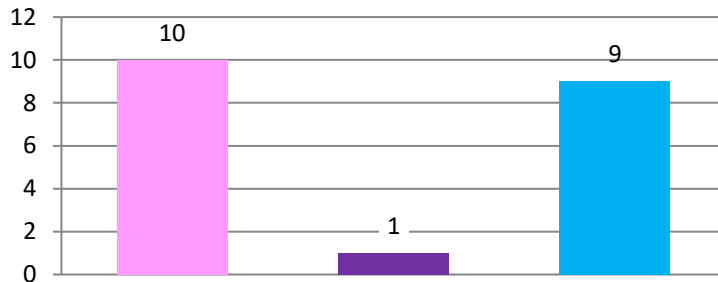
12. attēls. Labvēlības pret pieaugušajiem vērtējums pētījuma beigās

Izveidojot attēlu, kas ietver datus ar iegūto vērtējumu par palīdzību citiem, var secināt, ka mazākam skaitam bērnu ir vērtējums 4 balles (sk. 13. attēlu). Zilajā krāsā zīmējumā norādīts, ka tikai 6 bērni (30% no visiem) saņēmuši vērtējumu 4 balles, rozā krāsā atzīmēts, ka 9 bērni (45%) saņēmuši vērtējumu 3 balles, bet pārējie 5 bērni, kas atbilst 25%, saņēmuši vērtējumu 2 balles.

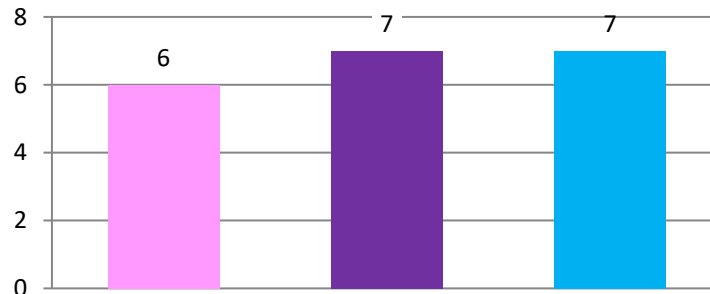
13. attēls. Palīdzības citiem vērtējums pētījuma beigās

Līdzīgā veidā tiek izveidots 13. attēls, kas apkopo vērtējumu par laipnu vārdu lietošanu. Puse bērnu (50% jeb 10 bērni) saņēmuši 3 baļļu vērtējumu par laipniem vārdiem (sk. 14. attēlu, rozā krāsā), 9 bērni (45%, kas ir par vienu bērnu mazāk) saņēmuši vērtējumu 4 balles (attēlots zilajā krāsā) un tikai vienam bērnam ir vērtējums 2 balles (violetā krāsā) par laipnu vārdu lietošanu.

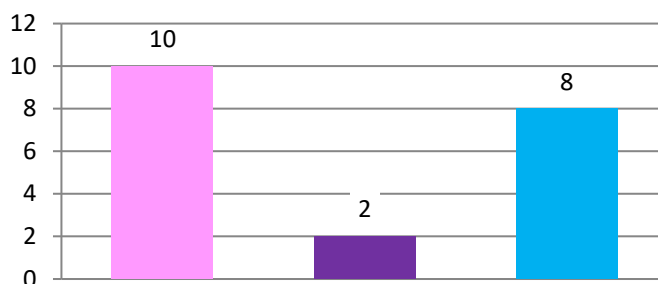
14. attēls. Laipnu vārdu vērtējums pētījuma beigās

Turpinot attēlot vērtējumus par bērnu tikumiskajām rakstura īpašībām pētījuma beigās, izveidots attēls par piekāpšanos (sk. 15. attēlu). Šeit redzams, ka bērni ieguvuši gandrīz vienādu daudzumu 4; 3 un 2 balles. 7 bērni, kas ir 35% ir ieguvuši vērtējumu 4 balles un tāpat 7 bērni ir ieguvuši vērtējumu 2 balles, bet 6 bērni (30%) ir ieguvuši vērtējumu 3 balles.

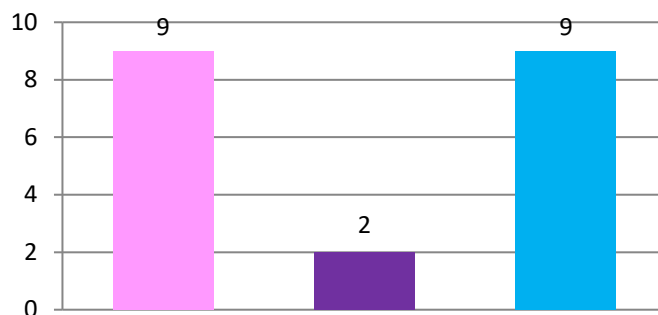
15. attēls. Piekāpšanās vērtējums pētījuma beigās

Vērtējums par bērnu spēju piedot ievietots 16. attēlā. Šeit redzam, ka vērtējums 2 balles ir tikai 2 bērniem, kas ir 10% no visiem (violetā krāsā); vērtējums 3 balles ir 10 bērniem (50% rozā krāsā); vērtējums 4 balles ir 8 bērniem, kas ir 40% (zilā krāsā). Tātad par šo rakstura īpašību puse no bērniem saņēmusi 3 baļļu vērtējumu. Interesants ir fakts, ka bērni bieži vien spēj izteikt piedošanu vārdos, tomēr jūtas paliek neapmierinātas, kas liecina, ka piedošana nav patiesa, bet iespējams tikai piespiesta, lai neizskatītos slikti citu acīs.

16. attēls. Piedošanas vērtējums pētījuma beigās

Arī par godīgumu 2 baļļu vērtējumu saņēmuši tikai 2 bērni, kas atbilst 10% un attēlots 16. attēlā violetā krāsā. Savukārt vienāds bērnu skaits (9) ir saņēmuši vērtējumu 3 (rozā) un 4 (zils) balles, kas atbilst 45% (sk. 17. attēlu).

17. attēls. Godīguma vērtējums pētījuma beigās

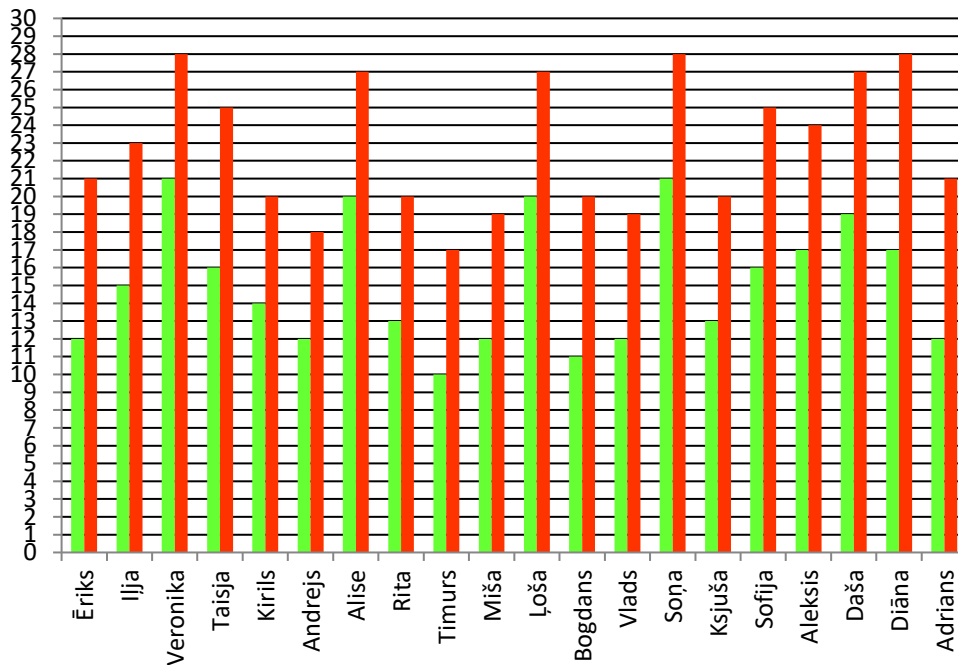
Līdz ar to varam secināt, ka visvairāk 4 baļļu vērtējumu bērni saņēmuši par labvēlību pret pieaugušajiem, jo kopā 9 bērni par šo rakstura īpašību saņēmuši 4 balles. Nedaudz mazāk, 8 bērni saņēmuši vērtējumu 4 balles par tādām rakstura īpašībām kā labvēlība pret bērniem, piedošana un godīgums. Par piekāpšanos un laipniem vārdiem 4 balles ir saņēmuši 7 bērni, bet 6 bērni ir saņēmuši 4 balles par palīdzību citiem. Tas nozīmē, ka šīs rakstura īpašības ar rotaļu palīdzību izdevies attīstīt vislabāk.

Ar datu apstrādes metodi izdevies noskaidrot, ka pētījuma sākumā bērnu vidējais vērtējums par tikumiskajām rakstura īpašībām bija 1,9 līdz 2,35 balles (visgrūtāk bērniem veicās ar palīdzību

citiem, jo vidējais vērtējums palīdzībai citiem bija 1,9 balles, un ar piekāpšanos, jo vidējais vērtējums 1,95 balles), bet pētījuma beigās, pēc novadītajām rotaļām, kas bija paredzētas tikumisko vērtību veidošanai, vidējais vērtējums bija 3 līdz 3,5 balles (arī grūtāk veicās ar piekāpšanos – vidējais vērtējums 3 balles un ar palīdzību citiem – vidējais vērtējums 3,05 balles).

Interesants secinājums tiek iegūts par rakstura īpašībām, kas saņēmušas labākos vērtējumus. Ja pētījuma sākumā vislabākie vērtējumi bērniem bija par godīgumu (vidēji 2,35 balles), tad pētījuma beigās labāk ir veicies ar labvēlību pret citiem (vidēji 3,5 balles) un ar laipniem vārdiem (vidēji 3,4 balles).

Veicot pētījumā iegūto datu analīzi izveidots attēls (sk. 18. attēlu), kurā redzams bērnu iegūtā kopējā vērtējuma pētījuma sākumā un pētījuma beigās salīdzinājums. Tas parāda, ka bērni ir apguvuši tikumiskās vērtības un tikumiskās rakstura īpašības nostiprinājušās viņu raksturā.

18. attēls. Pētījuma sākumā un beigās novēroto tikumisko rakstura īpašību vērtējuma salīdzinājums

Pētījumā noteikts, ka ar rotaļu, stāstu un pasaku palīdzību 6 gadus veciem bērniem iespējams attīstīt tikumiskās vērtības.

Tātad pētījums ļauj secināt, ka hipotēze ir apstiprinājusies, jo ar rotaļu, pārrunu, stāstu un pasaku palīdzību pozitīvi emocionālā gaisotnē ir izdevies attīstīt bērnu tikumiskās īpašības. Visvairāk rotaļās un pārrunās par izlasīto attīstījusies labvēlība pret citiem bērniem un iemaņas lietot laipnus vārdus.

Secinājumi

1. Apkopojot gūtās teorētiskās atziņas, varam secināt, ka tikumiskās vērtības ir cilvēka pozitīvo īpašību kopums, kas izveidojas tikumiskas audzināšanas rezultātā. Cilvēkā kopš mazotnes ir morāles ideāli, kas audzināšanas procesā sekmē iekšējās tikumības veidošanu un attīstību, tātad iekšējā tikumība pakļaujas veidošanai. Tikumisko priekšstatu veidošana noris ciešā sakarā ar bērna uzvedības un rīcības organizēšanu. Svarīgi uzturēt bērnos ilgstošas pozitīvas emocijas, izraisītu viņos atsaucību, līdzjūtību. Tādēļ svarīgs draudzības jūtu izveidei ir empātijas līmenis un vispārējā atmosfēra, psiholoģiskais klimats, savstarpējas ieinteresētības gaisotne.

2. Tikumiskās vērtības izveidojas tikumiskas audzināšanas rezultātā. Vadošais domāšanas veids vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ir uzskatāmi konkrētā un tēlainā domāšana. Pirmsskolas vecums ir ļoti nozīmīgs tikumisko vērtību veidošanai un bērns šajā vecumā ir pietiekoši attīstīts, lai izveidotu savā raksturā tikumisko vērtību krājumu. Pirmsskolas izglītības programmā iespējams iekļaut tādas rotaļas, kas ne tikai izklaidētu bērnus, dotu bērniem zināšanas, bet sniegtu atbilstošu efektu tikumisko vērtību veidošanā. Rotaļas ir galvenais darbības veids pirmsskolā un ar rotaļu palīdzību var palīdzēt bērniem veidot tikumiskās vērtības. It īpaši labi tikumisko vērtību veidošanā noder lomu rotaļas. Svarīgi rotaļu audzināšanas procesā izmantot pozitīvu vērtējumu.

3. Bērnu tikumiskā izpratne jāveido ar visiem bērnu sapratnei pieejamiem līdzekļiem. Bērnu vecumam un izpratnei piemēroti literārie darbi: stāsti un pasakas veicina bērnu tikumisko vērtību veidošanos. Pārrunas ir derīgas katras nodarbības beigās, tās palīdz bērniem nostiprināt apgūto, nonākt pie dziļākas izpratnes. Pārrunām ar bērniem ir jāgatavojas. Šīm pārrunām ir jāietekmē bērnu uzvedības, rīcības un vārdu pašregulācija, jāveicina ceļu nodomu veidošanās un tālāk ceļu vārdu, kā arī cēlas, tikumiskas pārlicības un rīcības veidošanās.

4. Anketēšanā un pārrunās ar vecākiem gūts secinājums, ka vecāki uzticas pirmsskolas izglītības iestādei; no savas puses visvairāk izmanto pārrunas ar bērniem tikumisko īpašību veidošanai; vecāki izprot, ka liela nozīme tikumisko īpašību veidošanā bērnos ir viņu personīgajam piemēram un labvēlīgas noskaņas radīšanai ģimenē.

5. Pētījuma sākumā tiek secināts, ka bērniem sāk veidoties ieradums būt labvēlīgiem, laipniem, izpalīdzīgiem, godīgiem, piekāpīgiem un piedodošiem. Pētījuma gaitā noteikts, ka ar rotaļu, stāstu un pasaku palīdzību pozitīvā gaisotnē 6 gadus veciem bērniem iespējams attīstīt tikumiskās vērtības.

6. Pētījums ļauj secināt, ka hipotēze ir apstiprinājusies: ar rotaļu, pārrunu, stāstu un pasaku palīdzību pozitīvi emocionālā gaisotnē ir izdevies veidot bērnu tikumiskās īpašības. Visvairāk rotaļās un pārrunās par izlasīto izveidojusies labvēlība pret citiem bērniem un iemaņas lietot laipnus vārdus.

Literatūras un avotu saraksts

1. Avotiņš, V., Prindule, L., Upmane, Z. (1981). *Bērnu attīstība mācību un audzināšanas procesā*. Rīga: Zvaigzne.
2. Bernāte, L. (2015). *Vecumposmu īpatnības bērniem no 3 līdz 6 gadiem – emocijas, sevis apzināšanās un draudzēšanās māksla*. Žurnāls vecākiem par bērniem. Rīga: RD LD.
3. Bethere, D. (2013). *Pārejas posms pirmsskola – pamatskola*. Rīga: Raka.
4. Brice, B. (2009). *Spēlējiet, spēlmanīši*. Rīga: RaKa.
5. Dzintere, D. u.c. (2002). *Bērns kā individualitāte pirmsskolas izglītības iestādē*. Rīga: Izglītības soļi.
6. Dzintere, D. (2000). *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmsskolā*. Rīga: Izglītības soļi.
7. Dzintere, D. Boša, R. (1997). *Rotaļspēles*. Rīga: Mācību apgāds NT.
8. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: RaKa.
9. Dzintere, D. (1984). *Radošās rotaļas – darba tikuma veidotājas. Rotaļa un darbs bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
10. Freiberga, I., Priede, L. (2007). *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: Izglītības soļi.
11. Freiberga, I. (2013). *Literārais darbs kā līdzeklis pirmsskolas vecuma bērnu personības attīstības sekmēšanai pedagoģiskajā procesā*. Promocijas darbs pedagoģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai pirmsskolas pedagoģijas apakšnozarē. Liepāja: Liepājas Universitāte.
12. Garleja, R. (2006). *Cilvēkpotenciāls sociālā vidē*. Rīga: RaKa.
13. Greenberg, L., S., Pascual-Leone, J., A (2001). Dialectical Constructivist View of the Creation of Personal Meaning. *Journal of Constructivist Psychology*. No 14, p. 165–187
14. Gudjons, H. (2007). *Pedagoģijas pamatatziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC.
15. Izglītības un zinātnes ministrija (IZM), Izstrādātas izglītojamo audzināšanas vadlīnijas. (Skatīts 22.10.2017.) Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/lv/aktualitates/1862-izstradatas-izglitojamo-audzinasanas-vadlinijas>.
16. Jerāte, I., Strazdiņa, A. (2011). *Attīstošo spēļu izmantošana pirmsskolas izglītībā*. Atbalsta materiāls bērnu vecākiem un skolotājiem. Rīga: VISC.
17. Kiope, M., Trups – Kalne, I. (2015). *Tikumiskās audzināšanas integrācija izglītošanās procesā (shēma)* (Skatīts 22.10.2017.) Pieejams: <http://asociacijagimene.lv/asociacijas-gimene-priekslikumitikumiskas-un-valstiskas-audzinasanas-vadliniju-projektam/>

18. Kiope, M. (2015). *Tikumiskā audzināšana ir cilvēka morālā spēka attīstīšana*. (skatīts 20.10.2017.) Pieejams: <http://asociacijagimene.lv/asoc-prof-m-kiope-tikumiska-audzinasana-ir-cilveka-morala-speka-attistisana>.
19. Kaņepēja, R. u.c. (2003). *Es gribu iet skolā*. Rīga: Puse Plus.
20. Krastiņa, E., Andersone, R., Mencis, J. (2011). *Matemātisko prasmju attīstīšana ceļa uz sākumskolu*. Rīga: VISC.
21. Krūmiņa, I. (2015). *Bērnu pozitīvā disciplinēšana pirmsskolas vecumā*. Žurnāls vecākiem par bērniem. Rīga: RD LD
22. Kuzņecova, A. (2003). *Profesionālās ētikas pamati*. Rīga: Raka.
23. Lasmane, S., Milts, A., Rubenis, A. (1993). *Ētika*. Rīga: Zvaigzne.
24. Latvijas Republikas Saeima, *Izglītības likums*. 29.10.1998. Rīga: „Latvijas Vēstnesis” Nr.343/344 17.11.1998.
25. Meikšāne, Dz. (1998). *Psiholoģija mums pašiem*. Rīga: Raka.
26. Milts, A. (1999). *Ētika. Kas ir ētika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
27. Milts, A. (2000). *Ētika. Personības un sabiedrības ētika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
27. Nečajeva, V., Makarova, T. (1982). *Tikumiskā audzināšana bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne.
28. Piažē, Ž. (2002). *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis.
29. Pisarenko, V., Pisarenko, I. (1981). *Pedagoģiskā ētika*. Rīga: Zvaigzne.
30. Plotnieks, I. (1988). *Psiholoģija ģimenē*. Rīga: Zvaigzne.
31. Pļavniece, M., Škuškovnika, D. (2002). *Sociālā psiholoģija pedagogiem*. Rīga: Raka.
32. Rudzītis, J. (2006). *Latviešu tautas pedagoģija*. Rīga: Raka.
33. Skujiņa, V., u.c. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
34. Students, A. (1988). *Ģimenē aug bērns*. Rīga: Zvaigzne.
35. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
36. Špona, A. (2006). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
37. Tūbele, S., Landra, T., Šūmane, I., Burčaka, M., Laganovska, E., Kušnere, S., Vīgante, R. (2013). *Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem ar jauktiem attīstības traucējumiem*. Rokasgrāmata. Rīga: VISC.
38. Upeniece, I. *Tikumiskā audzināšana: Vadlīnijas skolām taps līdz gada beigām*. (Skatīts 23.10.2017.) Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/tikumiska-audzinasana-vadlinijas-skolam-taps-lidz-gada-beigam.d?id=46536989>.

39. Valsts izglītības satura centrs (VISC) (2011). *Bērns sešu gadu vecumā: no rotaļas līdz mācībām*. Informatīvais materiāls vecākiem, VISC.
40. Vorobjovs, A. (1996). *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Zvaigzne.
41. Выготский, Л., С. (1997). *Вопросы детской психологии*. Санкт – Петербург: Союз.
42. Елисеева, Л., Н. (1976). *Хрестоматия для детей старшего дошкольного возраста*: Книга для воспитателя детского сада. Москва: Детская литература.
43. Захаров, А., И. (2006). *Игра как способ преодоления неврозов у детей*. Санкт – Петербург: КАРО.
44. Жуковская, Р., И., Пеньевская, Л., А. (1983). *Хрестоматия для детей старшего дошкольного возраста*: Книга для воспитателя детского сада. Москва: Просвещение.
45. Коломинский, Я., П., Панько, Е., А., Игумнов, С., А. (2004). *Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция*. СПб.: Питер, 480 с.
46. Красова, Т., Д. (2001). *Педагогические основы нравственного воспитания детей старшего дошкольного возраста в игровой деятельности*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat (Skatīts 22.10.2017.) Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-osnovy-nravstvennogo-vozpitanija-detei-starshego-doshkolnogo-vozrasta-v-igrovo#ixzz4wFfuUofA>
47. Кулагина, И., Ю., Колюцкий, В., Н. (2005). *Возрастная психология. Полный жизненный цикл развития человека*. Москва: Творческий центр, 287 с.
48. Лопатина, А., Скребцова, М. (2008). *Ступени мудрости. 50 уроков о добрых качествах*. Москва: Амрита-Русь. (skatīts 13.11.2017.) Pieejams: <https://azbyka.ru/katehizacija/nachala-mudrosti-50-urokov-o-dobrykh-kachestvakh.shtml>
49. Малышева, О., А., Килина, И., А. (2012). *Социальное развитие дошкольников*, Дошкольная педагогика №8 (83) с. 28-31.
50. Нищева, Н. (2014). *Формирование навыка пересказа у детей дошкольного возраста*. Методическое пособие Детство-Пресс, 72 с.
51. Одоевский, В., Ф. (2011). *Руководство для гувернанток. Ключи к детской душе или как рассказывать и сочинять истории и сказки*. под ред. А. С. Русакова, Санкт-Петербург: Речь, с. 13–24.
52. Пиаже, Ж. (2006). *Моральное суждение у ребенка*. Серия «Психологические технологии». Москва: Академический Проект, 480 с.

53. Румянцев, Н., Е. (2011). «Часы рассказа» как средство эстетического воспитания детей и народа. *Ключи к детской душе или как рассказывать и сочинять истории и сказки*. под ред. А. С. Русакова, Санкт–Петербург: Речь, с. 54–60.
54. Сидорова, Л., А. (2001). *Использование народных сказок в нравственном воспитании детей старшего дошкольного возраста*. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat (Skafits 22.10.2017.) Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/ispolzovanie-narodnykh-skazok-v-nravstvennom-vozpitanii-detei-starshego-doshkolnogo-vozrasta#ixzz4wFcz5Bff>
55. Смирнова, Е., О. (2000). *Особенности общения с дошкольниками*. Москва: Академия.
56. Томилова, С., Д. (2013). *Полная хрестоматия для дошкольников с методическими подсказками* Издательство: АСТ, 704 с.
57. Шипицына, Л., М. (1997). *Хрестоматия*. СПб: «Санкт-Петербург», 254 с.

Pielikumi

Rotaļa "Konditori"

3. pielikums

Rotaļa "Kafejnīca"

Integrējošās rotaļnodarbības konspekts ar fotogrāfijām

Mērķis: Radīt apstākļus pasaules kopveseluma uztveres pamata veidošanai, tradīciju izzināšanai, izmantojot rotaļas, pārrunas un eksperimentu.

Uzdevumi:

- Paplašināt bērnu priekšstatus par pārmaiņām dabā dažādos gadalaikos (dabas atmoda pavasarī).
- Padziļināt izpratni par Pasha tradīciju.
- Paplašināt bērnu vārdu krājumu saskaņā ar tēmu.
- Nostiprināt prasmi atbildēt uz jautājumiem ar pilnu teikumu.
- Nostiprināt prasmes izteiksmīgi skaitīt dzejoļus.
- Nostiprināt iemaņas ievērot kopīgas rotaļas noteikumus.
- Attīstīt skaitīšanas prasmes un prasmes risināt vienkāršus uzdevumus.
- Nostiprināt lasītprasmes.
- Veidot radošās prasmes.

Materiāls: Attēli par pavasara tēmu, kartītes ar teikumiem, ar teikumu shēmām, bumba.
Eksperimentam: 2 olas, 2 burkas ar ūdeni, balvas.

Rotaļnodarbības gaita:**1.часть. Утренний круг.**

- Приветствие на русском языке

Integrējošās rotaļnodarbības konspekts ar fotogrāfijām**Приветствие:**

Собрались все дети в круг.
 Я - твой друг и ты - мой друг!
 Дружно за руки возьмёмся
 И друг другу улыбнёмся.
 Мы за руки возьмёмся,
 Друг другу улыбнёмся.
 Мы по кругу пойдём.
 Хоровод заведём. (ходьба по кругу)
 С добрым утром, глазки!

Вы проснулись?
 С добрым утром, ушки!
 Вы проснулись?
 С добрым утром, ручки!
 Вы проснулись?
 С добрым утром, ножки!
 Вы проснулись?
 Всем Доброе утро!

- **Счет:** общее количество детей на русском, отдельно мальчиков и девочек. Сравнение : кого больше / меньше, на сколько?

- Из каких чисел состоит число....?

- **Календарь :** время года, месяц, день недели, описание дня (какой день: пасмурный, хмурый, ветреный / безветренный, ясный, солнечный, сырой, холодный, теплый).

- **Игра:** “разминка для ума”

Разминка для ума :

1. Сколько всего времен года?
2. Время года, опасное для Снегурочки?
3. Сколько месяцев в каждом времени года?
4. Перечисли весенние месяцы
5. Какой сегодня день недели?
6. А какой будет завтра?
7. Какой твой любимый день недели?
8. Назови дни недели, начиная с понедельника
9. Сейчас утро или вечер?
10. Что такое утро, вечер?
11. «Тает снежок, ожил лужок, день прибывает. Когда это бывает?»
12. Зимой дни холодно, а весной..... теплые
13. Весной день длинный, а зимой..... короткий
14. Март начало весны, а май..... конец
15. Рыхлый снег – легкий, а мокрый тяжелый
16. Скажи состав числа « 6 »
17. Сколько в сутках часов?
18. Сколько в одном часе минут?
19. Настроение в пасмурную погоду грустное, а в солнечную..... радостное
20. Зимой ветер сильный, а весной..... слабый

4. pielikuma 2. turpinājums

Integrējošās rotaļnodarbības konspekts ar fotogrāfijām

Учитель: Послушайте ребята!

- Звучит ауди запись «**Звуки природы**»

Учитель : Это весна к нам пришла и тепло принесла, природа пробуждается от зимнего сна. Что происходит весной?

- Игра: «Весной.....».

2. часть. Постановка проблемного вопроса.

Учитель: Весна-это праздник!

Integrējošās rotaļnodarbības konspekts ar fotogrāfijām

А название весеннего праздника нам поможет разгадать **кроссворд**:

1. За окном звенит она И поет: Пришла весна! И холодные сосульки Превратила в эти струйки! Слышно с крыши: Шлеп- шлеп- шлеп! Это маленький потоп. (Капель)	4. Кленам, липам и дубочкам Новые дарю листочки, Милых пташек приглашаю Возвратиться с юга И на север провожаю Зимушку- подругу. (Весна)
2. В теплых солнечных сапожках, С огонечком на застежках, по снегам бежит мальчишка- снег ругает, шалунишка: только ступит- стаял снег, расколослся лед у рек. Охватил его азарт: а мальчишка этот -..... (Март)	5. Пробиваюсь я в апрели- Все поля позеленели! Покрываю, как ковер, Поле, луг и школьный двор. (Трава)
3. Мягко, а не пух. Зелен, а не трава. (Мох)	6. Звонко капают капли Возле нашего окна. Птицы весело запели, В гости радость к нам пришла. То не выдумка, не сказка. Главный праздник весной... (Пасха)

Учитель: Я буду задавать загадки, а вы будите отгадывать.

Дети: отгадывают загадки и ответы записывают в кроссворд.

Учитель: Какой праздник получился?

Дети: «Пасха».

Стихотворение:

Звонко капают капли
Возле нашего окна
Птицы весело запели,
В гости Пасха к нам пришла. (К.Фофанов).

Учитель: **Что такое пасха? И как ее празднуют?**

Учитель: Давайте узнаем. Смотрите к нам в гости пришел пасхальный заяц с корзинкой разноцветных яиц. А почему заяц?

Ответы детей. (Потому что заяц в гости приходит именно на Пасху, он символ Пасхи).

Учитель: Пасхальный заяц как символ плодородия и богатства стал символом Пасхи в Германии. В виде зайчиков делают игрушки и сладости на Пасху. Вот и этот зайчик к нам пришел и хочет с нами поиграть.

Учитель: Сейчас поделимся по группы. Делится будем так: Каждом , я дам задание с примером.. Решаем пример и находим свой домик, а у каждого домика свой номер и этот номер - ваш решивший результат. Зайчик будет выдавать жетоны за правильные ответы и в конце занятия дети получают призы.

Дети выполняют.

4. pielikuma 4. turpinājums

Integrējošās rotaļnodarbības konspekts ar fotogrāfijām

Учитель: У любого праздника своя красота, свои обычаи, обряды и приметы. Не мало их и в Пасху. А какие приметы мы сейчас узнаем, если выполним задание.

Игра: «Разложи слова по образцу»

Учитель: Я даю конверт со словами задания. «Разложи слова по образцу», а образец у вас на конверте. И прочитаем **примету о Пасхе**.

Дети выполняют и получают от зайца жетон.

Учитель: Молодцы! А какие забавы на праздник Пасха вы знаете?

Ответы детей (игры...)

Учитель: Правильно. Давайте и мы с вами поиграем.

Игра: «Катись яйцо»

Ты катись, катись яйцо
На пасхальное крыльцо
Кому в руки попадет
Тот сейчас водить пойдет.

Учитель: А какой главный символ Пасхи?

Ответ детей (Яйца...)

Учитель: А что с ними делают?

Ответы детей (красят, играют с ними, едят...)

Учитель с Зайцем: Правильно! И следующее задание:

«Реши задачки»

- Заяц нашел под одним кустом 3 красных яйца, - 2 коричневых и 1 – белое. Сколько всего яиц нашел заяц?

- У зайца было 10 яиц. 3 яйца он подарил. Сколько осталось?

Дети решают и поднимают цифры – ответ.

Проверяет ответ и дает жетоны.

4. pielikuma 5. turpinājums

Integrējošās rotaļnodarbības konspekts ar fotogrāfijām

Учитель: А еще на пасху угощаются. А, чем угощаются мы узнаем когда выполним следующее задание.

Игра «Пропала буква»

Назвать букву и какой она имеет звук: К_лич, яй_о, п_сха, хл_б, пир_г, к_ша, мяс_.

Учитель раздает командам листы со словами с пропущенными буквами. Дети вставляют буквы.

Учитель: Давайте прочитаем, что готовили и чем угощались.

Дети: Читают.

Учитель: Молодцы и раздает жетоны.

3.часть. Учитель : А самое главное угощение какое?

Ответ детей: (яйца, пасха, кулич...).

Учитель: А, чтобы испечь кулич, какие продукты нужны как вы думаете?

Ответы детей: (яйца...)

Учитель показывает картинки.

Учитель: В тесто надо добавить яйцо, а вы знаете как определить свежее яйцо или порченное?

Ребята как вы думаете? Ответы детей.

Учитель: А теперь давайте проверим (проведем эксперимент).

«Эксперимент»: Учитель помечает 2 яйца (одно яйцо свежее, одно порченное). Яйца учитель опускает в банку с водой, если яйцо тонет, то оно свежее, а если всплывет то порченное.

Вывод: Порченное яйцо всплывает.

4.часть.Учитель: Ну вот, мы играли, решали задачи, узнали приметы на Пасху, Делали эксперимент.

Посмотрите еще какие, красивые яйца у нас есть у Зайчика.

Учитель: Достает из корзинке (образцы).

Учитель: Давайте с делаем и каждый из вас подарит свое яйцо родителям.

Заяц: Выдает всем детям призы.

В. Осеева**Что легче?**

Пошли три мальчика в лес. В лесу грибы, ягоды, птицы. Загулялись мальчики. Не заметили, как день прошёл. Идут домой - боятся: - Попадёт нам дома!

Вот остановились они на дороге и думают, что лучше: соврать или правду сказать?

- Я скажу, - говорит первый, - будто волк на меня напал в лесу. Испугается отец и не будет браниться.

- Я скажу, - говорит второй, - что дедушку встретил. Обрадуется мать и не будет бранить меня.

- А я правду скажу, - говорит третий.- Правду всегда легче сказать, потому что она правда и придумывать ничего не надо.

Вот разошлись они все по домам. Только сказал первый мальчик отцу про волка - глядь, лесной сторож идёт.

- Нет, - говорит, - в этих местах волка.

Рассердился отец. За первую вину рассердился, а за ложь - вдвое.

Второй мальчик про деда рассказал. А дед тут как тут - в гости идёт.

Узнала мать правду. За первую вину рассердилась, а за ложь - вдвое.

А третий мальчик как пришёл, так с порога во всём повинился. Поворчала на него тётка да и простила.

Pārrunas ar bērniem:

Ko jūs pastāstītu? Taisnību vai kādu notikumu izdomātu?

Kam bija labākas sekas? Meliem vai taisnībai?

Kurš no zēniem rīkojās labāk?

Bija bērni, kas neraugoties uz stāstu, tomēr teica, ka izdomātu kādu notikumu.

Visi atzina, ka tam zēnam, kas pastāstīja taisnību, bija labāk nekā tiem, kas sameloja.

Bērni secina, ka labāk rīkojās tas, kas pastāstīja taisnību.

В. Осеева**Плохо**

Собака яростно лаяла, припадая на передние лапы. Прямо перед ней, прижавшись к забору, сидел маленький взъерошенный котёнок. Он широко раскрывал рот и жалобно мяукал. Неподалёку стояли два мальчика и ждали, что будет.

В окно выглянула женщина и поспешно выбежала на крыльцо. Она отогнала собаку и сердито крикнула мальчикам:

- Как вам не стыдно!

- А что стыдно? Мы ничего не делали! - удивились мальчики.

- Вот это и плохо! - гневно ответила женщина.

Pārrunas ar bērniem:

Kā bija jārīkojas zēniem?

Bija bērni, kas nezināja, ko atbildēt. Daži teica, ka jāaizden suns, citi, ka jāpaņem kažķēns.

В. Осеева**В одном доме**

Жили-были в одном доме мальчик Ваня, девочка Таня, пёс Барбос, утка Устинья и цыплёнок Боська.

Вот однажды вышли они все во двор и уселись на скамейку: мальчик Ваня, девочка Таня, пёс Барбос, утка Устинья и цыплёнок Боська.

Посмотрел Ваня направо, посмотрел налево, задрал голову кверху. Скучно! Взял да и дёрнул за косичку Таню.

Рассердилась Таня, хотела дать Ване сдачи, да видит - мальчик большой и сильный.

Ударила она ногой Барбоса. Завизжал Барбос, обиделся, оскалил зубы. Хотел укусить её, да Таня - хозяйка, трогать её нельзя.

Цапнул Барбос утку Устинью за хвост. Всполошилась утка, пригладила свои перышки.

Хотела цыплёнка Боську клювом ударить, да раздумала.

Вот и спрашивает её Барбос:

- Что же ты, утка Устинья, Боську не бьёшь? Он слабее тебя.

- Я не такая глупая, как ты, - отвечает Барбосу утка.

- Есть глупее меня, - говорит пёс и на Таню показывает. Услыхала Таня.

- И глупее меня есть, - говорит она и на Ваню смотрит.

Оглянулся Ваня, а сзади него никого нет.

Pārrunas ar bērniem:

Vai Vaņa rīkojās pareizi? Kā jutās Taņa? Vai Taņa būtu pareizi izdarījusi, ja atmaksātu Vaņam? Bet tagad viņa izdarīja labi, ka iesita sunītim? Kas notika tālāk? Kādus secinājumus varam izdarīt?

В. Осеева**Кто хозяин?**

Большую чёрную собаку звали Жук. Два пионера, Коля и Ваня, выбрали Жука на улице. У него была перебита нога. Коля и Ваня вместе ухаживали за ним, и, когда Жук выздоровел, каждому из мальчиков захотелось стать его единственным хозяином. Но кто хозяин Жука, они не могли решить, поэтому спор их всегда кончался ссорой.

Однажды они шли лесом. Жук бежал впереди. Мальчики горячо спорили.

- Собака моя, - говорил Коля, - я первый увидел Жука и подобрал его!

- Нет, моя! - сердился Ваня. - Я перевязал ей лапу и кормил её. Никто не хотел уступить.

- Моя! Моя! - кричали оба.

Вдруг из двора лесника выскочили две огромные овчарки. Они бросились на Жука и повалили его на землю. Ваня поспешно вскарабкался на дерево и крикнул товарищу:

- Спасайся!

Но Коля схватил палку и бросился на помощь Жуку. На шум прибежал лесник и отогнал своих овчарок.

- Чья собака? - сердито закричал он.

- Моя, - сказал Коля. Ваня молчал.

Pārrunas ar bērniem:

Ko mēs pamācījāmies? Bērni izska savus secinājumus.

В. Осеева**Хорошее**

Проснулся Юрик утром. Посмотрел в окно. Солнце светит. Денёк хороший. И захотелось мальчику самому что-нибудь хорошее сделать.

Вот сидит он и думает:

“Что, если б моя сестрёнка тонула, а я бы её спас!”

А сестрёнка тут как тут:

- Погуляй со мной, Юра!

- Уходи, не мешай думать! Обиделась сестрёнка, отошла. А Юра думает:

“Вот если б на няню волки напали, а я бы их застрелил!”

А няня тут как тут:

- Убери посуду, Юрочка.

- Убери сама - некогда мне!

Покачала головой няня. А Юра опять думает:

“Вот если б Трезорка в колодец упал, а я бы его вытащил!”

А Трезорка тут как тут. Хвостом виляет: “Дай мне попить, Юра!”

- Пошёл вон! Не мешай думать! Закрыл Трезорка пасть, полез в кусты. А Юра к маме пошёл:

- Что бы мне такое хорошее сделать? Погладила мама Юру по голове:

- Погуляй с сестрёнкой, помоги няне посуду убрать, дай водички Трезору.

Pārrunas ar bērniem:

Ко jādara, ja gribas izdarīt kaut ko labu? Kā jāizturas pret citu lūgumiem?

В. Осеева**На катке**

День был солнечный. Лёд блестел. Народу на катке было мало. Маленькая девочка, смешно растопырив руки, ездил от скамейки к скамейке. Два школьника подвязывали коньки и смотрели на Витю. Витя выделывал разные фокусы - то ехал на одной ноге, то кружился волчком.

- Молодец! - крикнул ему один из мальчиков.

Витя стрелой пронёсся по кругу, лихо завернул и наскочил на девочку. Девочка упала. Витя испугался.

- Я нечаянно... - сказал он, отряхивая с её шубки снег. - Ушиблась? Девочка улыбнулась:

- Коленку... Сзади раздался смех.

“Надо мной смеются!” - подумал Витя и с досадой отвернулся от девочки.

- Эка невидаль - коленка! Вот плакса! - крикнул он, проезжая мимо школьников.

- Иди к нам! - позвали они.

Витя подошёл к ним. Взявшись за руки, все трое весело заскользили по льду. А девочка сидела на скамейке, тёрла ушибленную коленку и плакала.

Pārrunas ar bērniem:

Vai apsaukāšanās ir laba īpašība? Kā bija jārikojas Vitjam? Vai ir jākaunas, kad citi smejas par to, ka mēs daram kaut ko labu, esam līdzjūtīgi, laipni?

В. Осеева**Три товарища**

Витя потерял завтрак. На большой перемене все ребята завтракали, а Витя стоял в сторонке.

- Почему ты не ешь? - спросил его Коля.

- Завтрак потерял...

- Плохо, - сказал Коля, откусывая большой кусок белого хлеба. - До обеда далеко ещё!

- А ты где его потерял? - спросил Миша.

- Не знаю... - тихо сказал Витя и отвернулся.

- Ты, наверное, в кармане нёс, а надо в сумку класть, - сказал Миша. А Володя ничего не спросил. Он подошёл к Вите, разломил пополам кусок хлеба с маслом и протянул товарищу:

- Бери, ешь!

Pārrunas ar bērniem:

Kā rīkotos tu?

Bērni piedāvā savus variantus.

В. Осеева**Сыновья**

Две женщины брали воду из колодца. Подошла к ним третья. И старенький старичок на камушек отдохнуть присел.

Вот говорит одна женщина другой:

- Мой сынок ловок да силен, никто с ним не сладит.

- А мой поёт, как соловей. Ни у кого голоса такого нет, - говорит другая. А третья молчит.

- Что же ты про своего сына не скажешь? - спрашивают её соседки.

- Что ж сказать? - говорит женщина. - Ничего в нём особенного нету.

Вот набрали женщины полные ведра и пошли. А старичок - за ними. Идут женщины, останавливаются. Болят руки, плещется вода, ломит спину.

Вдруг навстречу три мальчика выбегают.

Один через голову кувыркается, колесом ходит - любят им женщины.

Другой песню поёт, соловьём заливается - заслушались его женщины.

А третий к матери подбежал, взял у неё ведра тяжёлые и потащил их.

Спрашивают женщины старичка:

- Ну что? Каковы наши сыновья?

- А где же они? - отвечает старик. - Я только одного сына вижу!

Pārrunas ar bērniem:

Vai tas ir labi, ja ar kādu nevar satikt?

Kurš zēns bija vislabākais?

Кāpēc?

Bērni atbils, ka kauties nav labi un spēku izrādīt arī nav labi.

Palīdzēt mammai ir labi.

В. Осеева**Синие листья**

У Кати было два зелёных карандаша. А у Лены ни одного. Вот и просит Лена Катю:
 - Дай мне зелёный карандаш. А Катя и говорит:
 - Спрошу у мамы.

Приходят на другой день обе девочки в школу. Спрашивает Лена:

- Разрешила мама?

А Катя вздохнула и говорит:

- Мама-то разрешила, а брата я не спросила.

- Ну что ж, спроси ещё у брата, - говорит Лена.

Приходит Катя на другой день.

- Ну что, разрешил брат? - спрашивает Лена.

- Брат-то разрешил, да я боюсь, сломаешь ты карандаш.

- Я остороженько, - говорит Лена. - Смотри, - говорит Катя, - не чини, не нажимай крепко, в рот не бери. Да не рисуй много.

- Мне, - говорит Лена, - только листочки на деревьях нарисовать надо да травку зелёную.

- Это много, - говорит Катя, а сама брови хмурит. И лицо недовольное сделала.

Посмотрела на неё Лена и отошла. Не взяла карандаш. Удивилась Катя, побежала за ней:

- Ну, что ж ты? Бери!

- Не надо, - отвечает Лена. На уроке учитель спрашивает:

- Отчего у тебя, Леночка, листья на деревьях синие?

- Карандаша зелёного нет.

- А почему же ты у своей подружки не взяла?

Молчит Лена. А Катя покраснела как рак и говорит:

- Я ей дала, а она не берёт. Посмотрел учитель на обеих:

- Надо так давать, чтобы можно было взять.

Pārrunas ar bērniem:

Vai par visu jāprasa atļauja mammai?

Vai meitenīte bija labvēlīga?

Vai no mūsu sejas izteiksmes par mums kaut ko var uzzināt? Ko jūs domājat par Katjas sejas izteiksmi? Ko par Katju mēs uzzinām?

Kā var dot tā, lai no mums paņemtu?

Bērniem ir dažādi viedokļi. Vislielākās debātes izraisīja jautājums par sejas izteiksmi un par to, kā tad vajag dot.

ДРАМАТИЗАЦИЯ СКАЗКИ «РЕПКА»

Подготовительная группа

ЗАДАЧИ:

- Способствовать развитию подражательных навыков поведением животных, людей, их движениям, голосу.
- Побуждать понимать и передавать характер героев произведения.
- Воспитывать способность и умение эстетически воспринимать содержание сказки.
- Стимулировать эмоциональное восприятие детей к сказке.
- Воспитывать коммуникативные навыки.
- Развивать внимание, логику, эмоциональную память, мимику.
- Активизировать речевую деятельность детей, способствовать углубленному пониманию слов, словосочетаний и текста в целом.
- Способствовать развитию актерских способностей, творческого воображения, образного мышления.
- Формировать умение пересказывать содержание сказки, передавая интонацией особенности персонажей.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНАЯ РАБОТА:

- Выбор и чтение сказки.
- Распределение ролей, обсуждение характеров и поступков героев.
- Подготовка атрибутов для постановки.
- Изготовление пригласительных билетов, афиши.

ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА:

- Рассказчики
- Торговцы.
- Бабка.
- Дед.
- Внучка Аня.
- Собачка Жучка.
- Кот Котофей.
- Мышка.
- Репка.
- Вороны.
- Подружки, соседи: (дети группы)

АТТРИБУТЫ:

дом, огород с овощами, солнышко, плетень, веник, ведро, пенёк, топорик, лопата, грабли, дерево, печь, лавка, поднос с пирожками, лотки для торговцев, сеть для ловли ворон.

Выход каждого персонажа сопровождается соответствующим его образу музыкальным фрагментом.

10. pielikuma 1. turpinājums
Pasakas "Rācenis" iestudējums

Учитель/ребенок	Тише, тише не шумите! Нашу сказку не спугните. Мы ее сейчас расскажем, И расскажем и покажем.
Рассказчики:	Только утро у ворот –
1.	Бабка раньше всех встаёт И хлопочет у печи: Выпекает калачи.
2.	Следом дед с печи слезает И работать начинает: Надо за водой сходить И дровишек нарубить.
3.	Тут Анюта встала - внучка. Дружат с нею Кот и Жучка. Есть ещё у них подружка - Мышка серая норушка.
Вместе	Так живут они одной Дружной и большой семьёй.
<i>Выходят торговцы с корзиной в ней пакетики с семенами.</i>	
1. Торговец	Эй, сельчане, подходите, Семена мои купите: Репка, огурцы, свеколка, Есть томаты для засолки, Пряности для маринада!
Подходит к детям.	
Дети	Нет, спасибо, нам не надо.
<i>Второй торговец подходит к дому Деда и Бабки.</i>	
2. Торговец	Есть морковь, укроп, петрушка! (Бабке.) Семена нужны, старушка?
Бабка	Что за семена такие?
2. Торговец	Уникальные! Стихия! Так полезет, так пойдёт, Что займёт весь огород!
Дед	Ты нам сказки не болтай! Ладно... Репку нам продай.
2. Торговец	Вот, пожалуйста, возьмите, Сразу же и посадите. Дней так через пять, ну шесть, Кашу с репкой будешь есть. Лишь рыхли и поливай. Ну, удачи, дед! Прощай! (Отходит в сторону)
Вместе торговцы	Семена, горох, капуста! Подходи, пока не пусто! (Уходят.)
Рассказчик	Дед лопату взял - и вот
4.	Он пришёл на огород. Репку в землю посадил, А Анюту попросил...

*10. pielikuma 1. turpinājums
Pasakas "Rācenis" iestudējums*

Дед выставляет Пугало на огороде.

Дед	Репку нашу поливай, От ворон оберегай.
Внучка	Я за репкой присмотрю, И полью, и порыхлю.
Анюта поливает репку и исполняет «Песню Анюты» (приложение 1), затем уходит. Появляются подружки.	
Подружки (по очереди).	Аня! Выходи гулять! Будем, как вчера, играть. Все ребята ждут тебя.
Внучка	К вам иду, подружки, я! Будем бегать и играть, С нашим пугалом плясать!

Выходит Анюта. Проводится подвижная игра «Пугало»

Бабка (зовёт внучку).	Аня, внучка, помоги Пол на кухне подмети!
Внучка	Хорошо, уже иду... Я сейчас всё подмету. <i>(Анюта уходит).</i>
Рассказчик 1.	Солнце яркое печёт, Репка всё растёт, растёт... Вот и выросла такая - Репка круглая, большая.

Звучит «Песня Репки» Прибегает Анюта.

Внучка	Ну и репка уродилась – Будто солнце к нам свалилось! Все скорей на огород – Чудо вас на грядке ждёт!
Бабка	Ну и репка! Слышишь, Дед? Сколько мне уж, старой, лет, Но такого урожая Не видала никогда я!
Дед	Да, на славу репка наша! Много мы наварим каши. Всех соседей пригласим, Кашей сладкой угостим.
Дед и бабка	Эй, соседи, подходите, Урожай наш посмотрите!

Дети-соседи подходят, чуть отойдя от стульев

Соседи: 1.	Ну и репка - просто чудо! Не видал такой покуда.
2.	А скажи-ка мне, сосед, В чём же сварить ты обед?
3.	Чтоб сварить такое чудо, Крупная нужна посуда.
Дед	Мы для вас, соседи наши, Сварим всё в посуде вашей.
Дед Бабка Дед и бабка	Приглашаю всю родню <i>(указывает на одну группу детей),</i> Дорогих соседей наших <i>(указывает на другую группу детей).</i> Вот так репка! Ну и ну! В целом мире нету краше!

10. pielikuma 2. turpinājums
Pasakas "Rācenis" iestudējums

Дед	Заходите вечерком С чугунком и котелком.
Бабка	Ох, устала от забот, Пойдём, старый, отдохнём.
<i>Дед и Бабка уходят. Прилетают две вороны.</i>	
1-я ворона	Ну и репка! Ух, какая Уродилась большая!
2-я ворона	Пока репка здесь на грядке, Мы не будем голодать. Будем ночью прилетать И тайком её клевать.
3-я ворона	А пока до темноты Улетим отсюда мы
<i>Вороны улетают.</i>	
Мышка	Что я слышала? Друзья! (<i>Зовёт Кота и Жучку.</i>) С репкой нашей беда! (<i>Прибегают Кот и Жучка</i>)
Жучка	Говори всё по порядку
Мышка	Значит, я иду на грядку, Слышу тихий разговор. Я - поближе. Точно, вор! А ещё точнее - вороны.
Жучка	Эти птицы нам знакомы...
Кот	Репку надо охранять, А ворон тех наказать.
Рассказчик 2.	И за грядкой наши звери Незаметно вместе сели, Спрятались и стали ждать... А вороны здесь опять.
<i>Пригнетают» вороны, обходят репку.</i>	
2-я ворона	Ну, пора нам пообедать, Репки сладенькой отведать.
2-я ворона	Так! Откуда бы начать?
3-я ворона	Надо нам напротив встать. Я отсюда начинаю. Ну, а вы - с другого краю!
<i>Мышка, Жучка и Кот закидывают на ворон сеть.</i>	
Мышка, Жучка, Кот	Наконец мы вас поймали, И теперь вам не уйти. Мы за вами наблюдали – Репку съесть хотели вы!
Вороны	Мы вас просим: отпустите, Больше мы не прилетим! Нам поверьте, нас простите – Мы вам честно говорим!
<i>Выбегают Дед, Бабка, Анюта.</i>	
Дед	Что за шум среди двора?
Бабка	Что, поймали комара?
Внучка	Только больно он велик!

10. pielikuma 3. turpinājums
Pasakas "Rācenis" iestudējums

Жучка	Вор на огород проник Репку повредить хотел, (Гордо.) Но, конечно, не успел! (Снимает с ворон сеть.)
Бабка	Ой, да это же вороны!
Дед	Всем разбойники знакомы.
Кот	Улетайте-ка отсюда, А не то придётся худо. Мяу! Кыш-кыш!
Все, кроме Деда, прогоняют ворон и уходят. Вороны «улетают».	
Дед	Ну, теперь пора за дело – Репка уж давно созрела. (Тянет репку.) Ой, нет силы! Как же быть? Надо Бабку попросить! Бабка, где ты? Помоги! (Подходит Бабка.) За меня держись, тяни! Ну, потянем, ну, сильнее...
Бабка	Нет, не справимся вдвоём – Лучше внучку позовём. Аня, внучка, где ты?
Внучка	Тут!
Бабка	Репку помоги тянуть.
Дед	Ну, потянем, ну, сильнее
Внучка	Надо Жучку звать скорее! Жучка, Жучка, помоги! {Прибегает Жучка.) За меня держись, тяни!
Жучка	Всё равно не одолеем – Позову я Котофея! Котофей, иди сюда, Помощь здесь твоя нужна! {Прибегает Кот.) За меня держись ты крепко, Помогай тянуть нам репку!
Все вместе тянут репку.	
Бабка	Больше некого нам звать.
Дед	Что же, репку оставлять?
Внучка	Как так некого? А Мышку?
Бабка	Да мала она уж слишком!
Внучка	Хоть она и меньше нас, Выручала всех не раз.
Дед	Тоже верно. Ну, зови.
Внучка	Мышка, быстро к нам беги! Видишь, Мышка, наша репка Держится за землю крепко. Если наши силы сложим, Вытянуть её мы сможем.
Рассказчик. 3.	Взялись друг за друга крепко Тут и вытянулась репка! Сразу все повеселели, Песню звонкую запели.

Герои исполняют песню «Настоящий друг».
Представление участников драматизации

11. pielikums
Ankete vecākiem

Lūdzu, atbildiet uz jautājumiem, kas uzdoti saistībā ar Jūsu bērna tikumisko audzināšanu (ankete ir anonīma, nav nepieciešams norādīt vārdu):

1. Kā Jums izdodas panākt, lai Jūs bērns ir labvēlīgs pret pieaugušajiem un bērniem, lai viņš Jums palīdz mājas darbos un ir izpalīdzīgs citiem?

2. Kā Jūs veidojat bērnam laipnu un labvēlīgu vārdu krājumu?

3. Ar kādām problēmām Jūs saskārāties, ieaudzīnot bērnam piekāpību un godīgumu?

4. Kā Jūsu bērns rīkojas, ja kāds viņam nodara pāri, aizvaino?

5. Lūdzu, uzrakstiet, kādus līdzekļus Jūs izmantojat, ieaudzīnot bērnam tikumiskās īpašības?

6. Lūdzu, uzrakstiet, kāda ir Jūsu bērna mīļākā rotaļa, pasaka, stāsts _____

Jautājums:	Jā	Reizēm	Nē
7. Vai Jūs lasāt pasakas bērnam priekšā vai kopā ar viņu?			
8. Vai Jūs stāstāt bērnam bērnu stāstus?			
9. Vai Jūs liekat bērnam atminēt mīklas?			
10. Vai bērns mājās rotaļājas lomu rotaļās?			
11. Vai Jūs mājās kopā ar bērnu pārrunājat par to, kas izdarīts pareizi, bet kas nē?			

Paldies par atsaucību!

Bērnu stāstu lasīšana kopā ar bērniem.

GALVOJUMS

Es, _____

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

(vārds, uzvārds)

(paraksts)

Datums: _____

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs izstrādāts
(atbilstošo pasvītrot)

LU _____

(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors _____

(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs _____

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 20__ .gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

vērtējums _____

(vērtējums)

_____ (vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs _____

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

_____ (paraksts)